

ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ФІНАНСОВО-ПРАВОВИЙ КОЛЕДЖ»

КИЇВСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Губанова Тамара Олексіївна, доктор юридичних наук, професор, директор Фінансово-правового коледжу, Україна

Хуан Карлос Риофрйо Мартінез-Виллалба, доктор юридичних наук, професор, декан факультету права, Universidad de Los Hemisferios, Еквадор

Сибіга Олександр Миколайович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Нестор Віталій Романович, доктор юридичних наук, доцент кафедри теорії держави і права та конституційного права Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Україна

Малетич Михайло Михайлович, доктор юридичних наук, доцент кафедри теорії держави і права та конституційного права Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Україна

Губанов Олег Олександрович, доктор юридичних наук, професор, доцент кафедри службового та медичного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Воробей Петро Адамович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»
6 липня 2023 р., протокол No 7

Науковий журнал «Київський юридичний журнал»
zareєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB No 25045-14985P від 25.11.2021 року)
Журнал включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України
зі спеціальності 081 – Право на підставі Наказу МОН України
від 23.12.2022 № 1166 (додаток 3)

Офіційний сайт видання: journals.fpk.kyiv.ua/index.php/kyivlawjournal

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-7455 (Print)
ISSN 2786-7463 (Online)

© Приватний вищий навчальний заклад
«Фінансово-правовий коледж», 2023

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Линник Тетяна Василівна

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМНИХ АКТИВ З РЕІНТЕГРАЦІЇ КРИМУ.....5

АДМІНІСТРАТИВНЕ, ФІНАНСОВЕ, ПОДАТКОВЕ ПРАВО

Губанов Олег Олександрович

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ15

Губанова Тамара Олексіївна

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....23

Кравченко Михайло Георгійович

СТАНДАРТИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ:
ДОСВІД УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ.....32

Махно Аліна Анатоліївна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ОБМЕЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ
ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ42

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Гусак Андрій Петрович

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОБАЦІЙНИХ ПРОГРАМ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ
ПРАВOPOPУШНИКІВ ПІД ЧАС НАГЛЯДОВОЇ ПРОБАЦІЇ55

Довженко Ярослава Миколаївна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НАСИЛЬНИЦЬКІ
КРИМІНАЛЬНІ ПРАВOPOPУШЕННЯ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я,
ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН, ЗА КРИМІНАЛЬНИМ
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА.....62

Чернишова Валерія Юріївна

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКТОР КОРУПЦІЙНИХ ПРОЯВІВ:
НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ ТА ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХОДИ.....71

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Коваль Ольга Іванівна

НАГЛЯД ПРОКУРОРА ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО МІЖНАРОДНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ
ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....78

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF THE STATE AND LAW; PHILOSOPHY OF LAW

Lynnyk Tetiana

MECHANISMS OF REALIZATION OF PROGRAM ACTS REGARDING REINTEGRATION
OF CRIMEA5

ADMINISTRATIVE, FINANCIAL, TAX LAW

Hubanov Oleh

TRANSFORMATION OF THE RESPONSIBILITY OF PUBLIC SERVANTS
OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW.....15

Hubanova Tamara

FUNCTIONING OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION IN CONDITIONS OF MARTIAL STATE:
CURRENT STATE AND PROSPECTS.....23

Kravchenko Mykhailo

STANDARDS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF DIGITAL TRANSFORMATION:
THE EXPERIENCE OF UKRAINE AND GERMANY.....32

Makhno Alina

REGULATORY PREREQUISITES FOR RESTRICTIONS ON POLITICAL RIGHTS
OF PUBLIC SERVANTS.....42

CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY, CRIMINAL EXECUTIVE LAW

Husak Andrii

PECULIARITIES OF THE IMPLEMENTATION OF PROBATION PROGRAMS
FOR JUVENILE DELINQUENTS DURING SUPERVISED PROBATION.....55

Dovzhenko Yaroslava

COMPARATIVE ANALYSIS OF RESPONSIBILITY FOR VIOLENT CRIMINAL OFFENSES
AGAINST LIFE AND HEALTH COMMITTED IN THE SPHERE OF FAMILY RELATIONS
UNDER THE CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE AND THE REPUBLIC OF POLAND.....62

Chernyshova Valeriia

THE ECONOMIC FACTOR OF CORRUPTION MANIFESTATIONS:
LEGAL REGULATORY AND THEORETICAL APPROACHES71

CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINOLOGY, INVESTIGATIVE ACTIVITY

Koval Olha

THE PROSECUTOR'S SUPERVISION OF COMPLIANCE WITH THE LEGISLATION
ON INTERNATIONAL LEGAL ASSISTANCE DURING THE CONDUCT
OF PROCEDURAL ACTIONS DURING THE PRE-TRIAL INVESTIGATION.....78

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 341.375

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2023-3.01>

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМНИХ АКТІВ З РЕІНТЕГРАЦІЇ КРИМУ

Линник Тетяна Василівна,кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теоретико-правових дисциплін
Державного податкового університету

Стаття містить системний аналіз форм та механізмів реалізації програмних актів, схвалених в Україні з питань де-окупації та реінтеграції АР Крим та Севастополя. У роботі охарактеризовано особливості процесів контролю з питань реалізації відповідних програмних документів, зокрема у судовому вимірі, досліджено відповідну практику та наявну правову доктрину, визначено перспективи впливу цих процесів на деокупацію та реінтеграцію Криму як форми протидії масштабної агресії проти України, яка триває.

В статті проведено аналіз Плану невідкладних заходів з протидії російської агресії з тимчасово окупованої території України в Криму, захисту інтересів держави, громадян України та українських юридичних осіб в Криму на 2018–2019 роки, Плану заходів, спрямованих на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо тимчасово окупованої території АР Крим та Севастополя 2018 року, Стратегії інформаційної реінтеграції АР Крим та Севастополя 2018 року, Стратегії розвитку кримськотатарської мови на 2022–2032 роки, Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території АР Крим та Севастополя 2021 року, планів її реалізації.

Автор приходить до загального висновку, що наразі в Україні вживаються системні заходи з програмного регулювання процесів деокупації та реінтеграції Криму. Ключовими структурами, залученими у відповідні процеси, як на рівні розробки відповідних програмних актів, так й у формі їх реалізації, слід вважати Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій та Представництво Президента України в АР Крим.

У статті вказане, що наразі ключовим питанням відповідної діяльності залишається внесення змін до Стратегії деокупації та реінтеграції Криму, корегування нової редакції Стратегії із планом дій з її реалізації та функціонування Консультативної ради з питань деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Криму. Водночас, додає автор, виконання чинних наразі оприлюднених програмних документів із деокупації Криму може бути предметом не лише суспільного контролю, але й відповідно судового розгляду в рамках адміністративного судочинства.

Ключові слова: адміністративне судочинство, план дій, програмне регулювання, російська агресія, стратегія, тимчасово окуповані території.

Lynnyk Tetiana. Mechanisms of Realization of Program Acts Regarding Reintegration of Crimea

The article contains a systematic analysis of the forms and mechanisms of implementation of program acts approved in Ukraine on the issues of de-occupation and reintegration of AR Crimea and Sevastopol. The work characterizes the peculiarities of the processes of public control over the implementation of relevant program documents, particularly in the judicial dimension, researches the relevant practice and existing legal doctrine, determines the prospects of the influence of these processes on the de-occupation and reintegration of Crimea as a form of counteraction to the ongoing large-scale aggression against Ukraine.

The article analyzes the Plan of emergency measures to counter Russian aggression from the temporarily occupied territory of Ukraine in Crimea, the protection of the interests of the state,

citizens of Ukraine and Ukrainian legal entities in Crimea for 2018–2019, the Plan of measures aimed at implementing some of the principles of state internal policy regarding the temporarily occupied territory of the AR Crimea and Sevastopol, 2018, Strategy of information reintegration of the AR Crimea and Sevastopol. 2018, Strategy for Crimean Tatar language development for 2022–2032, Strategy of deoccupation and reintegration of the temporarily occupied territory of Crimea and Sevastopol, 2021 also as plans for its implementation.

The author comes to the general conclusion that currently systematic measures are being taken in Ukraine to program regulation of the processes of deoccupation and reintegration of the Crimea. The Ministry of reintegration of the temporarily occupied territories and the Mission of the President of Ukraine in the AR of Crimea should be considered as a key structures involved in the relevant processes, both at the level of development of relevant program acts and in the form of their implementation.

The article states that currently the key issue of the relevant activity remains the introduction of changes to the Strategy for Deoccupation and Reintegration of Crimea, the correction of the new version of the Strategy with the action plan for its implementation and the functioning of the Advisory Council on deoccupation and reintegration of the temporarily occupied territory of Crimea. At the same time, the author adds, the implementation of the currently published program documents on the deoccupation of the Crimea can be subject not only to public control, but also, accordingly, to court proceedings within the framework of administrative justice.

Key words: *action plan, administrative justice, program regulation, russian aggression, strategy, temporarily occupied territories.*

Постановка проблеми. Поточні умови злочинної російської агресії як безпрецедентного в історії сучасної Європи міждержавного конфлікту, що супроводжується чисельними воєнними злочинами окупантів, вчиненням ними дій, які мають ознаки геноциду та екоциду, тотальним запереченням агресором самого інституту прав людини та загальних засад міжнародного права цивілізованих націй зумовлюють потребу в кваліфікованій оцінці, а часто й у переоцінці наявних форм правової протидії агресії, зокрема у вигляді програмних актів, схвалених Україною.

Злочинна окупація та замах на анексію Автономної Республіки Крим та міста Севастополя (далі – Крим), які агресор використовує як ключовий плацдарм власної масштабної злочинної війни проти України та погрози силою третім державам зумовлює потребу аналізу схвалених в Україні стратегічних та планових документів з питань деокупації та реінтеграції Криму у вимірі форм та механізмів оцінки їх ефективності

Оголошені тези керівництва України про наступний перегляд схваленої в 2021 році Стратегії деокупації та реінтеграції Криму з урахуванням поточних викликів у цьому вимірі потребують на додаткове системне

теоретичне підґрунтя, зокрема й у форматі оцінки ефективності відповідних засобів програмного регулювання. Отже, відповідна проблематика ставить актуальне питання опрацювання відповідної наукової методики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток російської агресії проти України, який розпочався у 2014 році в формі окупації Криму та замаху на його анексію, послідовно відображався у роботах окремих вітчизняних та іноземних авторів. Водночас відповідний науковий пошук концентрувався насамперед на питаннях оцінювання міжнародно-правового виміру злочинних діянь агресора та його окупаційних сил і структур, також у роботах містився оглядовий аналіз схваленого законодавства України з питань тимчасово окупованих територій, у цьому вимірі можна згадати публікації Б. Бабіна, Є. Борисова, О. Задорожнього, О. Мережка, Е. Плешка, А. Приходько тощо. Водночас аспекти програмного регулювання відповідних процесів деокупації та реінтеграції Криму окреслювалися в роботі неурядових експертів, прикладом – Асоціації Реінтеграції Криму [21], але також насамперед у форматі аналізу відповідних міжнародних аспектів зазначених процесів.

Формулювання мети статті. За таких умов варто констатувати, що у відповідному аналізі поки не знайшов відображення підхід програмного правового регулювання, якій раніше був сформованим у наукових роботах низки вітчизняних авторів [1; 20; 22]. Зазначений доробок має використовуватися в рамках аналізу нормотворчої та правозастосовної стратегічної та планової діяльності України, зокрема щодо документів з деокупації та реінтеграції Криму, з урахуванням програмного підходу та методів компаративістики й прогнозування.

Також слід констатувати, що трансформація самих підходів у вимірі процесів деокупації та реінтеграції територій України прямо впливає з необхідності протидії масштабній російській агресії, та при цьому відповідні аспекти ще не отримали належного доктринального виміру у науковій діяльності. При цьому не слід ігнорувати й формування та розвиток за останні два роки інституцій міждержавної Кримської платформи, формування системи резолюцій міжнародних організацій та рішень міжнародних судів та арбітражів стосовно окупації Криму й відповідної послідовної діяльності низки правозахисних об'єднань.

Мета статті. За вказаних умов у поточній ситуації доцільною та суспільно витребуваною метою цієї статті вбачається дослідження ефективності реалізації програмних правових засобів протидії тимчасовій окупації Криму агресором та відповідно забезпечення деокупації та реінтеграції півострову. Задля реалізації такої поставленої мети слід вважати доцільним виконати такі завдання, як оцінка відповідної нормативної бази, зокрема схвалених програмних документів, задля послідовного порівняльного аналізу ефективності реалізації затверджених актів, дослідження наявної адміністративної та судової практики у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток законодавства України з питань тимчасово окупованих територій за перші роки окупації Криму носило

насамперед реактивний характер, а відповідні підходи правотворця, хоча й носили окремі риси програмування, не відрізнялися сталою послідовністю.

Прикладом закон України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» від 12 серпня 2014 р. № 1636-VII із низкою наступних змін, що тривалий час критикувався експертним середовищем, був скасований Законом України від 1 липня 2021 р. № 1618-IX [6].

Чинний базовий закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII зазнавав змін, внесених 26 законами України [8] та у власних заключних положеннях приписував Кабінету Міністрів України (далі – КМУ), серед іншого утворити спеціальний центральний орган виконавчої влади з питань тимчасово окупованої території (далі – ТОТ) України.

Цей програмний припис закону тривалий час виконувався КМУ у різних формах, спочатку постановою КМУ від 19 серпня 2015 р. № 595 із наступними змінами було запроваджене посаду Урядового уповноваженого з питань АР Крим та міста Севастополя, а надалі постановою КМУ від 24 вересня 2015 р. № 736 було утворене Державну службу України з питань АР Крим та міста Севастополя, але ці документи були скасовані у 2016 р. а відповіді державні органи – ліквідовані [2].

Замість цих органів постановою КМУ було утворене від 8 червня 2016 р. № 376 Міністерство з питань ТОТ та внутрішньо переміщених осіб (МінТОТ), яке у наступному неодноразово зазнавало змін щодо назви та функціонування, зазнавало злиття та роз'єднання із іншими міністерствами, а його положення зазнавало чисельних змін [2]. Це, зокрема, призвело до того що вже з 2020 року питання правонаступництва цього міністерства, включно з питаннями діяльності з реінтеграції Криму, стали предметом

судового розгляду в порядку адміністративного судочинства, прикладом у справі 420/7376/20 [19].

Водночас саме вказане міністерство згідно з відповідними, встановленими у Положенні про його діяльність повноважень, здійснює стратегічне планування соціально-економічного, інфраструктурного, гуманітарного та культурного відновлення і розвитку ТОТ, а також прилеглих до неї територій, ґрунтуючись на потребах та інтересах громадян України [2].

У цьому вимірі варто згадати і план заходів, спрямованих на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо ТОТ Криму, схвалений розпорядженням КМУ від 28 березня 2018 р. № 218-р та скасований у 2021 р. [10]. Адже саме цей документ розроблявся вказаним міністерством, яке серед іншого мало й функціонал з координації його виконання.

Зокрема, у розпорядженні КМУ від 28 березня 2018 р. № 218-р вказувалося, що міністерствам, іншим центральним та місцевим органам виконавчої влади приписується забезпечити виконання плану заходів та подання щокварталу до 15 числа наступного місяця МінТОТ інформації про стан виконання плану заходів за формою, встановленою цим міністерством, яке у наступному мало щорічно звітувати до КМУ [10].

Подібний функціонал зазначене міністерство з питань реінтеграції ТОТ (Мінреінтеграції) отримало й щодо Стратегії розвитку кримськотатарської мови на 2022–2032 роки, затвердженої буквально напереддень масштабної російської агресії розпорядженням КМУ від 23 лютого 2022 р. № 224-р [18]. Спільно з цією Стратегією тим самим розпорядженням КМУ було затверджене операційний план її реалізації, а органам виконавчої влади, відповідальним за виконання цього плану, приписувалося забезпечити звітування до Мінреінтеграції у формі, подібній до механізму, який раніш був встановленим розпорядженням КМУ 2018 р. № 218-р.

Також у розпорядженні КМУ 2022 р. № 224-р Мінреінтеграції приписувалося не

тільки подавати щороку до КМУ інформацію про стан виконання операційного плану, але й кожні три роки з дати схвалення цього розпорядження, а також після деокупації ТОТ Криму «проводити аналіз ефективності виконання операційного плану з метою внесення в установленому порядку КМУ пропозицій щодо його оновлення» [18].

Серед іншого у цьому документі, затвердженому за добу до масштабного російського вторгнення, примітним вбачається ставлення КМУ до часових меж деокупації Криму.

Водночас плануванням щодо деокупації та реінтеграції Криму займалися й інші центральні органи виконавчої влади, про що серед іншого свідчить чинна Стратегія інформаційної реінтеграції Криму, затверджена розпорядженням КМУ від 27 грудня 2018 р. № 1100-р [17], де координатором її виконання визначене не Мінреінтеграції, а Міністерство інформаційного розвитку України.

Водночас надалі рішенням Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБОУ) від 11 березня 2021 р. та указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 117/2021 було затверджене Стратегію деокупації та реінтеграції ТОТ Криму [16]. Після цього розпорядженням КМУ від 29 вересня 2021 р. № 1171-р було схвалено план заходів з реалізації цієї Стратегії [9], а у наступному, вже за умов масштабної російської агресії розпорядженням КМУ від 4 квітня 2023 р. № 288-р до плану заходів з реалізації Стратегії було внесене зміни, він був викладеним у новій редакції [7].

Варто вказати, що сама редакція Стратегії у передбачений законом спосіб з 2021 року змінена ще не була, при цьому якщо для плану КМУ 2021 р. очевидною підставою схвалення був сам факт затвердження Стратегії, то передумови й підстави схвалення плану 2018 р. та змін до плану 2021, здійснених у 2023 р., у цих документах не визначені. Разом із тим нова редакція плану 2023 р. [7], як й редакція плану 2021 р. [9], передбачає подібний до плану 2018 р. механізм контролю за його виконанням, за участі Мінреінтеграції.

Наразі у публічному доступі відсутні документи щодо звітування про виконання скасованого плану 2018 р. та стосовно виконання редакції плану 2021 р., заміненої на нову у 2023 р., також немає оприлюднених документів щодо оцінки ефективності виконання цих правових програмних актів. Наразі ключовим питанням виконання плану 2023 р. залишається його об'єктивно часткове корегування із текстом Стратегії, яка з 2021 року змін не зазнала.

Водночас очевидно, що підготовка змін до Стратегії належить до компетенції не КМУ чи профільних міністерств, а насамперед до органів президентської влади, таких як Офіс Президента України та Представництво Президента України в АР Крим (далі – Представництво), а також й до функціоналу Апарату РНБОУ. Ці органи також мають досвід програмного регулювання щодо Криму, зокрема це окремі заходи, спрямовані на деокупацію та реінтеграцію ТОТ Криму, затверджені указом Президента України від 26 лютого 2021 р. № 78/2021 [14].

Цим указом, крім утворення Оргкомітету з підготовки та проведення в Україні установчого Саміту Кримської платформи, секретареві РНБОУ приписувалося підготувати проект Стратегії деокупації та реінтеграції ТОТ Криму, а уряду також вказувалося взяти низку заходів із підтримки кримськотатарської мови, включаючи розробку та затвердження протягом шести місяців відповідної Стратегії, яка була у наступному дійсно була схвалена КМУ, але через рік.

Також слід звернути особливу увагу на схвалений вже за умов масштабної російської агресії указ президента України від 15 серпня 2022 р. № 579/2022, яким було засноване Консультативну раду з питань деокупації та реінтеграції ТОТ Криму. До завдань Консультативної ради було віднесено підготовку, з урахуванням положень Стратегії деокупації та реінтеграції ТОТ Криму, та внесення пропозицій щодо пріоритетів діяльності, у тому числі в рамках Кримської платформи, з питань деокупації, реінтеграції та відновлення територі-

альної цілісності України, а також участь у виробленні позиції України з ключових напрямів діяльності Кримської платформи та підготовка пропозицій щодо удосконалення законодавства з питань, що стосуються деокупації та реінтеграції ТОТ Криму [12].

Таким чином, ключовим органом поза межами РНБОУ та КМУ, який мав би опікуватися питаннями реалізації Стратегії, було визначене саме цю Консультативну раду, яка згідно указу № 579/2022 у процесі виконання покладених на неї завдань має взаємодіяти з іншими консультативними, дорадчими та іншими допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, а також із Представництвом та Національним інститутом стратегічних досліджень, при чому секретарем Консультативної ради було визначене Постійного Представника Президента України в АР Крим (далі – Представник), а головою – Президента України.

За п. 9 вказаного указу основною організаційною формою роботи Консультативної ради є засідання, що проводяться у разі потреби, але не рідше двох разів на рік, водночас станом на кінець квітня 2023 р. відомостей про проведення засідань Консультативної ради у відкритих джерелах немає, так само, як й відомостей про затвердження її складу, значна частина якого має бути делегованою, зокрема від експертної мережі Кримської платформи, представницьких органів корінних народів [13] тощо. Оскільки секретарем Консультативної ради є Представник, то логічно дослідити функціонал Представництва із розробки та реалізації програмних документів щодо Криму [12].

Варто додати, що указом Президента України від 20 січня 2016 р. № 16 Представництву приписувалося активізувати у взаємодії з центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування роботу щодо участі у розробленні стратегічних програм повернення ТОТ під загальну юрисдикцію України [3].

Цей указ був скасованим чинним, у редакції 2021 р., указом 17 жовтня

2019 р. № 758/2019, яким Представництву приписувалося у взаємодії з центральними та місцевими органами виконавчої влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування вживати заходів для подальшої активізації роботи щодо розроблення стратегічних програмних документів з питань деокупації та реінтеграції в Україну ТОТ відновлення порушених внаслідок окупації прав і свобод людини і громадянина [4].

Очевидно, в рамках реалізації цих приписів указом Президента України від 13 квітня 2021 р. № 160/2021 було затверджене Стратегію діяльності Представництва, Представництву приписувалося забезпечити реалізацію Стратегії, а КМУ – забезпечити взаємодію центральних органів виконавчої влади та Представництва щодо сприяння реалізації вказаної Стратегії [15].

У цьому контексті варто навести попередній досвід схвалення та реалізації Представництвом програмних актів з деокупації та реінтеграції Криму. Зокрема, розпорядженням Представника від 20 червня 2018 р. № 17 було затверджене План невідкладних заходів з протидії російської агресії з ТОТ України в Криму, захисту інтересів держави, громадян України та українських юридичних осіб в Криму на 2018–2019 роки, як документ, розроблений Представництвом, схвалений Експертною радою 11 квітня 2018 р. та підтриманий 19 червня 2018 р. Робочою групою високого рівня, утвореною розпорядженням Представника від 19 березня 2018 р. № 8 за пропозиціями центральних органів виконавчої влади [11].

У документі вказувалося що він схвалений на виконання завдань, передбачених законом України «Про Представництво Президента України в АР Крим» та указом Президента України 2016 р. № 16/2016: План було спрямоване до Президента України через його Адміністрацію та до органів, установ та організацій, в межах, повноважень яких є сприяння його виконанню, при цьому контроль за виконанням Плану було покладене на Представника [11].

Надалі, з 2020 року в рамках адміністративної справи 420/3863/20 за позовом, заявами та скаргами низки колишніх посадовців Представництва та громадських структур суд розглядав питання відповідальності Представництва за невиконання Плану, при цьому хоча у позовних вимогах було відмовлене, судом в цій справі було встановлене необхідність виконання Представництвом приписів цього плану, але зазначене що для оскарження відповідної бездіяльності органу з деокупації та реінтеграції Криму заявник мав довести понесену ним шкоду від такого невиконання [5].

Адміністративний суд вказав, що позивачем не визначено, в чому виразилися дії та бездіяльність Представництва, що призвело до порушення саме його прав, у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням розпорядження № 17 і затвердженого Плану, а також позивачем не визначено, які саме дії суд має зобов'язати відповідача вчинити щодо виконання вказаного розпорядження № 17 і затвердженого Плану станом на момент подання заявленого позову у 2020 році. Водночас, наголосив суд, прийняте розпорядження № 17, та відповідно затверджений ним план, ніким не скасовано, є діючим а тому є обов'язковим для виконання працівниками Представництва [5].

Отже, вказаний досвід судового аналізу програмних документів з деокупації та реінтеграції Криму свідчить про можливість порушення відповідних питань щодо неналежного виконання чи невиконання таких документів й у наступному. Це дозволяє погодитися із думкою експертів Асоціації Реінтеграції Криму [21] про те, що стан виконання заходів плану, затвердженого КМУ в 2023 р. на відповідні дати, як зобов'язань Уряду України може стати предметом не лише громадського контролю та оцінки, але й відповідно об'єктом правового реагування, включно із процесуальним.

Примітно, що, крім цитованої вище постанови П'ятого апеляційного адміністративного суду від 12 травня 2021 р.

у справі 420/3863/20, експерти АРК посилаються на позицію Верховного Суду у постанові від 13 квітня 2023 року у справі 420/8381/20 щодо бездіяльності Держрибагенства України з питань міжвідомчої угоди з РФ стосовно рибальства в Азовському морі, та вказують що відповідні вимоги до органів влади України у вимірі реагування на окупацію Криму можуть висувати особи, які постраждали як від самої окупації, так й від невчинення конкретних дій з деокупації визначеними державними органами в межах їх повноважень.

Слід погодитися із експертами у тому, що є важливим встановлення того, який конкретно орган влади згідно з планом був визначений основним, відповідальним виконавцем його конкретного заходу, особливо з умови наявності низки співвиконавців [21].

Висновки. Таким чином, слід прийти до загального висновку, що наразі в Україні вживаються системні заходи

з програмного регулювання процесів деокупації та реінтеграції Криму. Ключовими структурами, залученими у відповідні процеси, як на рівні розробки відповідних програмних актів, так й у формі їх реалізації слід вважати Мінреінтеграції та Представництво. Наразі ключовим питанням відповідної діяльності залишається внесення змін до Стратегії деокупації та реінтеграції Криму, корегування нової редакції Стратегії із планом дій з її реалізації та функціонування Консультативної ради з питань деокупації та реінтеграції ТОТ Криму.

Водночас виконання чинних наразі оприлюднених програмних документів із деокупації Криму може бути предметом не лише суспільного контролю, але й відповідно судового розгляду в рамках адміністративного судочинства. Питання ефективності громадського контролю за виконанням планів деокупації та реінтеграції Криму має стати підґрунтям для нових наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берназюк І.М. Реалізація актів стратегічної (програмної) правотворчості парламенту, глави держави та уряду як гарантія прямої демократії : монографія. Ужгород : Гельветика, 2017. 483 с.
2. Деякі питання Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій: постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 р. № 376 з наступними змінами. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF#Text>.
3. Питання Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим: указ Президента України від 20 січня 2016 р. № 16. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/2016/ed20191017>.
4. Питання Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим: указ Президента України від 17 жовтня 2019 р. № 758/2019. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758/2019/ed20210817#Text>.
5. Постанова П`ятого апеляційного адміністративного суду від 12 травня 2021 р. у справі 420/3863/20. *ЄДРСР*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96931850>.
6. Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» та внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 1 липня 2021 р. № 1618-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 68. Ст. 4252.
7. Про внесення змін до плану заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя: розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2023 р. № 288-р. *Офіційний вісник України*. 2023. № 39. Ст. 2077.
8. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII з наступними змінами. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

9. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2021 р. № 1171-р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 80. Ст. 5063.

10. Про затвердження плану заходів, спрямованих на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 березня 2018 р. № 218-р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/218-2018-%D1%80#Text>.

11. Про затвердження Плану невідкладних заходів з протидії російської агресії з тимчасово окупованої території України в Криму, захисту інтересів держави, громадян України та українських юридичних осіб в Криму на 2018-2019 роки та його спрямування: розпорядження Постійного Представника Президента України в АР Крим від 20 червня 2018 р. № 17. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017755-18#Text>.

12. Про Консультативну раду з питань деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території АРК та міста Севастополя: указ Президента України від 15 серпня 2022 р. № 579/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 66. Ст. 3959.

13. Про корінні народи України: Закон України від 1 липня 2021 р. № 1616-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 60. Ст. 3733.

14. Про окремі заходи, спрямовані на деокупацію та реінтеграцію тимчасово окупованої території АРК та міста Севастополя: указ Президента України від 26 лютого 2021 р. № 78/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 19. Ст. 735.

15. Про пріоритетні напрями діяльності Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим: указ Президента України від 13 квітня 2021 року № 160/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 32. Ст. 1846.

16. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя»: Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 117/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 26. Ст. 1255.

17. Про схвалення Стратегії інформаційної реінтеграції АР Крим та м. Севастополя: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1100-р. *Офіційний вісник України*. 2019. № 12. Ст. 424.

18. Про схвалення Стратегії розвитку кримськотатарської мови на 2022–2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 224-р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 26. Ст. 1443.

19. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 22 червня 2021 р. у справі 420/7376/20. *ЄДРСР*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98044939>.

20. Удовенко К.В. Правове забезпечення муніципальної програмної діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 Конституційне право; муніципальне право Х., 2010. 236 с.

21. Урядовий план реінтеграції Криму: міжнародний вимір / Б. Бабін, Е. Плешко, Т. Линник, А. Чвалюк, О. Плотніков, В. Філатов; *Асоціація Реінтеграції Криму*. URL: https://arcrimea.org/uk/analytics_ua/2023/04/20/uryadovyj-plan-reintegracziyi-krymu-mizhnarodnyj-vymir/.

22. Шемякін О.М., Благодельський С.В., Іванова А.В. Програмне правове регулювання та сталий розвиток морського господарства. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія Право. 2011. Т. 2. С. 75–82.

REFERENCES:

1. Bernazyuk I.M. (2017). Realizaciya aktiv strategichnoyi (programnoyi) pravotvorchosti parlamentu, glavi derzhavi ta uryadu yak garantiya pryamoyi demokratiyi: monografiya. Uzhgorod: Gelvetika, 483 s.

2. Deyaki pitannya Ministerstva z pitan reintegraciyi timchasovo okupovanih teritorij: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 8 chervnya 2016 r. № 376 z nastupnimi zminami. *Zakonodavstvo Ukrayini*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF#Text>
3. Pitannya Predstavnictva Prezidenta Ukrayini v Avtonomnij Respublici Krim: ukaz Prezidenta Ukrayini vid 20 sichnya 2016 r. № 16. *Zakonodavstvo Ukrayini*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/2016/ed20191017>
4. Pitannya Predstavnictva Prezidenta Ukrayini v Avtonomnij Respublici Krim: ukaz Prezidenta Ukrayini vid 17 zhovtnya 2019 r. № 758/2019. *Zakonodavstvo Ukrayini*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758/2019/ed20210817#Text>
5. Postanova P`yatogo apelyacijnogo administrativnogo sudu vid 12 travnya 2021 r. u spravi 420/3863/20. *YeDRSR*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96931850>
6. Pro viznannya takim, sho vtrativ chinnist, Zakonu Ukrayini "Pro stvorenniya vilnoyi ekonomichnoyi zoni "Krim" ta pro osoblivosti zdiysnennya ekonomichnoyi diyalnosti na timchasovo okupovaniy teritoriyi Ukrayini" ta vnesennya zmin do deyakih zakonodavchih aktiv Ukrayini: Zakon Ukrayini vid 1 lipnya 2021 r. № 1618-IX. *Oficijnij visnik Ukrayini*. 2021. № 68. St. 4252.
7. Pro vnesennya zmin do planu zahodiv z realizaciyi Strategiyi deokupaciyi ta reintegraciyi timchasovo okupovanoyi teritoriyi AR Krim ta m. Sevastopolya: rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 4 kvitnya 2023 r. № 288-r. *Oficijnij visnik Ukrayini*. 2023. № 39. St. 2077.
8. Pro zabezpechennya prav i svobod gromadyan ta pravovij rezhim na timchasovo okupovaniy teritoriyi Ukrayini: zakon Ukrayini vid 15 kvitnya 2014 r. № 1207-VII z nastupnimi zminami. *Zakonodavstvo Ukrayini*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
9. Pro zatverdzhennya planu zahodiv z realizaciyi Strategiyi deokupaciyi ta reintegraciyi timchasovo okupovanoyi teritoriyi AR Krim ta m. Sevastopolya: rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 29 veresnya 2021 r. № 1171-r. *Oficijnij visnik Ukrayini*. 2021. № 80. St. 5063.
10. Pro zatverdzhennya planu zahodiv, spryamovanih na realizaciyu deyakih zasad derzhavnoyi vnutrishnoyi politiki shodo timchasovo okupovanoyi teritoriyi AR Krim ta m. Sevastopolya: rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 28 bereznya 2018 r. № 218-r. *Zakonodavstvo Ukrayini*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/218-2018-%D1%80#Text>
11. Pro zatverdzhennya Planu nevidkladnih zahodiv z protidiyi rosijskoyi agresiyi z timchasovo okupovanoyi teritoriyi Ukrayini v Krimu, zahistu interesiv derzhavi, gromadyan Ukrayini ta ukrayinskih yuridichnih osib v Krimu na 2018-2019 roki ta jogo spryamuvannya: rozporyadzhennya Postijnogo Predstavnika Prezidenta Ukrayini v AR Krim vid 20 chervnya 2018 r. № 17. *Zakonodavstvo Ukrayini*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017755-18#Text>
12. Pro Konsultativnu radu z pitan deokupaciyi ta reintegraciyi timchasovo okupovanoyi teritoriyi ARK ta mista Sevastopolya: ukaz Prezidenta Ukrayini vid 15 serpnya 2022 r. № 579/2022. *Oficijnij visnik Ukrayini*. 2022. № 66. St. 3959.
13. Pro korinni narodi Ukrayini: Zakon Ukrayini vid 1 lipnya 2021 r. № 1616-IX. *Oficijnij visnik Ukrayini*. 2021. № 60. St. 3733.
14. Pro okremi zahodi, spryamovani na deokupaciyu ta reintegraciyu timchasovo okupovanoyi teritoriyi ARK ta mista Sevastopolya: ukaz Prezidenta Ukrayini vid 26 lyutogo 2021 r. № 78/2021. *Oficijnij visnik Ukrayini*. 2021. № 19. St. 735.
15. Pro prioritetni napryami diyalnosti Predstavnictva Prezidenta Ukrayini v Avtonomnij Respublici Krim: ukaz Prezidenta Ukrayini vid 13 kvitnya 2021 roku № 160/2021. *Oficijnij visnik Ukrayini*. 2021. № 32. St. 1846.
16. Pro rishennya Radi nacionalnoyi bezpeki i oboroni Ukrayini vid 11 bereznya 2021 roku «Pro Strategiyu deokupaciyi ta reintegraciyi timchasovo okupovanoyi teritoriyi Avtonomnoyi Respubliki Krim ta mista Sevastopolya»: Ukaz Prezidenta Ukrayini vid 24 bereznya 2021 roku № 117/2021. *Oficijnij visnik Ukrayini*. 2021. № 26. St. 1255.

17. Pro shvalennya Strategiyi informacijnoyi reintegraciyi AR Krim ta m. Sevastopolya: rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 27 grudnya 2018 r. № 1100-r. *Oficijnij visnik Ukrayini*. 2019. № 12. St. 424.

18. Pro shvalennya Strategiyi rozvitku krimskotatarskoyi movi na 2022-2032 roki: rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 23 lyutogo 2022 r. № 224-r. *Oficijnij visnik Ukrayini*. 2022. № 26. St. 1443.

19. Rishennya Odeskogo okruzhnogo administrativnogo sudu vid 22 chervnya 2021 r. u spravi 420/7376/20. *YeDRSR*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98044939>

20. Udovenko K.V. Pravove zabezpechennya municipalnoyi programnoyi diyalnosti v Ukrayini: dis. ... kand. jurid. nauk: spec. 12.00.02 Konstitucijne pravo; municipalne pravo. H., 2010. 236 s.

21. Uryadovij plan reintegraciyi Krimu: mizhnarodnij vimir / B. Babin, E. Pleshko, T. Linnik, A. Chvalyuk, O. Plotnikov, V. Filatov; *Asociaciya Reintegraciyi Krimu*. Retrieved from https://arcrimea.org/uk/analytics_ua/2023/04/20/uryadovyj-plan-reintegraciyi-krymu-mizhnarodnyj-vimir/

22. Shemyakin O.M., Blagodelskij S.V., Ivanova A.V. (2011) Programne pravove reguluvannya ta stalij rozvitok morskogo gospodarstva. *Visnik Mariupolskogo derzhavnogo universitetu. Seriya Pravo*. T. 2. S. 75–82.

АДМІНІСТРАТИВНЕ, ФІНАНСОВЕ, ПОДАТКОВЕ ПРАВО

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2023-3.02>**ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ****Губанов Олег Олександрович,**

доктор юридичних наук, професор,

доцент кафедри службового та медичного права

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0002-5427-1821

Цю статтю присвячено аналізу нормативних змін та трансформацій інституту відповідальності публічних службовців в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану. Визначено, що відповідальність публічних службовців в умовах боротьби України за власну незалежність та унітарність набуває особливо значної ролі і соціальної цінності та є стримуючим фактором балансу між владою і правами, свободами та інтересами приватних осіб у межах внутрішньої системи та правопорядку.

Проаналізовано, що найбільше змін було внесено до законодавства, що регулює порядок та підстави притягнення публічних службовців до кримінальної відповідальності. Особливу увагу зосереджено на нововведених нормах про заборону колабораційної діяльності та колабораціонізму як явища в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України. З'ясовано, що Кримінальний кодекс України було доповнено також низкою інших положень, які встановлюють кримінальну відповідальність публічних службовців за, зокрема, пособництво державі-агресору, незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, а також у разі насильницького зникнення осіб. Особливу увагу приділено порядку виїзду за кордон публічними службовцями в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Окремо проаналізовано положення Закону України «Про запобігання корупції», до якого внесено зміни стосовно отримання подарунків та порядку декларування доходів. Також розглянуто підвищення ролі політичної відповідальності публічних службовців як особливого виду юридичної відповідальності, яка безпосередньо впливає на ідеологічний складник суспільно-політичного життя країни в умовах протистояння ворогу. Зокрема, відзначено роль законодавчих обмежень, що стосуються діяльності проросійських політичних партій.

Зроблено висновки про позитивну активізацію законотворчої діяльності, позитивну динаміку змін інституту юридичної відповідальності публічних службовців, їхню відповідність потребам воєнного стану та вплив на формування довіри громадськості до інститутів влади, що особливо важливо у сучасних важких умовах боротьби за незалежність та унітарність України.

Ключові слова: юридична відповідальність, публічна служба, публічний службовець, кримінальна відповідальність публічних службовців, публічно-правова відповідальність, конституційна відповідальність.

Hubanov Oleh. Transformation of the responsibility of public servants of Ukraine under the conditions of the legal regime of martial law

This article is devoted to the analysis of normative changes and transformations of the institution of responsibility of public servants under the conditions of the special legal regime of martial law. It was determined that the responsibility of public servants in the conditions of Ukraine's struggle for its own independence and unitarity acquires a particularly significant role and social

value and is a restraining factor in the balance between power and the rights, freedoms, and interests of private individuals within the internal system and legal order.

It was analyzed that the most changes were made to the legislation regulating the procedure and legal basis for bringing public officials to criminal responsibility. Particular attention is focused on the newly introduced regulations on the prohibition of collaborative activities and collaborationism as a phenomenon in the conditions of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. It was found that the Criminal Code of Ukraine was also supplemented with a number of other provisions that establish the criminal responsibility of public officials for, in particular, aiding the aggressor state, illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or free assistance, as well as in the case of enforced disappearance of persons. Special attention is paid to the procedure for public servants to travel abroad under the conditions of the legal regime of martial law.

The provisions of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", to which amendments were made regarding the receipt of gifts and the procedure for declaring income, were analyzed separately. Also considered is the increase in the role of political responsibility of public officials, as a special type of legal responsibility that directly affects the ideological component of the country's social and political life in conditions of confrontation with the enemy. In particular, the role of legislative restrictions on the activities of pro-Russian political parties was noted.

Conclusions were made about the positive intensification of law-making activity, the positive dynamics of changes in the institution of legal responsibility of public servants, their compliance with the needs of martial law and the impact on the formation of public trust in government institutions, which is especially important in today's difficult conditions of the struggle for independence and unitary Ukraine.

Key words: *legal responsibility, public service, public servant, criminal responsibility of public servants, public legal responsibility, constitutional responsibility.*

Постановка проблеми. Рівень ефективності діяльності публічної служби перебуває у прямій залежності від тих змін, які відбуваються у суспільному просторі країни. Безперервні реформаційні процеси у державі, введення воєнного стану, зміни у соціально-політичному житті та інші об'єктивні фактори безпосередньо впливають на діяльність суб'єктів публічної служби. Своєю чергою інститут відповідальності зазначених суб'єктів залишається невід'ємною складовою частиною їхнього правового статусу, що підтверджується положеннями низки актів ЄС, зокрема і Рекомендацією № R (2000) 6 Комітету міністрів Ради Європи від 24 лютого 2000 року [1].

Разом із тим активізація євроінтеграційних процесів, завершення необхідних законодавчих змін для набуття Україною статусу члена Європейського співтовариства формують основу для трансформаційних змін у системі функціонування публічної служби, а воєнний стан, введений однойменним Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року, заклав основу для запровадження інстру-

ментарію додаткового контролю за дотриманням публічними службовцями засад верховенства права, професійності їхньої діяльності та служіння українському суспільству [2].

Відповідальність публічних службовців в умовах боротьби України за власну незалежність та унітарність набуває особливо значної ролі та, що найголовніше, соціальної цінності, оскільки, утримуючи баланс між владою та правами, свободами та інтересами приватних осіб у межах внутрішньої системи та правопорядку, держава спроможна в єдності досягти поставлених цілей на міждержавному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики та особливостей юридичної відповідальності публічних службовців присвячували увагу такі вчені-правники, як В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, О.А. Банчук, Н.М. Батанова, Д.Н. Бахрах, В.М. Бевзенко, І.А. Безклубий, А.І. Берлач, В.П. Битяк, О.М. Болсунова, С.В. Бобровник, М.Й. Вільгушинський, В.А. Головка, І.П. Голосніченко, А.І. Денисов, Є.В. Додін, В.С. Журавський, О.А. Заярний, Р.Я. Заяць, В.В. Зуй, І.О. Ієрусалі-

мова, М.І. Козюбра, Н.П. Капітаненко, Є.Є. Колесников, І.Б. Коліушко, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, Д.М. Лук'янець, І.В. Мінаєва, В.І. Олефір, О.І. Остапенко, Н.М. Оніщенко, С.П. Погребняк, Ю.Л. Панейко, С.В. Петков, А.В. Петришин, Н.О. Рунова, В.М. Селіванов, В.О. Серьогін, К.В. Степаненко, Б.А. Стародубський, Ю.П. Сурмін, Г.С. Тимчик, В.М. Торяник, М.В. Удод, Н.В. Янюк та інші.

Проте дослідження трансформації інституту відповідальності публічних службовців в умовах воєнного стану не набуло значного поширення, що формує підстави для необхідності проведення такого дослідження в межах цієї роботи.

Метою статті є дослідження нововведень у чинне нормативно-правове регулювання інституту юридичної відповідальності публічних службовців під час дії правового режиму воєнного стану, визначення особливостей такої юридичної відповідальності та її формально-юридичний аналіз.

Науковою новизною публікації є правовий та нормативний аналіз внесених змін у чинне нормативно-правове регулювання, а також нових прийнятих нормативно-правових актів під час дії особливого правового режиму воєнного стану внаслідок збройної широкомасштабної агресії проти України, які регулюють питання притягнення публічних службовців до юридичної відповідальності.

Методи дослідження. Методологія цього дослідження передбачає комплексний підхід у використанні як загальнонаукових методів пізнання, таких як аналіз, індукція, узагальнення, так і спеціально-юридичних, серед яких – метод порівняльно-правовий, формально-юридичний, догматичний, метод інтерпретації. Застосування перелічених методів сприяло досягненню поставленої автором мети.

Виклад основного матеріалу. Статтю 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12 травня 2015 року (далі – Закон) передбачено, що у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Пре-

зидента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність [3]. Таке положення гарантує функціонування держави та механізму реалізації прав, свобод та інтересів приватних осіб через заборону припинення повноважень зазначених суб'єктів публічної служби. Водночас продовження функціонування та покладення додаткових обов'язків на перелічені суб'єкти, посилення їхньої соціальної відповідальності перед громадянами України забезпечує безперервність процесу правотворчості та правозастосування, які не обійшли стороною і інститут відповідальності публічних службовців.

Насамперед варто зазначити, що публічна служба в умовах дії правового режиму воєнного стану продовжує функціонувати в межах існування гарантій законності, передбачених положенням статті 19 Закону, до яких належать заборона внесення змін до Конституції України, змін до Конституції Автономної Республіки Крим, проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування, проведення всеукраїнських та місцевих референдумів, проведення страйків, масових зібрань та акцій.

Відповідно до положення статті 4 Закону на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи – військові адміністрації [3]. Відповідні двадцять п'ять

військових адміністрацій було утворено Указом Президента України № 68/2022 від 24 лютого 2022 року «Про утворення військових адміністрацій» [4].

Таким чином, правовий режим воєнного стану є причиною інституційних змін у державному владному апараті. Натомість внесення змін до чинного законодавства, в тому числі тих, які регулюють інститут відповідальності суб'єктів публічної служби, стало новим викликом та етапом розвитку вітчизняної законодавчої системи.

Активна робота законодавця та співпраця і взаємодія інститутів влади у перші дні війни стала підставою для прийняття до розгляду законопроекту, що встановлює кримінальну відповідальність за колабораціонізм. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність» № 2107-IX від 3 березня 2022 року вітчизняне законодавство поповнилось новим визначенням – «колабораційна діяльність» [5], а Кримінальний кодекс України було доповнено новою однойменною статтею 111-1. Особливої уваги під час аналізу цієї статті варто приділити пункту 2, яким встановлено кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю на строк від 10 до 15 років з конфіскацією майна або без такої за добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора [6].

Ще одним важливим актом, який встановлює кримінальну відповідальність за можливі протиправні дії публічних службовців в умовах дії правового режиму воєнного стану, є Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності

за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» № 2198-IX від 14 квітня 2022 року [7], яким Кримінальний кодекс було доповнено статтею 111-2, що передбачає кримінальну відповідальність за пособництво державі-агресору, яке може полягати у реалізації чи підтримці рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.

Законом № 2155-IX Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 201-2, частиною другою якої встановлюється кримінальна відповідальність службових осіб за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, що формує нові межі недопустимої поведінки публічних службовців під час дії воєнного стану у країні [8].

Ще одним вартом уваги прикладом розширення підстав для притягнення до кримінальної відповідальності публічних службовців є доповнення статтею 146-1 Кримінального кодексу України злочином «Насильницьке зникнення», об'єктивна сторона якого полягає у арешті, затриманні, викраденні або позбавленні волі людини в будь-якій іншій формі, вчинене представником держави, в тому числі іноземної, з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затриманні, викраденні або позбавленні волі людини в будь-якій іншій формі або приховуванням даних про долю такої людини чи місце перебування або видання наказу або розпорядження про вчинення дій, зазначених у частині першій цієї статті, або невжиття керівником, якому стало відомо про вчинення дій, зазначених у частині першій цієї статті, його підлеглими заходів для їх припинення та неповідомлення компетентних органів про злочин [6].

Очевидно, що насамперед фіксування в кримінальному законі такого злочину спрямоване на особливого суб'єкта – представника іноземної держави, проте законодавець передбачає можливість для застосування кримінального стягнення і до вітчизняного представника держави.

Варто відзначити, що перелічені внесені зміни є позитивною та оперативною реакцією держави на правопорушення, суб'єктами вчинення яких є публічні службовці. Те, що такі зміни було прийнято безпосередньо під час дії спеціального правового режиму, демонструє гнучкість та динаміку суспільних відносин, а також неможливість абсолютної нормативної визначеності в правовій системі будь-якої країни.

Вагоме місце у системі трансформації відповідальності публічних службовців посідає посилення контролю за їх фактичним місцем перебування, що створює основи для гарантії безперервної роботи публічної служби в надскладний для країни час. Так, наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України № 440 від 12 квітня 2022 року «Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану» пунктом 3 встановлено можливість застосування до державних службовців дисциплінарної відповідальності за перебування державного службовця або працівника державного органу в робочий час в Україні поза межами робочого місця без рішення керівника державної служби, зазначеного в пункті 1 цієї постанови, або за кордоном, крім перебування у службовому відрядженні, оформленому в установленому порядку [9]. Додатково заходи посилення контролю за перебуванням державних службовців на території України встановлюються Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до правил перетинання державного кордону» № 69 від 27 січня 2023 року. Так, змінами до Правил перетинання державного кордону громадянами України передбачено обмеження, що стосується переліку державних службовців (варто

відзначити досить розширеного), яким заборонено перетин кордону України без достатніх на те підстав, які своєю чергою є виключними [10].

Що стосується адміністративної відповідальності публічних службовців у період дії правового режиму воєнного стану, то змін до глави 13-А, яка регулює підстави притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, протягом 2022–2023 років не вносилось. Натомість було внесено зміни Законом України № 2381 від 8 липня 2022 року «Про внесення змін до Закону України “Про запобігання корупції” щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану» до прикінцевих положень Закону України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14 жовтня 2014 року, доповнивши його пунктами 2-3-2-10 [11]. Так, наприклад, пунктом 2-3 знято обмеження щодо відповідності подарунків загально визнаним уявленням про гостинність та обмеження щодо вартості подарунків, встановлені частиною другою статті 23 Закону «Про запобігання корупції», у разі вчинення визначеного переліку дій. Іншими пунктами внесено зміни до порядку декларування доходів та змісту необхідної інформації в деклараціях уповноважених осіб на період дії воєнного стану. Особливої уваги заслуговує пункт 2-7, яким встановлено, що суб'єкт декларування зобов'язаний подати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, кінцевий строк подання якої припадає на період дії воєнного стану, протягом дев'яноста календарних днів з дня його припинення чи скасування. Зазначене безпосередньо впливає на можливість притягнення суб'єктів публічної служби до адміністративної відповідальності.

Аналіз цивільного законодавства на предмет внесених змін на період дії воєнного стану стосовно відповідальності публічних службовців не приводить до позитивних результатів, так само як і аналіз положень Закону України «Про

державну службу» в частині, що регулює матеріальну та дисциплінарну відповідальність, що підтверджує стабільність нормативного забезпечення такої сфери відносин.

Широкомасштабна агресія проти України стала причиною зміни політичних процесів, тому окремо варто зупинитись на політичній відповідальності публічних службовців, яка у системі юридичної відповідальності досліджуваних суб'єктів посідає окреме місце. Посилення ролі політичної відповідальності справляє безпосередній вплив на правовий статус публічних службовців, а всі вище перелічені зміни в чинному законодавстві мають політичний складник. З огляду на необхідність та об'єктивну потребу ідеологічної боротьби з ворогом законодавцем було прийнято Закон України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» № 2265-IX від 22 травня 2022 року, яким передбачено визначення пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України та дії та її пряму заборону, а також відповідальність фізичних та (або) юридичних осіб, посадових осіб юридичних осіб, посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування відповідно до закону [12]. Додатково Законом України № 2243-IX від 18 травня 2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» було остаточно заборонено діяльність проросійських політичних партій, що заклало основи для подальшого

демократичного та Європо-орієнтованого розвитку України [13].

Висновки. Отже, інститут відповідальності публічних службовців зазнав трансформаційних змін під час дії правового режиму воєнного стану. Консолідація влади, посилення суспільних очікувань від результативності діяльності публічних службовців, активна участь громадськості у суспільно-політичному житті країни вплинули на активізацію діяльності законодавця, який прийняв рекордну кількість актів за 2022 рік. Основними сферами змін стала кримінальна відповідальність публічних службовців за вчинені ними кримінальні правопорушення, пов'язані з охороною національної безпеки та порядку, охороною конституційного ладу. Важливим стало визнання кримінальним злочином колабораційної діяльності, а також запровадження кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору. Окремо було обмежено право публічних службовців на перебування за кордоном під час дії правового режиму воєнного стану, що є вкрай важливим та позитивним досягненням законодавця.

Ідеологічний складник діяльності публічних службовців також не залишився поза увагою, так, не стверджуючи, що наведені далі обмеження є безпосередньо заходами відповідальності, але точно є такими, що впливають на підстави притягнення публічних службовців до юридичної (публічно-правової та конституційної) відповідальності, було обмежено діяльність проросійських партій на території України та введено заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рекомендація № R (2000) 6 Комітету міністрів Ради Європи про статус державних службовців від 24 лютого 2000 року. URL: <https://minjust.gov.ua/m/rekomendatsii-parlamentskoj-asamblei-ta-komitetu-ministriv-radi-evropi> (дата звернення: 29.03.2023).
2. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 29.03.2023).

3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12 травня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 30.03.2023).

4. Указ Президента України № 68/2022 від 24 лютого 2022 року «Про утворення військових адміністрацій». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text> (дата звернення: 29.03.2023).

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність» № 2107-IX від 3 березня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2107-20#Text> (дата звернення: 04.04.2023).

6. Кримінальний кодекс України : Закон № 2341-III від 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 04.04.2023).

7. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» № 2198-IX від 14 квітня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text> (дата звернення: 05.04.2023).

8. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» № 2155-IX від 24 березня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#Text> (дата звернення: 07.04.2023).

9. Постанова Кабінету Міністрів України № 440 від 12 квітня 2022 року «Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2022-p#Text> (дата звернення: 14.04.2023).

10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до правил перетинання державного кордону» № 69 від 27 січня 2023 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-vnesennia-zmin-do-pravyl-peretynannia-derzhavnoho-kordonu-hromadianamy-s69-270123> (дата звернення: 14.04.2023).

11. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану» № 2381 від 8 липня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2381-20#Text> (дата звернення: 18.04.2023).

12. Закон України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» № 2265-IX від 22 травня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text> (дата звернення: 18.04.2023).

13. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» № 2243-IX від 18 травня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2243-20#Text> (дата звернення: 18.04.2023).

REFERENCES:

1. Recommendation No. R (2000) 6 of the Committee of Ministers to member States on the status of civil servants. Retrieved from: <https://minjust.gov.ua/m/rekomendatsii-parlamentskoi-asamblei-ta-komitetu-ministriv-radi-evropi> [in Ukrainian].

2. Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 of February 24, 2022 "On the Introduction of Martial Law in Ukraine". Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> [in Ukrainian].

3. Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" No. 389-VIII of March 12, 2015. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

4. Decree of the President of Ukraine No. 68/2022 of February 24, 2022 "On the Formation of Military Administrations". Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text> [in Ukrainian].

5. Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Ensuring Liability of Persons Who Carried Out Collaborative Activities" No. 2107-IX of March 3, 2022. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2107-20#Text> [in Ukrainian].

6. Criminal Code of Ukraine: Law No. 2341-III of April 5, 2001. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].

7. Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine on Improving Responsibility for Collaborative Activities and Features of the Application of Preventive Measures for Crimes Against the Basics of National and Public Security" No. 2198-IX of April 14, 2022. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text> [in Ukrainian].

8. Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal Code of Ukraine Regarding Liability for Illegal Use of Humanitarian Aid" No. 2155-IX of March 24, 2022. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#Text> [in Ukrainian].

9. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 440 of April 12, 2022 "Some issues of organizing the work of civil servants and employees of state bodies during martial law". Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2022-п#Text> [in Ukrainian].

10. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Amendments to the Rules for Crossing the State Border" No. 69 of January 27, 2023. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/provnesennia-zmin-do-pravyl-peretynannia-derzhavnoho-kordonu-hromadianamy-s69-270123> [in Ukrainian].

11. Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" regarding the peculiarities of the application of legislation in the field of prevention of corruption under martial law" No. 2381 of July 8, 2022. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2381-20#Text> [in Ukrainian].

12. Law of Ukraine "On the prohibition of propaganda of the Russian Nazi totalitarian regime, armed aggression of the Russian Federation as a terrorist state against Ukraine, symbols of the military invasion of the Russian Nazi totalitarian regime in Ukraine" No. 2265-IX of May 22, 2022. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text> [in Ukrainian].

13. Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Prohibition of Political Parties" No. 2243-IX of May 18, 2022. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2243-20#Text> [in Ukrainian].

УДК 378:[342.7+342.9]

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2023-3.03>

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Губанова Тамара Олексіївна,

доктор юридичних наук, професор,
директор Приватного вищого навчального закладу
«Фінансово-правовий коледж»
ORCID ID: 0000-0002-5263-2478

У статті досліджено особливості функціонування закладів вищої освіти в період дії правового режиму воєнного стану та визначено основні причини трансформаційних змін в організації освітнього процесу. Підтверджено, що право на освіту є гарантованим міжнародним та національним законодавством правом людини та елементом її правового статусу у сучасному світі.

З'ясовано, що освітня сфера зазнала руйнівних наслідків у результаті збройної агресії російської федерації, які полягають у колосальних збитках матеріального та нематеріального характеру: так, велику кількість закладів вищої освіти було зруйновано та пошкоджено, що безпосередньо негативно впливає на майбутній професійний та науковий потенціал країни та прогресивний розвиток молоді.

Розглянуто інституційне та нормативне забезпечення освітнього процесу в умовах війни. Окрему увагу присвячено дослідженню інструментів міжнародної підтримки освітніх проєктів, які продовжують свою роботу в Україні. Визначено, що міжнародна співпраця у сфері вищої освіти із залученням міжнародних організацій та проєктів дозволяє підтримувати освітній рівень здобувачів та забезпечує ширші можливості їх залучення до європейського ринку праці на паритетних умовах.

Увагу присвячено дослідженню внутрішньосистемних перетворюючих процесів в організації навчального процесу в закладах вищої освіти. Так, було визначено, що дистанційна форма навчання посіла ключове місце, що має як позитивні, так і негативні наслідки. Окремо відзначено роль на вплив цифровізації освіти, яка має стати одним із перспективних напрямів розвитку досліджуваної сфери. Також відзначено негативний вплив зменшення фінансування освітньої сфери у зв'язку з війною та необхідністю бюджетного перерозподілу коштів.

Зроблено обґрунтовані висновки про основні трансформаційні зміни у діяльності закладів вищої освіти, визначено ключові проблеми та критичні місця освітньої сфери. Підсумовано, що інноваційні підходи та запровадження інноваційних інструментів у вищій освіті **повинні стати перманентним та невід'ємним** елементом освітньої діяльності для стабілізації можливості поєднувати конкурентоспроможний попит та інноваційну наукову пропозицію в умовах адаптації учасників освітнього процесу до нових умов.

Ключові слова: вища освіта, заклади вищої освіти, інноваційна діяльність, цифровізація освіти, воєнний стан, дистанційна освіта, право на освіту.

Hubanova Tamara. Functioning of higher education institution in conditions of martial state: current state and prospects

The article examines the peculiarities of the functioning of higher education institutions during the period of the legal regime of martial law and identifies the main reasons for transformational changes in the organization of the educational process. It has been confirmed that the right to education is a human right guaranteed by international and national legislation and an element of its legal status in the modern world.

It was found that the educational sphere suffered devastating consequences as a result of the armed aggression of the Russian Federation, which consisted of colossal damages of a material and non-material nature: a large number of higher education institutions were

destroyed and damaged, which directly negatively affects the future professional and scientific potential of the country and progressive youth development.

The institutional and regulatory support of the educational process in the conditions of war is considered. Particular attention is devoted to the study of international support for educational projects that continue their work in Ukraine. It was determined that international cooperation in the field of higher education with the involvement of international organizations and projects allows to maintain the educational level of applicants and provides wider opportunities for their involvement in the European labor market on equal conditions.

Attention is devoted to the study of intrasystemic transforming processes in the organization of the educational process in institutions of higher education. Thus, it was determined that distance learning has taken a key place, which has both positive and negative consequences. The role on the influence of digitalization of education, which should become one of the promising directions of the development of the researched area, was separately noted. The negative impact of the decrease in financing of the educational sphere in connection with the war and the need for budgetary redistribution of funds was also noted.

Reasoned conclusions have been made about the main transformational changes in the activities of higher education institutions, key problems and critical areas of the educational sphere have been identified. It was concluded that innovative approaches and the introduction of innovative tools in higher education should become a permanent and integral element of educational activity to stabilize the possibility of combining competitive demand and innovative scientific supply in the conditions of adaptation of the participants of the educational process to new conditions.

Key words: *higher education, institutions of higher education, innovative activity, digitization of education, martial law, distance education, right to education.*

Постановка проблеми. Положенням статті 26 Загальної декларації з прав людини 1948 року гарантується кожному право на освіту. Більше того, передбачено, що вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного та спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод [1].

Конституційний припис статті 53 Основного Закону України також гарантує кожному право на освіту, яке перебуває під захистом держави та реалізується нею шляхом забезпечення доступності і безоплатності дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам [2].

Воєнний стан в Україні, введений Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року, став карколомним етапом для трансформації усіх сфер сус-

пільного життя. Не виключенням стала і сфера організації навчання в закладах вищої освіти, що підтверджується положенням пункту 3 зазначеного Указу, де передбачено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, в тому числі і право, передбачене вищезгаданою статтею 53 Конституції України [3].

Порушене війною гарантоване міжнародними актами та Конституцією України право на освіту обґрунтовує необхідність якісно нового науково-прикладного переосмислення процесу освіти, пошуку нових інноваційних рішень, вчасному та релевантному реагуванню на виклики сьогодення, спричинені трансформацією відносин та зв'язків між усіма учасниками освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості організації освітнього процесу були і залишаються предметом міжгалузевих досліджень. Зокрема, питанню трансформації освітнього про-

цесу, в тому числі і в період війни, приділяли увагу такі вчені, як О. Глушко, М. Грищук, Н. Губерська, А. Детюк, А. Джурило, Г. Євсєєва, Є. Єгоров, Л. Ковтун, О. Конопляник, С. Кушнір, О. Локшина, О. Назаренко, П. Нажа, В. Савіщенко, М. Савицький та інші.

Незважаючи на комплексність предмета дослідження, питання трансформаційних змін підходів до організації освітньої діяльності закладів вищої освіти в період дії правового режиму воєнного стану потребує додаткового науково-прикладного аналізу та формування якісно нових висновків, що створює обґрунтовані та об'єктивні підстави для проведення додаткового дослідження.

Метою цієї статті є з'ясування проблем організації освітнього процесу в закладах вищої освіти України в умовах війни, дослідження нормативно-правових передумов застосування нових підходів в організації освітньої діяльності, визначення найбільш критичних та таких, що потребують найбільшої уваги, сфер освітнього процесу.

Наукова новизна статті полягає в аналізі проблем адаптації та функціонування закладів вищої освіти в умовах дії правового режиму воєнного стану до нових реалій з урахуванням нормативних вимог, а також визначення перспективно важливих напрямів удосконалення сучасної системи освіти.

Методи дослідження. Під час підготовки цієї роботи було використано сукупність загальнонаукових та спеціально-юридичних методів наукового пізнання, комплексне застосування яких дозволило досягти поставленої у статті мети. Серед використаних методів варто виокремити такі, як історичний метод, метод порівняння, метод індукції, формально-юридичний, системно-структурний, метод поєднання критичного та раціонального. Застосування перелічених методів сприяло досягненню поставленої автором мети.

Виклад основного матеріалу. Нищівний вплив війни з 24 лютого 2022 року на стан освіти в Україні важко недооцінити. Так, за даними Міністерства освіти і науки

України, з початку повномасштабного вторгнення на території нашої держави було пошкоджено понад 2000 закладів освіти всіх рівнів, з яких понад 200 повністю зруйновано. Серед закладів вищої освіти (далі – ЗВО) найбільших втрат такі зазнали у Харківській, Донецькій, Чернігівській, Миколаївській, Херсонській, Запорізькій областях [4, с. 163]. Тому однією із проблем у процесі організації освітнього процесу в ЗВО стало забезпечення таких умов навчання, за яких уникнення загрози життю та здоров'ю здобувачів освіти стане мінімальним. Останнє відповідає та реалізує конституційний обов'язок держави – її завдання, визначене положенням статті 53 Основного Закону. Одним зі способів реалізації такого завдання є інституційне та нормативне забезпечення, що з 24 лютого 2022 року реалізується таким чином:

- переміщенням ЗВО з територій активних бойових дій або дій можливого руйнівного ураження на території або у підпорядкування іншим ЗВО, які знаходяться в зоні умовної безпеки;
- організація освітнього процесу в дистанційній, змішаній (гібридній формі) з використанням інструментів дистанційного зв'язку та освіти;
- виявлення недоліків та їх виправлення в частині адміністративно-управлінської діяльності у сфері освіти;
- переорієнтація в підготовці кадрів та ін.

Що стосується інституційного забезпечення процесу трансформаційних змін у період дії правового режиму воєнного стану, то головним, але не єдиним центральним органом виконавчої влади, що забезпечує функціонування системи освіти, є Міністерство освіти і науки України, яке забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної діяльності, інноваційної діяльності у зазначених сферах, трансферу (передачі) технологій, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері здійснення державного нагляду

(контролю) за діяльністю закладів освіти, підприємств, установ та організацій, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов'язану з наданням таких послуг, незалежно від їх підпорядкування і форми власності [5].

З огляду на об'єктивну необхідність Міністерством освіти і науки України ще на початку повномасштабного вторгнення було видано низку наказів щодо переміщення ЗВО, зокрема: Наказ МОН «Про тимчасове переміщення Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького» від 12.05.2022 № 431 в м. Запоріжжя [6], Наказ МОН «Про тимчасове переміщення закладу вищої освіти «Міжнародний університет бізнесу і права»» від 19.05.2022 № 461 до Миколаєва, де його розміщено на базі Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова [7], Наказ МОН «Про тимчасове переміщення Донбаської державної машинобудівної академії» від 11.05.2022 № 428 про переміщення Академії з Краматорська до Тернополя [8] та багато інших.

Подібне формує нові питання-виклики для вищої освіти України: територіальна прив'язаність та інфраструктурний розвиток ЗВО на певних територіях пов'язаний перш за все з потребами кожного конкретного регіону та промисловими потребами, а переміщення освітнього потенціалу може спричинити колосальну потребу в професійній та кардинальній переорієнтації кадрів та нівелювання актуальності окремих спеціальностей. До того ж неймовірні розміри руйнувань ЗВО, інших державних та приватних підприємств, установ та організацій спричиняють значне звуження обсягу охоплення навчальної практики та значні кадрові втрати, які до того ж додатково спричинені трудовою міграцією українців за кордон.

Окремо варто відзначити міжнародну підтримку освітнього процесу, в тому числі і для здобувачів вищої освіти. Так, протягом дії правового режиму воєнного стану продовжує своє функціонування Швейцарсько-український про-

єкт «Децентралізація для розвитку демократичної освіти» (DECIDE), що реалізується в Україні Громадською організацією DOCCU у партнерстві з Цюрихським педагогічним університетом (Швейцарія) за підтримки Швейцарської Конфедерації, представленої Посольством Швейцарії в Україні та Швейцарським бюро співробітництва в Україні. Проект DECIDE спрямовано на підтримку реформ в освіті та процесів децентралізації для впровадження в Україні ефективної системи управління освітою в громадах. Зазначена підтримка додатково координує та імплементує світові стандарти якості освіти, а окрім цього, допомагає реалізувати науковий потенціал здобувачів для біженців за кордоном. Зокрема, проект взяв участь у розробленні та підготовці змістового наповнення освітнього чат-боту «EducationUaBot», що доступний у Telegram і Viber для всіх учасників освітнього процесу, який містить інформацію про організацію навчання в умовах війни на території України та за кордоном для всіх учасників освітнього процесу, розробленні emergency.mon.gov.ua – вебсайту про систему освіти в Україні для міжнародної освітянської спільноти, що сприяє адаптації українських дітей-біженців у країнах перебування та допомагає дітям і батькам підтримувати зв'язок із вітчизняною системою освіти. До того ж у межах проекту DECIDE надано технічну підтримку МОН і Українського центру оцінювання якості освіти з проведення в Україні НМТ у співпраці з ЮНЕСКО та ЮНІСЕФ: проектом надано технічну допомогу в розробленні Технічного завдання для національної електронної екзаменаційної системи і створення її прототипу. Прогнозується, що система стане основою для проведення ЗНО, іспитів у ЗВО тощо [9].

Окремо варто відзначити позитивну динаміку для майбутнього наукового потенціалу України. Так, було запущено Єврокомісією портал «Європейський дослідницький простір для України» (ERA4Ukraine), який створив підтримку для вітчизняних науковців на європейському й національному рівнях [10]. Для тих, хто

змушений був покинути територію України через війну та воєнні дії, було запущено також спеціальний проєкт грантової програми Марії Склодовської-Кюрі на 25 млн євро [11]. Зазначене створює підстави для підтримки наукового потенціалу та особистих якостей здобувачів, а також розширення їхніх можливостей, тому важливо окремо відзначити необхідність у прогресивному зростанні та налагодженні міжінституційної та міжнародної співпраці, особливо роль у якій відіграють органи влади України.

Незважаючи на це, агресія ворога на території України стала прямою перешкодою для інформаційного забезпечення здобувачів про наявні можливості і, на жаль, на сьогодні не вдається вирішити таку проблематику досить оперативно та ефективно.

Окрім створення належних умов для продовження науково-освітнього процесу за кордоном, внутрішньосистемні питання також потребують додаткового опрацювання. Варто окремо зазначити, що відповідно до положення пункту 1 статті 1 Закону України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 1 липня 2014 року ЗВО передбачається і гарантується автономія закладу вищої освіти, тобто його самостійність, незалежність і відповідальність закладу вищої освіти у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених цим Законом [12].

Для здобувачів, які вирішили продовжувати навчання в Україні, необхідним було вирішення питання фактичної організації навчального процесу. Тому проблемними виявились питання організації дистанційної роботи та застосування норм трудового законодавства. Листом № 1/3463-22 від 15 березня 2022 року МОН України надало роз'яснення, яким наголошено на тих гарантованих Конституцією та законами України правах та свободах найманих працівників (зокрема, щодо збере-

ження оплати праці, робочого часу тощо), які не можуть бути обмежені управлінськими рішеннями керівників навчальних закладів [13].

Разом із тим нормативне забезпечення не завжди є гарантією безпосереднього вирішення фактичних проблем суспільства, а тому залишається відкритими для вирішення проблеми застосування дистанційних (гібридних) форм оцінювання якості знань здобувачів, їх доступ до навчальних матеріалів, вчасне та об'єктивне проведення форм контролю якості знань. На сьогодні ЗВО, керуючись принципом академічної автономності, на власний розсуд визначають порядок вирішення перелічених питань, проте оцінити рівень ефективності прийнятих рішень в умовах війни, на жаль, вдасться лише з часом, що може потенційно негативно відобразитися на рівні інтелектуального потенціалу суспільства.

Великою проблемою залишається питання фінансування освіти в Україні, а тим паче у період боротьби України за власну незалежність. У 2022 році було значно скорочено видатки загального фонду виділеного бюджету на освіту на користь резервного фонду державного бюджету: так, наприклад, наукову і науково-технічну діяльність закладів вищої освіти та наукових установ було скорочено на 86 217,3 тис. грн, підготовку кадрів закладами вищої освіти та забезпечення діяльності їх баз практики скорочено на 2 107 202,0 тис грн [14].

Зазначене спричиняє потребу у диверсифікації джерел та форм фінансування вищої освіти, особливо ЗВО державної форми власності, що на сьогодні об'єктивно важко втілити у життя. До того ж подібні зміни провокують сповільнення розвитку регіональних ЗВО, скорочення кадрів, неможливість отримати вищу освіту здобувачами з низьким рівнем доходів тощо.

Проте варто відзначити, що держава зайняла активну прогромадянську позицію в частині доступу до вищої освіти. Так, гарантованими є спеціальні умови вступу до ЗВО за державним замовленням та за

рахунок цільових пільгових державних кредитів для окремих категорій громадян, зокрема: діти, батьки (один із батьків, усиновлювачів) яких загинули під час участі в антитерористичній операції, захищаючи незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, або померли внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних у районах проведення антитерористичної операції; діти учасників бойових дій на території інших держав, які загинули (пропали безвісти) або померли внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних під час воєнних дій та конфліктів на території інших держав, а також внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на території інших держав під час цих дій та конфліктів; особи, у яких один з батьків (усиновлювачів) був військовослужбовцем, який загинув чи визнаний судом безвісно відсутньою особою під час виконання ним обов'язків військової служби тощо.

Окремим питанням постала матеріально-технічна організація функціонування ЗВО в умовах війни. Державною службою України з надзвичайних ситуацій Листом від 14.06.2022 р. № 03-1870/162-2 «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти» [15] та на підставі пунктів 1 та 8 доручення Прем'єр-міністра України від 10.06.2022 № 14529/0/1-22 [16] стосовно створення безпечних умов перебування у закладах освіти дітей, учнів, студентів і працівників з урахуванням збройної агресії російської федерації розроблено рекомендації з облаштування та організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти. Зазначені рекомендації підготовлено з урахуванням вимог законодавства та досвіду організації захисту населення в умовах відбиття збройної агресії російської федерації. Питання фактичного облаштування захисних споруд цивільного захисту залишається на розсуд та за наявності можливостей самих ЗВО.

В умовах війни особливої ролі та значення набуває психологічна підтримка

учасників освітнього процесу. На виконання положення статті 76 Закону України «Про освіту» № 2145-VIII від 5 вересня 2017 року [16] листом МОН № 1/8794-22 від 2 серпня 2022 року «Щодо діяльності психологічної служби в системі освіти у 2022/2023 навчальному році» визначено, що психологічна допомога та емоційна підтримка у закладі освіти має проводитись систематично і поетапно, починаючи із закладу дошкільної освіти, саме тому важливим є питання підвищення компетентності педагогічних працівників у напрямі надання першої психологічної допомоги та оволодіння сучасними технологіями такої допомоги [17]. Наявні у додатку до зазначеного листа МОН аналітичні та статистичні дані мають узагальнюючий характер у зв'язку з активними бойовими діями та терором ворога, що негативно впливає на майбутню оцінку позитивних чи негативних потенційних змін. Основними проблемами морально-психологічного та етичного характеру, з якими стикаються здобувачі освіти та інші учасники освітнього процесу, є відсутність досвіду роботи з подібними ситуаціями в умовах війни у спеціалістів, постійною мінливістю суспільного настрою, нестабільністю ситуації у країні, відсутність можливості оцінити результат відразу. Тому головним завданням психологічної служби ЗВО повинна стати превенція руйнівного впливу війни на психологічний та психічний стан здобувачів та забезпечення безперешкодного доступу останніх до працівників психологічної служби.

Висновки. Освіта є базисом прогресивного розвитку країни. Повномасштабна війна спричинила непоправимі втрати соціального, економічного та культурного характеру, завдано нищівних руйнувань освітній інфраструктурі, порушено баланс реалізації прав та основоположних свобод громадян. Суспільство в змозі адаптуватись під виклики нового часу, проте відкладати вирішення поточних проблем на невідоме майбутнє на сьогодні немає сенсу.

На сьогодні основними проблемами у сфері організації освітнього процесу

в ЗВО є знищення та пошкодження ЗВО здебільшого в зоні активних бойових дій, відтік прогресивних наукових кадрів, зменшення кількості абітурієнтів, а отже, і наукового потенціалу України. Запровадження та вдосконалення інноваційних методів та інструментів повинно стати перманентним та невід'ємним елементом освітньої діяльності в закладах вищої освіти. Сучасна вища освіта повинна поєднувати конкурентоспроможний попит та інноваційну наукову пропозицію в умовах адаптації учасників освітнього процесу до нових умов. Разом із тим не варто заперечувати ефективність традиційних інструментів освіти, оскільки лише органічне та логічне поєднання інноваційного та традиційного спроможне досягти найвищого рівня ефективності у здобутті високого рівня знань здобувачами вищої освіти.

Відкритою залишається проблема достатності фінансування освіти, зменшення видатків державного бюджету на наукові розробки та проекти, організація навчального процесу з використанням інструментів дистанційного навчання та об'єктивності контролю знань.

Основними пріоритетними напрямками та шляхами з удосконалення наявної ситу-

ації у сфері функціонування ЗВО повинні стати максимальне залучення науковців до державних та регіональних програм України, підвищення зацікавленості держави у вітчизняних спеціалістах шляхом збільшення квот державного замовлення у ЗВО, проведення підвищення кваліфікації наукових співробітників та конференцій для здобувачів з використанням з можливістю дистанційної участі, збільшення видатків бюджету на відновлення пошкоджених та зруйнованих ЗВО, переосмислення значення та ролі майбутніх кадрів з метою недопущення втрати актуальності окремих спеціальностей, збільшення ліцензійного обсягу здобувачів освіти, організація та уніфікація державної підтримки та розробка соціальних програм з організації психологічних служб ЗВО для підтримки морально-психологічного стану учасників освітнього процесу.

Перспективною вважаємо також сферу розвитку цифровізації освіти в частині розвитку сервісів для всіх учасників освітнього процесу, залучення перспективних компаній на ринок праці України для посилення конкурентоздатності вітчизняних фахівців на європейському та світовому ринку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна декларація з прав людини 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 22.03.2023).
2. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 22.03.2023).
4. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2022. 358 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf> (дата звернення: 12.04.2023).
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України» від 16 жовтня 2014 року № 630. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-п#Text> (дата звернення: 25.03.2023).
6. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про тимчасове переміщення Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького» від 12 травня 2022 року № 431. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-timchasove-peremishennya-melitopolskogo-derzhavnogo-pedagogichnogo-universitetu-imeni-bogdana-hmelnickogo> (дата звернення: 25.03.2023).

7. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про тимчасове переміщення Закладу вищої освіти «Міжнародний університет бізнесу і права» від 19 травня 2022 року № 461. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-timchasove-peremishennya-zakladu-vishoyi-osviti-mizhnarodnij-universitet-biznesu-i-prava> (дата звернення: 25.03.2023).

8. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про тимчасове переміщення Донбаської державної машинобудівної академії» від 11 травня 2022 року № 428. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-timchasove-peremishennya-donbaskoyi-derzhavnoyi-mashinobudivnoyi-akademiyi> (дата звернення: 26.03.2023).

9. Децентралізація для розвитку демократичної освіти. Швейцарсько-український проєкт DECIDE. URL: <https://decide.in.ua> (дата звернення: 13.04.2023).

10. Європейський дослідницький простір для України» (ERA4Ukraine). URL: <https://euraxess.ec.europa.eu/ukraine/ukrainian> (дата звернення: 25.03.2023).

11. ЄС відкриває нові програми для українських студентів і науковців. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/yes-vidkrivaye-novi-programi-dlya-ukrayinskih-studentiv-i-naukovciv>. (дата звернення: 12.04.2023).

12. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 1 липня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 25.03.2023).

13. Лист Міністерства освіти і науки України «Про надання інформації» № 1/3463-22 від 15 березня 2022 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-nadannya-informaciyi> (дата звернення: 12.04.2023).

14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про спрямування коштів до резервного фонду Державного бюджету України» від 1 квітня 2022 року № 401. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-2022-p#top> (дата звернення: 12.04.2023).

15. Лист Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 14.06.2022р. № 03-1870/162-2 «Проорганізацію криття працівників та дітей у закладах освіти». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FN074069> (дата звернення: 15.04.2023).

16. Лист Міністерства освіти і науки України № 1/8794-22 від 2 серпня 2022 року «Щодо діяльності психологічної служби в системі освіти у 2022/2023 навчальному році». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-diyalnosti-psihologichnoyi-sluzhbi-u-sistemi-osviti-v-20222023-navchalnomu-roci> (дата звернення: 15.04.2023).

17. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#top> (дата звернення: 22.03.2023).

REFERENCES:

1. Universal Declaration of Human Rights. 1948. Retrieved from: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> [in English].

2. Constitution of Ukraine No. 254к/96-VR of June 28, 1996. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> [in Ukrainian].

3. Decree of the President of Ukraine № 64/2022 of February 24, 2022 "On the Introduction of Martial Law in Ukraine". Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> [in Ukrainian].

4. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Informatsiino-analitychnyi zbirnyk. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [Education of Ukraine under martial law. Informational and analytical collection. Ministry of Education and Science of Ukraine]. Kyiv, 2022. 358 p. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analytc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf> [in Ukrainian].

5. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Regulation on the Ministry of Education and Science of Ukraine" of October 16, 2014 No. 630. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-p#Text> [in Ukrainian].

6. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine "On the temporary relocation of Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytskyi" of May 12, 2022 No. 431. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-timchasove-peremishennya-melitopolskogo-derzhavnogo-pedagogichnogo-universitetu-imeni-bogdana-hmelnickogo> [in Ukrainian].
7. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine "On the temporary relocation of the Higher Education Institution "International University of Business and Law"" of May 19, 2022 No. 461. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-timchasove-peremishennya-zakladu-vishoyi-osviti-mizhnarodnij-universitet-biznesu-i-prava> [in Ukrainian].
8. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine "On the temporary relocation of the Donbas State Machine-Building Academy" of May 11, 2022 No. 428. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-timchasove-peremishennya-donbaskoyi-derzhavnoyi-mashinobudivnoyi-akademiyi> [in Ukrainian].
9. Detsentralizatsiia dlia rozvytku demokratychnoi osvity. Shveitsarsko-ukrainskyi proekt DECIDE [Decentralization for the development of democratic education. The Swiss-Ukrainian DECIDE project]. Retrieved from: <https://decide.in.ua> [in Ukrainian].
10. Ievropeyskyi doslidnytskyi prostir dlia Ukrainy» (ERA4Ukraine) [European Research Area for Ukraine (ERA4Ukraine)]. Retrieved from: <https://euraxess.ec.europa.eu/ukraine/ukrainian> [in Ukrainian].
11. ES vidkryvaie novi prohramy dlia ukrainskykh studentiv i naukovtsiv [The EU opens new programs for Ukrainian students and scientists]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/news/yes-vidkrivaye-novi-programi-dlya-ukrayinskih-studentiv-i-naukovciv> [in Ukrainian].
12. Law of Ukraine "On Higher Education" No. 1556-VII of July 1, 2014. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
13. Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine "On providing information" No. 1/3463-22 of March 15, 2022. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-nadannya-informaciyi> [in Ukrainian].
14. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the allocation of funds to the reserve fund of the state budget of Ukraine" of April 1, 2022 No. 401. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-2022-п#top> [in Ukrainian].
15. Letter of the State Emergency Service of Ukraine of June 14, 2022 No. 03-1870/162-2 "On the organization of sheltering workers and children in educational institutions". Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/FN074069> [in Ukrainian].
16. Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1/8794-22 of August 2, 2022 "Regarding the activities of the psychological service in the education system in the 2022/2023 academic year". Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-diyalnosti-psihologichnoyi-sluzhbi-u-sistemi-osviti-v-20222023-navchalnomu-roci> [in Ukrainian].
17. Law of Ukraine "On Education" of September 5, 2017 No. 2145-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#top> [in Ukrainian].

СТАНДАРТИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ

Кравченко Михайло Георгійович,

доктор юридичних наук,

викладач Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»

ORCID ID: 0000-0002-3909-4599

Стаття присвячена визначенню системи стандартів публічного адміністрування у сфері цифрової трансформації в Україні та Федеративній Республіці Німеччина.

Дослідження базується на аналізі законодавства обох країн, а також вітчизняної та зарубіжної спеціальної літератури, присвяченої функції публічної адміністрації щодо цифрової трансформації суспільства.

Методологічною основою дослідження стали порівняльно-правовий та системний методи дослідження. Їх застосування дало змогу з'ясувати систему стандартів публічного адміністрування у сфері цифрової трансформації в Україні та Німеччині.

Порівняльно-правовий аналіз досвіду публічного адміністрування у сфері цифрової трансформації в Україні та Німеччині свідчить про те, що у ФРН воно знаходиться на якісно вищому ступені розвитку. Такий досвід може стати орієнтиром та еталоном для подальшого розвитку цифровізації в Україні. Насамперед, мають бути враховані базові принципи цифровізації, такі як: повага до гідності та прав людини, інформаційного самовизначення, одноразового використання, просування нових цифрових технологій, цифрової стійкості, єдиних стандартів безпеки.

Досвід Німеччини свідчить про те, що держава та суспільство в особі окремих інституцій громадянського суспільства, компаній та приватних осіб мають стати партнерами у процесі цифровізації. Доцільно запозичити практику співпраці останніх у межах окремих платформ для співробітництва, а зокрема у сферах: захисту даних та гарантування суверенітету даних; цифрової економіки, сприяння налагодженню контактів у сфері цифровізації, допомоги компаніям у переході до цифрової економіки; системи навчання та науки; цифрового робочого світу; цифрового адміністрування та публічних ІТ, а також формування та реалізації споживчої політики.

Україна має стати частиною Цифрової Європи. Це завдання можливо реалізувати лише у тому випадку, якщо наша держава узгодить державну політику у сфері цифровізації із тими цілями та завданнями, які існують на рівні Європейського Союзу. Крім того, рівень захисту даних приватних осіб в Україні має бути приведений у відповідність до тих стандартів, які існують на рівні ЄС.

Ключові слова: цифрова трансформація, публічне адміністрування, принципи, Україна, Німеччина.

Kravchenko Mykhailo. Standards of public administration in the field of digital transformation: the experience of Ukraine and Germany

The article is devoted to defining the system of public administration standards in the field of digital transformation in Ukraine and the Federal Republic of Germany.

The study is based on the analysis of the legislation of both countries, as well as domestic and foreign special literature dedicated to the function of public administration in relation to the digital transformation of society.

The methodological basis of the study was comparative legal and systematic research methods. Their application made it possible to clarify the system of public administration standards in the field of digital transformation in Ukraine and Germany.

A comparative legal analysis of the experience of legal regulation of digital transformation in Ukraine and Germany shows that it is at a qualitatively higher level of development in Germany.

Such experience can become a guide and standard for the further development of digitization in Ukraine. First of all, the basic principles of digitization should be taken into account, such as: respect for dignity and human rights, informational self-determination, single use, promotion of new digital technologies, digital sustainability, uniform security standards.

The experience of Germany shows that the state and society in the form of individual institutions of civil society, companies and private individuals should become partners in the digitalization process. It is appropriate to borrow the practice of cooperation of the latter within the framework of separate platforms for cooperation, and in particular in the areas of: data protection and guaranteeing data sovereignty; digital economy, promotion of contacts in the field of digitalization, assistance to companies in the transition to the digital economy; education and science systems; digital working world; digital administration and public IT, as well as the formation and implementation of consumer policy.

Ukraine should become part of Digital Europe. This task can be realized only if our state aligns the state policy in the field of digitization with the goals and objectives that exist at the level of the European Union. In addition, the level of data protection of private individuals in Ukraine must be brought into line with those standards that exist at the EU level.

Key words: digital transformation, public administration, principles, Ukraine, Germany.

Постановка проблеми. Сьогодні ми стикаємося з цифровізацією всюди. Вона стала невід'ємною складовою нашого повсякденного життя. Ми користуємося цифровими технологіями вдома, на роботі, у транспорті, у громадських місцях. Вони суттєво змінили наше життя. Відеоконференції стали звичним явищем у багатьох професіях. Звичним стало придбання товарів, замовлення послуг через мережу інтернет. Зручним стало бронювання квитків на потяги та літаки, а також у театри, кіно онлайн. Ці прості та доступні усім послуги стали невід'ємною складовою життя мільйонів українців.

Цифрові технології є динамічним явищем. Вони постійно змінюються, вдосконалюються, набувають нових форм та охоплюють усе нові сфери життєдіяльності суспільства і держави. При цьому, сфера використання цифрових технологій постійно розширюється. Так, наприклад, у Німеччині 3D принтери друкують деталі для автомобілей, які потім збирають роботи [1]. В усьому світі цифрові бази даних стали невід'ємною складовою бізнесу, транспортної сфери, сфери охорони здоров'я, сфери освіти тощо.

Цифрова трансформація поставила нові запитання перед людством відповіді на, які воно намагається знайти. Йдеться про наступне: чи захищена людина та її права у цифровому світі; якою має бути міра залучення інтелектуальних мереж

до основних сфер життєдіяльності суспільства та держави; чи забезпечується цифровий суверенітет держави; якою має бути цифрова політика як на національному, так і на міжнародному рівнях?

У пошуках відповідей на ці та інші питання ми хотіли б звернутися до компаративно-правового аналізу досвіду України та Німеччини, а зокрема у частині визначення стандартів публічного адміністрування у сфері цифрової трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Публічне адміністрування у сфері цифрової трансформації є об'єктом наукового інтересу як вітчизняних спеціалістів [2; 3; 13], так і німецьких колег [4; 5].

Мета статті полягає у визначенні стандартів публічного адміністрування у сфері цифрової трансформації на підставі аналізу досвіду України та Німеччини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз ми пропонуємо почати з України. Варто відзначити те, що наша країна вже зробила перші кроки на шляху до цифрової трансформації. Дослідження нормативної бази України дає змогу стверджувати те, що нормативне регулювання цифровізації в Україні здійснюється, насамперед, щодо регулювання публічного адміністрування у сфері цифрової трансформації України. Йдеться про низку нормативно-правових актів, які є юридичною основою функціонування Міністерства

та Комітету цифрової трансформації України. Наприклад, йдеться про: положення про Міністерство цифрової трансформації України, його структуру, стратегію та тактику публічного адміністрування у сфері цифрової трансформації України, звіти про діяльність цього міністерства тощо [6–9]. Аналіз положення про згадуване Міністерство дає змогу констатувати те, що перед ним поставлені достатньо амбітні завдання у частині цифрової трансформації України [6].

Основними здобутками Мінцифри України, наразі, є:

1. Впровадження та розвиток застосування «Дія». За офіційними даними кількість користувачів Порталу «Дія» становить більше 13,5 мільйонів. Кількість користувачів мобільного додатку Порталу «Дія» сягнула відмітки у 12 мільйонів українців [9]. Впроваджені такі опції як: Дія.Підпис; «Малютко»; Допомога по безробіттю; «ЄПідтримка»; «Податки ФОП» тощо [9].

2. Національна веб-платформа центрів надання адміністративних послуг (платформа Дія.Центрів). Її призначення полягає у отриманні фізичними та юридичними особами інформації, необхідної для звернення до центрів надання адміністративних послуг та забезпечення постійного підвищення якості надання адміністративних та інших публічних послуг у відповідних центрах [9].

3. Розвиток сфери відкритих даних. Розширено перелік обов'язкових до публікації наборів даних до більш ніж 1000, імплементовано принципи Міжнародної Хартії відкритих даних, яка наближає українське законодавство до Директиви 2019/1024/ЄС; розпочато публікацію Фінансової звітності; опубліковано знеособлені митні декларації, набір даних «Відомості про транспортні засоби та їх власників» доповнено модулем з VIN-кодом транспортного засобу [9].

4. «Дія. Цифрова освіта». Створено доступ до більш ніж 70 освітніх серіалів, 4 нових національних тестів з цифрової грамотності (зокрема 4 для вчи-

телів, держслужбовців та медичних працівників), а також доступний тренувальний модуль та тестування навичок володіння комп'ютером, за результатами якого видається сертифікат ICDL (International Computer Driving License). Загальна кількість осіб, що пройшли тестування складає майже 500 тисяч. Партнерська мережа Дія. Цифрова освіта налічує понад 6000 хабів, де українці можуть безкоштовно отримати доступ до інтернету та мають можливість скористатись цифровими гаджетами для навчання [9].

5. Запроваджено правовий режим «Дія Сіті», який спрямований на створення сприятливих умов для ведення інноваційного бізнесу, розбудови цифрової інфраструктури, залучення інвестицій, а також талановитих спеціалістів [9] тощо.

Звичайно, це вагомі досягнення для України. Однак це лише «перші кроки» на шляху до цифровізації нашої держави. Разом із тим, виникають декілька супутніх, проте важливих питань. Чи містить законодавство України закріпленій системний підхід до «цифровізації» або «цифрової трансформації» українського суспільства та держави? Що ми маємо розуміти під цими категоріями? Чи є цілісна концепція «цифровізації» України або цифровізація здійснюється хаотичним чином? Аналіз офіційних сайтів органів державної влади України дає змогу зробити висновок про те, що цифровізація позиціонується як поступове перетворення усіх державних послуг на зручні онлайн-сервіси [10]. Так зазначається: «Цифрова трансформація – це те, що сьогодні виділяє нас у світі. Ми будуюмо цифрову державу. Державу, яка стає сервісом. Без бюрократії, черг та корупції...» [10]. Такий підхід дає змогу зробити висновок про те, що цифровізація є інструментом публічного адміністрування. Тобто ефективним засобом переведення публічно-сервісної діяльності публічної адміністрації у цифровий вимір.

При цьому на рівні законодавства України ми можемо знайти чи не єдине офіційне тлумачення цієї категорії. Так, на рівні Концепції розвитку цифрової еко-

номіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації дано наступне її визначення: «Цифровізація – насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір» [11]. Отже, ми бачимо зовсім інший підхід до розуміння цифровізації, яка не розглядається суто як засіб для покращення публічно-сервісної діяльності публічної адміністрації, а розуміється ширше як інструмент формування кіберфізичного простору. Однак сама ця концепція обмежує цифровізацію виключно економічною сферою. Так зазначається: «Основна мета цифровізації полягає у досягненні цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні» [11]. Одразу ж хотілося б відзначити те, що законодавство України не обмежує використання цифрових технологій виключно економічною сферою. У цій частині ми можемо говорити про: цифрову освіту [12]; цифровий контент [12] тощо. Очевидно, що цифровізація охоплює не тільки сферу економіки, а й сферу охорони здоров'я, транспортну сферу, сферу освіти, енергетику, юстиції, розбудови місцевого самоврядування тощо.

Роблячи проміжний висновок відзначаємо те, що, наразі, законодавство України не містить цілісної концепції «цифровізації» Української держави та суспільства. На наше переконання, це є вагомим недоліком, адже без системного підходу до цифровізації її розвиток буде здійснюватися хаотичним чином. Ця ситуація призводить до того, що не використовується увесь її потенціал, а також без належної уваги залишаються та небезпека, яку цифровізація побічно може створювати для людини та суспільства в цілому.

Варто відзначити те, що вітчизняна юридична наука сформувала більш системний

підхід до аналізу цифровізації, визначення її елементів та ризиків, які вона породжує. Особливої уваги, у цій частині, заслуговують дослідження О.В. Сосніна як спеціаліста, який системно досліджує цю проблематику. Так, вчений слушно звертає увагу на те, що: «світ цифрових технологій, в який ми входимо, – це не лише новий логічний етап розвитку технологічної сфери людства, а й усїєї існуючої правової та соціально-політичної реальності» [13].

На наше глибоке переконання, аби краще зрозуміти цифровізацію та її юридичний вимір варто звернутися до досвіду Німеччини. Це пов'язано із тим, що ця країна-член ЄС уже тривалий час досліджує це явище та його юридичну складову. У ФРН вироблена наступна система принципів цифровізації, які є ідейною основою публічного адміністрування у цій сфері.

Принцип поваги до гідності та прав людини (das Prinzip der Achtung der Menschenwürde und der Menschenrechte). Цифровізація не має стати фактором, який негативно вплине на право людської гідності та інші права й свободи людини. Невдале використання можливостей цифровізації може призвести до безпідставного втручання у особисте та сімейне життя приватних осіб, небажаного доступу сторонніх осіб до конфіденційної інформації про них (лікарська таємниця, таємниця усиновлення, адвокатська таємниця, комерційна таємниця тощо), перетворення людини на об'єкт у державних процедурах [5, s. 904]. Тому у Німеччині формується цілісний підхід до захисту прав та свобод людини у цифровому суспільстві, який має дати відповідь на питання про: межі захисту прав людини за доби цифровізації, інструменти їхнього захисту та відновлення тощо.

Принцип інформаційного самовизначення (der informationellen Selbstbestimmung). Ця ідея є похідною від ідеї суверенітету даних (*das Datensouveränität*) сутність якої полягає у тому, що лише приватна особа може визначати те як мають використовувати інформацію, яка стосу-

ється неї самої [14]. Інакше кажучи, вона є власником інформації стосовно себе. Інформаційне самовизначення передбачає те, що приватна особа повинна знати де, коли і хто використовує інформацію щодо неї. Остання має право заборонити використання такої інформації, у тому разі коли приватна особа не бажає аби така інформація не використовувалася. Саме тому на публічну адміністрацію покладається завдання забезпечення прозорості використання даних. Це є передумовою використання приватними особами права на цифровий контроль, який надає повноваження щодо дозволу або заборони використання персональних даних.

Принцип одноразового використання (das Once Only Prinzip) [14]. Цей принцип нормативно втілений у Федеральному законі про покращення онлайн-доступу до адміністративних послуг (Gesetz zur Verbesserung des Onlinezugangs zu Verwaltungsleistungen (Onlinezugangsgesetz – OZG)) [14]. Принцип одноразового використання полягає у тому, що приватні особи мають надавати інформацію для отримання відповідної адміністративної послуги лише один раз. Після цього, наступна адміністративна послуга надається на базі тієї інформації (персональних даних), яка була надана раніше.

Промування нових цифрових технологій (das Prinzip der Förderung neuer digitaler Technologien). Одним із базових принципів цифровізації є також принцип промування нових технологій. Федеральний уряд Німеччини стимулює запровадження розумних мереж у базові сфери життєдіяльності Німеччини. Йдеться про сферу охорони здоров'я, освіти, юстиції, адміністративних послуг, транспортну сферу та ін. Саме тому функціонує «Цифровий саміт», який є платформою для підтримки перспективних проектів, що спрямовані на впровадження передових технологій у різні сфери життя суспільства [14]. Наразі, запроваджено 10 тематичних платформ, які концентрують зусилля публічної адміністрації та приватних осіб на пріори-

тетних напрямках цифровізації Німеччини. У цій частині йдеться про:

1. Платформа 1 «Цифрові мережі та мобільність» («Digitale Netze und Mobilität»). Вона має на меті зробити Німеччину провідним міжнародним ринком та постачальником цифровізації та мобільності [14].

2. Платформа 2 «Інноваційна цифровізація економіки» («Innovative Digitalisierung der Wirtschaft»). Метою платформи є: визначення сприятливих умов для інновацій та запровадження цифрової економіки, сприяння налагодженню контактів у сфері цифровізації, допомога компаніям у переході до цифрової економіки [14].

3. Платформа 3 «Індустрія 4.0» («INDUSTRIE 4.0») [14]. Мета платформи – просування цифровізації у малих і середніх компаніях. Це стосується усіх сфер їхньої діяльності: продукти та послуги, робочі, виробничі та комунікаційні процеси тощо.

4. Платформа 4 «Системи навчання – платформа для штучного інтелекту» («Lernende Systeme – Die Plattform für Künstliche Intelligenz»). Платформа має на меті використання усього потенціалу цифровізації як інструменту для надання освітніх послуг, а також сфери для проведення наукових досліджень [14].

5. Платформа 5 «Цифровий робочий світ» («Digitale Arbeitswelt»). Ця платформа орієнтована на формування системного підходу до цифровізації роботи компаній. Йдеться як про організацію роботи компаній, так і про взаємодію між керівництвом та підлеглими [14].

6. Платформа 6 «Цифрове адміністрування та публічні ІТ» («Digitale Verwaltung und öffentliche IT»). Ця платформа спрямована на: надання якісних цифрових адміністративних послуг приватним особам на базі застосунків «Government as a Service» (Урядові послуги) та «wir managen das für Dich» (ми керуємо для вас); зменшення бюрократії у державних процедурах; захист персональних та конфіденційних даних приватних осіб та компаній. З цією метою реалізується такий напрям як «платформа довіри», яка

зкладає фундамент відносин довіри між публічною адміністрацією та приватними особами у частині використання персональних даних останніх [14].

7. Платформа 7 «Цифрове майбутнє: навчання. Дослідження. Знання.» (“Digitale Zukunft: Lernen. Forschen. Wissen.”) орієнтована на запровадження цифровізації у дошкільну, шкільну та професійно-технічну освіту [14]. Насамперед, йдеться про масштабний проект «Schultransform» [14]. Він спрямований не тільки на використання сучасних пристроїв та медіа у навчальному процесі. Йдеться про глобальніші цілі. Суть проекту полягає у тому, що кожен заклад освіти розглядається як унікальний. Таким чином, йдеться про впровадження цифровізації у організацію його роботи, тобто про сучасний менеджмент навчальним закладом із використанням цифрових технологій. Опанування викладачами сучасних методик викладання з використанням медіа ресурсів. Формування стратегії сталого розвитку закладу освіти тощо.

8. Платформа 8 «Культура та медіа» (“Kultur und Medien”) [14]. Ця платформа спрямована на підтримку та розвиток креативних ідей та проектів, які мають надати нові імпульси розвитку медіа простору.

9. Платформа 9 «Безпека, захист і довіра для суспільства та економіки» («Sicherheit, Schutz und Vertrauen für Gesellschaft und Wirtschaft»). Можливості цифровізації нерозривно пов’язані з високими та постійно мінливими вимогами до кібернетичної та інформаційної безпеки. У проєктах платформи розглядаються нові технології, які застосовуються у різних сферах функціонування суспільства. Робота платформи організована в трьох фокус-групах: штучний інтелект і кібербезпека; безпечна ідентифікація; конфіденційність.

10. Платформа 10 «Споживча політика в цифровому світі» («Verbraucherpolitik in der Digitalen Welt») [14]. Щоденно ми використовуємо різноманітні застосунки для замовлення товарів, отримання послуг тощо. З кожним роком їх стає усе більше. Споживча політика орієнтована на

те аби такі застосунки були прозорими, безпечними, та не порушували права їхніх споживачів з точки зору захисту їхніх персональних даних.

Роблячи проміжний висновок, маємо відзначити те, що окреслені напрями діяльності публічної адміністрації у сфері цифровізації свідчить про бажання Німеччини, з одного боку, максимально використати її потенціал. З іншого боку, ФРН намагається зробити усе аби цифровізація не була тим фактором, який негативно впливає на права людини, намагається максимально забезпечити конфіденційність людини та її безпеку у цифровому просторі. Безсумнівно, з часом перелік платформ та напрямків взаємодії публічної адміністрації із суспільством, окремими приватними компаніями та особами у сфері цифровізації буде розширюватися.

Принцип цифрової стійкості (das Prinzip digitale Nachhaltigkeit). Суть цього принципу зводиться до того, що цифровізація є інструментом забезпечення сталості розвитку економіки, екологічної сфери та соціальних сфер. Так, за допомогою цифрових технологій забезпечується сталість промислових процесів, використання природних ресурсів, споживання енергії, управління дорожнім рухом, управління відходами, контроль за викидами тощо. Отже, цифровізація є невід’ємною складовою сталого розвитку цих сфер функціонування суспільства та держави.

Принцип єдиних стандартів безпеки (das Prinzip einheitlicher Sicherheitsstandards). У Німеччині давно загально визнаним стало гасло: «ІТ-безпека стосується всіх нас!» (IT-Sicherheit geht uns alle an!) [15]. У цій частині йдеться про комплексний підхід до ІТ-безпеки кожного. Він реалізується у двох напрямках: а) постійний моніторинг та внесення змін та доповнень до законодавства, яке забезпечує ІТ-безпеку; б) підвищення обізнаності приватних осіб щодо ІТ-безпеки, тих загроз, які виникають у цій сфері; в) напрацювання технічних рішень щодо забезпечення ІТ-безпеки.

Очевидним є те, що цифровізація не здійснюється на національному рівні,

тобто на рівні однієї окремої країни. Цифровізація є загальносвітовим процесом. Зважаючи на це, необхідна узгоджена взаємодія країн на міжнародному рівні та на рівні європейської спільноти. Така взаємодія передбачає вироблення спільної, взаємоузгодженої міжнародної та загальноєвропейської політики щодо розвитку цифровізації. Якщо говорити про досвід Німеччини та Європейського Союзу в цілому, то йдеться про політику – *Цифрової Європи (Ein digitales Europa)*. Майбутнє Європи нерозривно пов'язано із цифровою трансформацією. Адже вона є основою для динамічного покращення життя кожного, а також є тим потужним чинником, який впливає на розвиток внутрішнього ринку, економічних систем країн-членів Європейського Союзу. Комплексне бачення цифровізації ЄС викладено у концепції Європейської комісії від 9 березня 2021 року «Цифровий компас 2030: європейський шлях у цифрове десятиліття» («Europas digitale Dekade: digitale Ziele für 2030») [14]. Основними напрямками розвитку цифрової Європи згідно із цією концепцією є такі: а) «Цифрове громадянство: права та принципи для європейців». Основна ідея цього напрямку полягає у тому, що цифрові технології мають захищати права людини, підтримувати демократію та гарантувати, що усі учасники цифрового світу діють відповідально та безпечно; б) «Шлях у цифрове десятиліття». Політична програма «Шлях у цифрове десятиліття» створює механізм моніторингу та співпраці для досягнення спільних цілей і завдань цифрової трансформації в Європі. Ця система управління базується на щорічному механізмі співпраці між Комісією та державами-членами для взаємоузгодженого руху на шляху цифровізації усієї Європи; в) міжнародні проекти. Аби досягти цифрових цілей Комісія прискорить і заохочуватиме запуск подібних проектів. Це масштабні проекти, з якими окремі країни не можуть впоратися самостійно. Комісія склала перший список таких проектів. Сюди вона включила такі інвестиційні сфери, як: інф-

раструктура даних, процесори з низьким енергоспоживанням, комунікації 5G, високопродуктивні обчислення, безпечні квантові комунікації, державне управління, блокчейн, центри цифрових інновацій і цифрові навички; г) «Міжнародне партнерство для цифрового десятиліття». Цей напрямок передбачає формування інструментів залучення міжнародних інвестицій для реалізації проектів щодо цифровізації ЄС [14].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку:

Аналіз вітчизняного законодавства та практики публічного адміністрування у сфері цифрової трансформації України свідчить про те, що Україна, наразі, робить «перші кроки» у цьому напрямі. Водночас немає цілісної, європейсько орієнтованої концепції цифровізації України, яка б стала її ідейною основою, охопила усі або більшість сфер публічного адміністрування та визначила б цілі та завдання, які має виконати Україна аби досягти рівня цифровізації провідних країн Європи.

Порівняльно-правовий аналіз досвіду правового регулювання цифровізації в Україні та Німеччині свідчить про те, що у ФРН вона знаходиться на якісно вищому ступені розвитку. Такий досвід може стати орієнтиром та еталоном для подальшого розвитку цифровізації в Україні. Насамперед, мають бути враховані базові принципи цифровізації, такі як: повага до гідності та прав людини, інформаційного самовизначення, одноразового використання, просування нових цифрових технологій, цифрової стійкості, єдиних стандартів безпеки.

Досвід Німеччини свідчить про те, що держава та суспільство в особі окремих інституцій громадянського суспільства, компаній та приватних осіб мають стати партнерами у процесі цифровізації. Доцільно запозичити практику співпраці останніх у межах окремих платформ для співробітництва, а зокрема у сферах: захисту даних та гарантування суверенітету даних; цифрової економіки, сприяння налагодженню контактів у сфері цифрові-

зації, допомога компаніям у переході до цифрової економіки; системи навчання та науки; цифрового робочого світу; цифрового адміністрування та публічних ІТ, а також формування та реалізації споживчої політики.

Україна має стати частиною Цифрової Європи. Це завдання можливо реалізувати

лише у тому випадку, якщо наша держава узгодить державну політику у сфері цифровізації із тими цілями та завданнями, які існують на рівні Європейського Союзу. Крім того, рівень захисту даних приватних осіб в Україні має бути приведений у відповідність до тих стандартів, які існують на рівні ЄС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Shaping digitalization – Implementation strategy of the Federal Government. URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/publikationen/shaping-digitalization-implementation-strategy-of-the-federal-government-1605330> (дата звернення: 19.03.2023).
2. Подзігун Г.В. Специфіка забезпечення прав людини та громадянина в умовах цифрової трансформації. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2020. № 4(70). Т. 2. С. 76–85.
3. Подзігун Г.В. Правове регулювання цифрової трансформації в Україні. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 6(34). С. 254–266.
4. Volker Boehme-Neßler. Unscharfes Recht. Überlegungen zur Relativierung des Rechts in der digitalisierten Welt. Duncker & Humblot. Berlin, 2008. 800 s.
5. Roßnagel Alexander, Fischer-Dieskau Stefanie, Wilke Daniel. Transformation von Dokumenten. Zur Notwendigkeit einer Technik- und Rechtsgestaltung. *Computer und Rech.* 12/2005. S. 903–912.
6. Питання Міністерства цифрової трансформації: постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-ministerstva-cifrovoi-t180919> (дата звернення: 19.03.2023).
7. Структура Міністерства цифрової трансформації України: наказ Міністерства цифрової трансформації України від 26 квітня 2021 № 71/к. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/ministry/Scan_71%D0%9A_%D0%A1%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0_%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%B8_%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C.pdf (дата звернення: 19.03.2023).
8. Про затвердження плану роботи Міністерства цифрової трансформації України на 2021 рік: наказ Міністерства цифрової трансформації України від 09 квітня 2021 № 49. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/ministry/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8_%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%B8_2021.pdf (дата звернення: 19.03.2023).
9. Звіт про виконання плану роботи Міністерства цифрової трансформації України на 2021 рік. URL: https://cms.thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/ministry/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%B8_2021.pdf (дата звернення: 28.06.2022).
10. Цифровізація – це поступове перетворення усіх державних послуг на зручні онлайн-сервіси. URL: <https://www.rv.gov.ua/news/cifrovizaciya-ce-postupove-peretvorennya-usih-derzhavnih-poslug-na-zruchni-onlajn-servisi> (дата звернення: 19.03.2023).
11. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80/ed20180117#n20> (дата звернення: 19.03.2023).
12. Питання Єдиного державного веб-порталу цифрової освіти «Дія. Цифрова освіта» : постанова Кабінету Міністрів України від 10 березня 2021 р. № 184. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/184-2021-%D0%BF/ed20210310#n21> (дата звернення: 19.03.2023).

13. Цифровізація як нова реальність України. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tsyfrovizatsiya-yak-nova-realist-ukrayiny/>(дата звернення: 19.03.2023).

14. Datensouveränität als Bestandteil des Once-Only-2.0-Prinzips. URL: https://www.de.digital/DIGITAL/Redaktion/DE/Digital-Gipfel/Download/2018/p6-datensouveraenitaet-once-only-2-0-prinzip.pdf?__blob=publicationFile&v=2(дата звернення: 19.03.2023).

15. Gesetz zur Verbesserung des Onlinezugangs zu Verwaltungsleistungen (Onlinezugangsgesetz – OZG). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/ozg/OZG.pdf>(дата звернення: 19.03.2023).

REFERENCES:

1. Shaping digitalization – Implementation strategy of the Federal Government. Retrieved March 19, 2023 Retrieved from <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/publikationen/shaping-digitalization-implementation-strategy-of-the-federal-government-1605330/> [in English].

2. Podzihun H.V. (2020) Spetsyfika zabezpechennya prav lyudyny ta hromadyanyna v umovakh tsyfrovoyi transformatsiyi[The specifics of ensuring human and citizen rights in the conditions of digital transformation]. Derzhava ta rehiony. Seriya «Pravo». 2020. № 4(70). Т. 2. P. 76–85. [in Ukrainian].

3. Podzihun H.V. (2020) Pravove rehulyuvannya tsyfrovoyi transformatsiyi v Ukrayini [Legal regulation of digital transformation in Ukraine]. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). № 6(34). P. 254–266. [in Ukrainian].

4. Volker Boehme-Neßler (2008). Unscharfes Recht. Überlegungen zur Relativierung des Rechts in der digitalisierten Welt. Duncker & Humblot. Berlin. 800 s. [in German].

5. Roßnagel Alexander, Fischer-Dieskau Stefanie, Wilke Daniel (2005). Transformation von Dokumenten. Zur Notwendigkeit einer Technik- und Rechtsgestaltung. Computer und Rech. Vol. 12. S. 903-912. [in German].

6. The issue of the Ministry of Digital Transformation: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 18, 2019 No. 856. (2019) Retrieved March 19, 2023 from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-ministerstva-cyfrovoyi-t180919> [in Ukrainian].

7. Structure of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine: Order of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine dated April 26, 2021 No. 71/k. (2021) Retrieved from https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/ministry/Scan_71%D0%9A_%D0%A1%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0_%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%B8_%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C.pdf [in Ukrainian].

8. On the approval of the work plan of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine for 2021: order of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine dated April 9, 2021 No. 49 (2021) Retrieved from https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/ministry/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8_%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%B8_2021.pdf [in Ukrainian].

9. Report on the implementation of the work plan of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine for 2021 (2021) Retrieved from https://cms.thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/ministry/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%B8_2021.pdf[in Ukrainian].

10. Tsyfrovizatsiya – tse postupove peretvorennya usikh derzhavnykh posluh na zruchni onlayn-servisy[Digitization is the gradual transformation of all public services into convenient online services] Retrieved from <https://www.rv.gov.ua/news/cyfrovizaciya-ce-postupove-peretvorennya-usih-derzhavnih-poslug-na-zruchni-onlajn-servisi> [in Ukrainian].

11. On the approval of the Concept of the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018-2020 and the approval of the plan of measures for its implementation: Order

of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 17, 2018 No. 67 (2018) Retrieved March from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80/ed20180117#n20> [in Ukrainian].

12. Issue of the Unified State Web Portal of Digital Education "Action. Digital education": resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 10, 2021 No. 184 (2021) Retrieved March from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/184-2021-%D0%BF/ed20210310#n21> [in Ukrainian].

13. Tsyfrovizatsiya yak nova real'nist' Ukrayiny Retrieved from <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tsyfrovizatsiya-yak-nova-realnist-ukrayiny/> [in Ukrainian].

14. Datensouveränität als Bestandteil des Once-Only-2.0-Prinzips Retrieved from https://www.de.digital/DIGITAL/Redaktion/DE/Digital-Gipfel/Download/2018/p6-datensouveraenitaet-once-only-2-0-prinzip.pdf?__blob=publicationFile&v=2 [in German].

15. Gesetz zur Verbesserung des Onlinezugangs zu Verwaltungsleistungen (Onlinezugangsgesetz – OZG) Retrieved from <https://www.gesetze-im-internet.de/ozg/OZG.pdf> [in German].

16. The issue of the Ministry of Digital Transformation: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 18, 2019 No. 856. Plattform 7 "Digitale Zukunft: Lernen. Forschen. Wissen.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ОБМЕЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Махно Аліна Анатоліївна,

аспірантка I курсу

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0009-0005-9915-8215

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану нормативно-правового забезпечення обмеження реалізації політичних прав публічних службовців. У статті здійснено аналіз змісту та сутності понять «публічна служба», «політичні права публічних службовців» та «обмеження політичних прав публічних службовців». На основі аналізу правових актів, положення яких спрямовані на врегулювання особливостей обмеження політичних прав публічних службовців, здійснено їх класифікацію на міжнародно-праві акти та акти національного законодавства. У межах першої категорії виокремлено дві підкатегорії – міжнародні акти, що вміщують загальні умови та вимоги обмеження прав та свобод людини і громадянина, а також міжнародні акти, що безпосередньо регулюють обмеження політичних прав публічних службовців.

У статті охарактеризовано положення Загальної декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Сіракузьких принципів тлумачення обмежень і відхилень від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Рекомендацій Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи, Конституції України, законів України, підзаконних нормативно-правових актів та рішення Європейського суду з прав людини у справі щодо України.

З'ясовано, що обсяг застосування обмежувальних заходів щодо представників різних видів публічних службовців є нетотожним, а варіюється залежно від конкретної посади та залежить від специфіки виконуваних функцій. Встановлено, що сучасний стан правового забезпечення обмеження політичних прав публічних службовців в Україні не позбавлений недоліків. У зв'язку з цим обґрунтовано необхідність удосконалення національного законодавства в частині доповнення нормативно-правових актів відповідними нормами. Крім того, наголошено на важливості узгодження положень українського законодавства з міжнародними стандартами у цій сфері.

Ключові слова: публічна служба, обмеження прав і свобод, політичні права, міжнародно-правові акти, національне законодавство, закон, підзаконний нормативно-правовий акт.

Makhno Alina. Regulatory prerequisites for restrictions on political rights of public servants

The article is devoted to the study of the current state of regulatory and legal support for limiting the exercise of the political rights of public servants. The article analyzes the content and essence of the concepts 'public service', 'political rights of public servants' and 'restriction of political rights of public servants'. On the basis of the analysis of legal acts, the provisions of which are aimed at regulating the peculiarities of limiting the political rights of public officials, their classification into international law acts and acts of national legislation was carried out. Within the first category, two subcategories are distinguished – international acts that contain general conditions and requirements for limiting the rights and freedoms of a person and citizen, as well as international acts that directly regulate the restriction of political rights of public servants.

The article describes the provisions of the Universal Declaration of Human Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the International Covenant on Civil and Political Rights, the Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions

in the International Covenant on Civil and Political Rights, the Recommendations of the Committee of Ministers to member States of the Council of Europe, the Constitution of Ukraine, laws of Ukraine, by-laws, and the judgment of the European Court of Human Rights in the case concerning Ukraine.

It is found that the scope of restrictive measures applied to representatives of different types of public servants is not identical, but varies depending on the specific position and depends on the specifics of the functions performed. The author establishes that the current state of legal support for restrictions on political rights of public servants in Ukraine is not without its shortcomings. In this regard, the author substantiates the need to improve national legislation in terms of supplementing regulatory legal acts with relevant provisions. In addition, the author emphasises the importance of harmonising the provisions of Ukrainian legislation with international standards in this area.

Key words: *public service, restrictions on rights and freedoms, political rights, international legal acts, national legislation, law, by-laws.*

Постановка проблеми. Реалізація політичних прав публічних службовців потребує особливої правової регламентації з метою забезпечення належного функціонування публічно-владних інституцій. Вжиття обмежувальних заходів у цій сфері необхідне для підвищення ефективності управління та підтримання довіри населення до органів влади. Однією із обов'язкових вимог дотримання законності у процесі обмеження політичних прав публічних службовців виступає належне нормативно-правове врегулювання цієї процедури.-

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти з'ясування статусу публічних службовців, зокрема і в частині запровадження обмежень, розглядаються у працях В.М. Бевзенка, Л.Р. Білої-Тіунової, О.О. Губанова, С.В. Ківалова, Р.С. Мельника, М.І. Цуркана тощо. Сутність обмеження конституційних прав і свобод людини висвітлені у доробку І.І. Дахової, В.Я. Малиновського, О.Ю. Оболенського, О.В. Осинської, І.М. Проць, М.В. Савчина, А.Є. Стрекалова. Дослідженню нормативно-правового забезпечення політичних прав присвячено праці У.В. Ільницької, П.М. Рабіновича, М.В. Савчина М.І. Смоковича, О.В. Совгирі, В.Л. Федоренка та інших науковців. Водночас питання аналізу нормативно-правових передумов обмеження політичних прав публічних службовців потребує додаткового дослідження.

Формулювання мети статті. Метою статті є здійснення аналізу та оцінки сучасного стану міжнародного на національного нормативно-правового забез-

печення обмеження реалізації політичних прав публічних службовців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нормативно-правове регулювання реалізації та обмеження політичних прав публічних службовців носить комплексний характер. Правова регламентація цього питання забезпечується нормами різних галузей права, серед яких провідне місце займають положення конституційного та адміністративного права. Окрім того, врегулювання обмеження політичних прав публічних службовців здійснюється актами законодавства міжнародного та національного рівнів.

Для належного правового аналізу нормативної бази першочергово необхідно встановити чіткі межі дослідження. Зокрема, це стосується визначення суб'єктного складу категорії «публічні службовці». Дане питання носить досить дискусійний характер, оскільки легальна дефініція «публічна служба», що міститься у п. 17 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [1], характеризується науковцями як недосконала та піддається критиці [2, с. 37]. Така позиція пов'язана з тим, що поняття, зазначене в КАС, сформульоване з порушенням правил юридичної техніки, адже містить лише перелік видів діяльності посад, які віднесені законодавством до публічної служби, а тому допускає довільне тлумачення видів служби, охоплених вказаною категорією [3, с. 5–6; 4, с. 111]. У зв'язку з цим на рівні доктрини [5, с. 16] та вітчизняної правозас-

тосовної практики [6] ці посади прийнято поділяти на чотири групи: діяльність на державних політичних посадах, державна служба, служба в органах місцевого самоврядування та професійна діяльність суддів. Тому у межах даного дослідження поняття «публічні службовці» застосовуватиметься саме у такому розумінні.

Наступний аспект, на якому слід наголосити, – це поняття політичних прав публічних службовців. Дана категорія носить дискусійний характер з огляду на те, що обсяг реалізації політичних прав, якими наділені публічні службовці, є значно меншим у порівнянні з політичними правами пересічних громадян. Однак це не означає, що інститут політичних прав є несумісним з посадами публічної служби. Навпаки, статус публічного службовця не лише передбачає наявність комплексу цих прав, але й характеризується особливостями їх здійснення, які пов'язані зі специфікою виконання службових повноважень. Окрім того, кількість і обсяг реалізації політичних прав публічних службовців різних категорій є нетотожним, а варіюється залежно від конкретної посади. Зокрема, цілком логічно, що комплекс політичних прав народного депутата чи депутата місцевої ради буде суттєво відрізнятися від комплексу прав, якими наділений державний службовець чи суддя. Більш детально це положення буде розкрито нижче.

І насамкінець, потребує уточнення зміст поняття «обмеження політичних прав публічних службовців». М.В. Савчин визначає обмеження прав як втручання у сферу автономії особи, що передбачає запровадження передбачених законом заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки, громадського порядку, авторитету правосуддя, захисту життя та здоров'я інших людей [7, с. 291]. Також під обмеженням прав і свобод А.Є. Стрекалов розуміє цілеспрямоване та правомірне кількісне або якісне зменшення можливих моделей поведінки особи з боку інших осіб у процесі правореалізації [8, с. 3]. Інші автори вказують, що обмеження прав і свобод – це встановлене

законом звуження змісту й обсягу прав і свобод, що стосується можливостей особи мати, володіти, користуватися та розпоряджатися певними соціальними цінностями, свободою дій та поведінки задля захисту територіальної цілісності, суверенітету, громадського порядку, суспільної моралі, прав та свобод інших людей [9, с. 5]. Отже, на підставі аналізу цих дефініцій можна дійти висновку, що поняття «обмеження» не є тотожним поняттю «заборона». Особливість обмежень полягає у тому, що вони лише передбачають зменшення/звуження реалізації окремих аспектів прав і свобод. Це твердження має важливе значення у контексті дослідження політичних прав публічних службовців, адже дає підстави констатувати, що цей інститут є цілком застосовним до характеристики статусу службових осіб.

Щодо поняття обмеження прав та свобод публічних службовців, варто зазначити, що науковці переважно наголошують на меті звуження прав цих осіб, яка пов'язана з особливостями їх службових повноважень. Так, на думку О.Ю. Оболенського, основною метою обмеження прав публічних службовців є забезпечення належного та ефективного функціонування органів влади, виконання посадових повноважень, запобігання зловживанням та сприяння реалізації гарантованих законами прав і свобод людини та громадянина [10, с. 206–207]. Схожу позицію висловлюють і Р.С. Мельник та В.М. Бевзенко, зазначаючи, що виконання публічним службовцем завдань і функцій органів державної влади чи органів місцевого самоврядування зумовлюють потребу у запровадженні законодавчих обмежень щодо його діяльності [11, с. 233]. Такі законодавчі обмеження, серед іншого, стосуються і реалізації політичних прав.

Виходячи із зазначеного, пропонуємо провести аналіз правових актів, положення яких спрямовані на врегулювання особливостей обмеження політичних прав публічних службовців.

I. Міжнародно-правові акти. Регламентация особливостей обмеження прав

публічних службовців на міжнародному рівні має визначальне значення, оскільки саме ці акти встановлюють загальні стандарти застосування обмежувальних заходів. Відповідно, вони виступають орієнтиром для врегулювання обмежень на рівні національного законодавства.

Міжнародно-правові акти, які містять норми у сфері обмеження прав публічних службовців, підлягають поділу на дві підкатегорії – акти, які стосуються загальних умов та меж обмеження прав та свобод людини і громадянина, а також акти, сфера дії яких конкретно стосується обмеження прав публічних службовців. Розглянемо більш детально кожен з цих груп міжнародно-правових актів.

1. Міжнародні акти, що вміщують загальні умови та вимоги обмеження прав та свобод людини і громадянина.

Незважаючи на те, що дана категорія актів застосовується безвідносно до службового становища особи, все ж вони є визначальними у всій системі нормативно-правового забезпечення обмеження політичних прав публічних службовців.

Одним з перших міжнародно-правових актів, які містили законодавче врегулювання умов обмеження прав і свобод, стала Загальна декларація прав людини 1948 року. Зокрема, частина 2 статті 29 Декларації встановлює, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [12].

Також до цієї підкатегорії належить і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – ЄКПЛ) та протоколи до неї. Так, стаття 10 Конвенції регламентує особливості реалізації свободи вираження поглядів. Частина 2 цієї статті наголошує, що свобода слова не є абсолютним правом, а тому воно може бути обмежене, якщо

наявна легітимна мета. Зокрема, ЄКПЛ встановлює чіткий перелік підстав для обмеження реалізації цього права, а саме: в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду [13]. Це положення набуває особливого значення в контексті реалізації публічними службовцями своїх повноважень, адже слугує запобіжником зловживання їх службовим становищем з метою поширення відомостей, які потенційно можуть становити небезпеку для нормального функціонування держави і суспільства.

Стаття 11 Конвенції передбачає особливості здійснення свободи зібрань та об'єднання. Аналогічно до попередньої статті норми ЄКПЛ встановлюють умови застосування обмежень для реалізації цього права. Так, положення частини 2 статті 11 вказують, що запровадження обмежувальних заходів можливе у випадку, якщо існує загроза інтересам національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Водночас відмінність цієї статті Конвенції від інших полягає у тому, що вона вміщує конкретний перелік суб'єктів, щодо яких можуть бути запроваджені обмеження. До кола таких осіб належать працівники поліції, адміністративних органів держави, а також службовці збройних сил. Однак щодо інших категорій публічних службовців Конвенція прямо не передбачає необхідності запровадження відповідних обмежувальних заходів.

Крім того, актами, які регламентують запровадження загальних обмежень, є Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року (статті 19, 22) [14] та Сіракузькі принципи тлумачення обмежень і відхилень від положень Міжнародного пакту про громадянські і полі-

тичні права 1984 року [15]. Ці документи містять норми аналогічного змісту щодо особливостей обмеження свободи слова та свободи об'єднання.

У контексті тренду на використання інтернет-сервісів для комунікації публічних службовців з громадськістю важливого значення набуває правове регулювання реалізації свободи слова в інтернет-просторі. З огляду на це до групи міжнародних актів загальної сфери дії варто віднести і Рекомендацію Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи CM/REC(2016)1 «Про захист і підвищення уваги до права на свободу вираження поглядів та права на приватність в контексті забезпечення мережевого нейтралітету» [16]. Цей документ містить положення про те, що у процесі інтернет-комунікації користувачі мають зважати на умови обмеження свободи слова, передбачені статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (пункт 3). Вважаємо, що це правило є застосовним і до публічних службовців.

2. Міжнародні акти, що регулюють обмеження політичних прав публічних службовців. Документи, віднесені до цієї підкатегорії, переважно є актами «м'якого права». Вони містять положення, спрямовані на врегулювання обмежень щодо конкретної сфери публічної служби. Відповідно, варто розглянути їх в контексті діяльності окремих категорій службовців.

У сфері регламентації державної служби важливе місце займає Рекомендація № R (2000) 6 Комітету міністрів державам-членам про статус державних службовців у Європі [17]. Рекомендація встановлює, що державні службовці, в цілому, повинні користуватися такими ж правами, як і всі громадяни. Проте здійснення їх прав, зокрема політичних, повинні бути законно обмежені лише в тій мірі, в якій це необхідно для належного виконання їхніх державних функцій (пункт 8). Схожі за змістом норми передбачені і Рекомендацією № R(2000)10 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних

службовців від 11 травня 2000 року (частина 3 статті 16) [18].

Окремі аспекти реалізації політичних прав містяться у Міжнародному кодексі поведінки державних посадових осіб від 23 липня 1996 року [19]. Так, пункт 11 кодексу встановлює правило, відповідно до якого державні посадові особи беруть участь у політичній або іншій діяльності поза рамками їх офіційних обов'язків у відповідності до законів та адміністративних положень таким чином, щоб не підірвати віру громадськості в неупереджене виконання ними своїх функцій і обов'язків.

Здійснення політичних прав співробітників поліції передбачено на рівні Європейського кодексу поліцейської етики від 19 вересня 2001 року [20]. Цей акт декларує, що, за загальним правилом, поліцейські мають такі самі політичні права, як і інші громадяни. Обмеження цих прав можливі лише в тих випадках, коли вони необхідні для здійснення функцій поліції в демократичному суспільстві відповідно до закону і згідно з Європейською конвенцією з прав людини (пункт 31).

Спеціальним актом, спрямованим на врегулювання політичних прав прокурорів, є Рекомендація Rec(2000)19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя від 6 жовтня 2000 року [21]. Зокрема, у пункті 6 рекомендації знайшло втілення правило про те, що держава зобов'язана вживати заходи, які б надавали прокурорам, серед іншого, права на свободу висловлювань та об'єднання в громадські організації. Тобто їм має бути гарантоване право брати участь у суспільних дискусіях із питань, що стосуються закону, управління правосуддям, дотримання і захисту прав людини, а також можливість вступати або утворювати місцеві, національні і міжнародні організації, відвідувати їхні збори в приватному порядку за умови, що ці відвідування не повинні йти всупереч із займаною посадою. Водночас документ наголошує на тому, що вищезгадані політичні права можуть бути обмежені лише в тому випадку, якщо це

продиктовано законом і є необхідним для охорони конституційних обов'язків і повноважень прокурорів.

Характерні особливості реалізації та обмеження політичних прав суддів у порівнянні з іншими категоріями публічних службовців передбачені положеннями Висновку № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів [22]. Згідно з цим актом, незважаючи на те, що політична активність суддів є обмеженою, вони повинні мати право на реалізацію своїх політичних прав, які гарантовані всім громадянам (пункт 30). З огляду на це судді зобов'язані дотримуватися балансу між правом на свободу вираження поглядів і вимогою дотримання принципу нейтральності. Відповідно, вони мають утримуватися від будь-якої політичної діяльності, яка здатна підірвати їх безсторонність незалежність (пункт 33). Так, наприклад, суддям заборонено займати деякі політичні посади, зокрема в Європейському парламенті, національних парламентах, місцевих радах тощо. Водночас даний документ уповноважує суддівський корпус брати участь у публічних дискусіях щодо проблем, які виникають у процесі реалізації національної політики у сфері судівництва. До того ж судді повинні мати право долучатися до підготовки законодавства щодо функціонування судової системи (пункт 34).

II. Акти національного законодавства. Положення міжнародних актів щодо обмеження політичних прав публічних службовців знаходять своє продовження та уточнення на рівні національного законодавства. Так, основоположним законом в системі нормативно-правового регулювання обмеження прав людини є Конституція України [23]. Легальною підставою для застосування обмежувальних заходів, зокрема і до публічних службовців, є положення статті 64 Основного Закону. Згідно з частиною 2 цієї статті, майже усі політичні права належать до категорії тих, реалізація яких може бути обме-

жена в умовах надзвичайного чи воєнного стану. Виняток становить лише право на звернення, яке повинно безперешкодно здійснюватися навіть за таких обставин. Положення аналогічного змісту зазначено в Законі «Про правовий режим воєнного стану» (стаття 20) [24] та Законі «Про правовий режим надзвичайного стану» (стаття 22) [25]. Також норми Конституції більш детально розкривають особливості обмеження реалізації окремих політичних прав щодо суддів судів загальної юрисдикції (стаття 127) та суддів Конституційного Суду України (стаття 148).

Умови запровадження обмежень щодо здійснення політичних прав публічних службовців містяться і в профільному законодавстві. Як було наголошено вище, ступінь обмеження політичних прав публічних службовців суттєво різниться залежно від конкретного виду публічної служби. Наприклад, Закон «Про державну службу» [26] встановлює обмеження на реалізацію права на доступ до державної служби у випадку, якщо особа не відповідає вимогам на посаду, а також визначає особливості здійснення права на свободу об'єднання державних службовців (крім участі у діяльності політичних партій) та свободу вираження поглядів. Положення аналогічного змісту щодо поліцейських зазначено у Законі «Про Національну поліцію» [27]. Характерні особливості реалізації права на доступ до публічної служби, свободи слова та обмеження свободи об'єднання щодо прокурорів втілено у Законі «Про прокуратуру» [28].

Закон «Про службу в органах місцевого самоврядування» [29] регламентує умови застосування обмежень, пов'язаних з прийняттям на службу в органи місцевого самоврядування та проходженням муніципальної служби. Однак недолік цього акта полягає у тому, що він чітко не розмежовує особливості здійснення політичних прав виборних та призначуваних посад муніципальної служби. Вирішити цю проблему покликаний законопроект № 6504 [30], яким пропонується встановити, серед іншого, відмінні моменти

у реалізації права на об'єднання (в контексті участі у діяльності громадських об'єднань та політичних партій) службовців місцевого самоврядування (призначуваних посад) та виборних посад.

Суттєві обмеження політичних прав суддівського корпусу у зв'язку зі специфікою їх службових повноважень визначено на рівні Законів «Про судоустрій і статус суддів» [31] та «Про Конституційний Суд України» [32]. Наприклад, цій категорії службовців взагалі заборонено реалізовувати право на об'єднання, хоча представники інших видів публічної служби наділені такою можливістю (але із певними застереженнями).

Особливості реалізації та обмеження політичних прав осіб, які обіймають державні політичні посади визначено Законами «Про статус народного депутата України» [33], «Про Кабінет Міністрів України» [34], Виборчим кодексом України [35] та Конституцією (наприклад, в частині прав Президента України, адже до цього часу не прийнято окремого закону, який би регламентував статус глави держави).

Окремо в контексті обмеження права на доступ до публічної служби варто наголосити на положеннях Закону «Про очищення влади» [36]. Цей акт передбачає, що у разі застосування до публічних службовців процедури люстрації їх може бути відсторонено від посад строком на п'ять чи десять років (стаття 3). Однак це положення національного законодавства Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) визнав дискримінаційним та таким, що суттєво порушує право на доступ до публічної служби [37]. Водночас Верховна Рада України до цього часу не внесла відповідні поправки до цього закону.

У продовження вищезазначеної думки слід відзначити важливу роль Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [38], статті 13 та 17 якого вказують на необхідність застосування практики ЄСПЛ як джерела права та як орієнтиру для вдосконалення національного зако-

нодавства. Рішення ЄСПЛ є невід'ємною складовою інтерпретації положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема і у сфері політичних прав, адже вони встановлюють загальні стандарти захисту прав людини та визначають практику їх застосування.

Насамкінець важливе значення в системі правового забезпечення обмеження політичних прав публічних службовців посідають підзаконні нормативно-правові акти. Серед них провідне місце займають правила етичної поведінки публічних службовців, які деталізують загальні умови застосування обмежувальних заходів, зазначених у профільних законах. До категорії цих актів варто віднести Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування [39], Правила етичної поведінки поліцейських [40], Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів [41], Кодекс суддівської етики [42], кодекси етики голів та депутатів місцевих рад тощо. Ще однією прогалиною нормативно-правового регулювання обмеження політичних прав у цій частині є відсутність кодексу етичної поведінки народних депутатів України. Незважаючи на те, що питання прийняття цього акту неодноразово піднімалося у стінах парламенту, однак до цього часу жоден із проектів Постанови Верховної Ради України не прийнято.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Нормативно-правове регулювання інституту обмеження політичних прав публічних службовців здійснюється на основі широкого спектру правових актів міжнародного та національного рівнів. Система міжнародних актів представлена документами, які містять загальні положення щодо обмеження політичних прав, а також актами, які безпосередньо визначають особливості обмеження політичних прав публічних службовців. Акти національного законодавства у цій сфері представлені Конституцією України, ординарними та профільними законами, а також низкою підзаконних нормативно-

правових актів, які деталізовано визначають особливості обмеження політичних прав окремих категорій публічних службовців в Україні. У результаті дослідження вдалося встановити, що обсяг застосування обмежувальних заходів щодо представників різних видів публічних службовців є нетотожним, а варіюється залежно від конкретної посади та залежить від специфіки виконуваних функцій.

До того ж на підставі аналізу нормативно-правових актів було з'ясовано, що сучасний стан правового забезпечення обмеження політичних прав публічних службовців в Україні не позбавлений недо-

ліків. Зокрема, наразі відсутні спеціальні акти, які б належним чином врегулювали питання регламентації політичних прав Президента України, розмежовували особливості здійснення обмежень політичних прав для виборних та адміністративних посад органів місцевого самоврядування, а також встановлювали правила етичної поведінки для парламентарів. Крім того, чинна нормативна регламентація обмеження права на доступ до публічної служби не у повній мірі відповідає встановленим міжнародним стандартам. Відповідно, вітчизняна нормативна база потребує доопрацювання у цій частині.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>. (дата звернення: 25.02.2023).
2. Губанов О.О. Юридична відповідальність публічних службовців: порівняльно-правове дослідження : дис. ... д. юрид. наук : 12.00.07 ; Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2020. 452 с.
3. Цуркан М.І. Правове регулювання публічної служби в Україні. Особливості судового розгляду спорів : монографія. Харків : Право, 2010. 216 с.
4. Біла-Тіунова Л.Р. Службова кар'єра в Україні і: монографія / Л.Р. Біла-Тіунова. Одеса : Фенікс, 2011. 540 с.
5. Ківалов С.В., Біла-Тіунова Л.Р. Публічна служба в Україні : підручник. 2-е вид. Одеса, 2011. 688 с.
6. Про вивчення та узагальнення практики розгляду адміністративними судами спорів з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби: аналітична довідка Вищого адміністративного суду України від 1 лютого 2009 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006760-09#Text>. (дата звернення: 25.02.2023).
7. Савчин М.В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму : монографія. Ужгород : РІК-У, 2018. 440 с.
8. Стрекалов А.Є. Обмеження основних прав та свобод людини і громадянина як інститут конституційного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. ; Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2010. 20 с.
9. Осинська О.В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2010. 20 с.
10. Оболенський О.Ю. Державна служба : навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2003. 344 с.
11. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / За заг. ред. Р.С. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.
12. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text. (дата звернення: 25.02.2023).
13. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. (дата звернення: 25.02.2023).

14. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text. (дата звернення: 25.02.2023).
15. Сіракузькі принципи тлумачення обмежень і відхилень від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1984 року. URL: <https://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14624>. (дата звернення: 25.02.2023).
16. Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи CM/REC(2016)1 «Про захист і підвищення уваги до права на свободу вираження поглядів та права на приватність в контексті забезпечення мережевого нейтралітету», ухвалена Комітетом міністрів 13 січня 2016 на 1244 засіданні заступників міністрів. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2016/03/31/201603310000008334.pdf>. (дата звернення: 25.02.2023).
17. Рекомендація № R (2000) 6 Комітету міністрів державам-членам про статус державних службовців у Європі, прийнята Комітетом Міністрів 24 лютого 2000 року. URL: <https://minjust.gov.ua/m/rekomendatsii-parlamentskoi-asamblei-ta-komitetu-ministriv-radi-evropi>. (дата звернення: 25.02.2023).
18. Рекомендація № R(2000)10 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців (прийнята Комітетом міністрів на 106 сесії 11 травня 2000 року). URL: https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/Rekomend_poved_DS.pdf. (дата звернення: 25.02.2023).
19. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23 липня 1996 року. URL: https://www.zakon.cc/law/document/read/995_788. (дата звернення: 25.02.2023).
20. Європейський кодекс поліцейської етики: Рекомендація (2001)10, ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 р. та Пояснювальний меморандум. URL: https://hrea.org/wp-content/uploads/2021/02/Recommendation-Rec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukrainian.pdf. (дата звернення: 25.02.2023).
21. Рекомендація Rec(2000)19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 724 засіданні заступників міністрів 6 жовтня 2000 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf. (дата звернення: 25.02.2023).
22. Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності від 19 листопада 2002 року. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA%20%E2%84%96%203.pdf>. (дата звернення: 25.02.2023).
23. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 26.02.2023).
24. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. (дата звернення: 26.02.2023).
25. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>. (дата звернення: 26.02.2023).
26. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#top>. (дата звернення: 26.02.2023).
27. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>. (дата звернення: 26.02.2023).
28. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>. (дата звернення: 26.02.2023).
29. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#top>. (дата звернення: 26.02.2023).
30. Проект Закону про службу в органах місцевого самоврядування № 6504 від 31.12.2021. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1143867>. (дата звернення: 26.02.2023).

31. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>. (дата звернення: 26.02.2023).
32. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>. (дата звернення: 26.02.2023).
33. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 № 2790-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text>. (дата звернення: 26.02.2023).
34. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>. (дата звернення: 26.02.2023).
35. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>. (дата звернення: 26.02.2023).
36. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014 № 1682-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#n13>. (дата звернення: 26.02.2023).
37. Рішення ЄСПЛ у справі «Полях та інші проти України» від 17.10.2019, заява № 58812/15. Пункти 107, 209, 300. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e71#Text. (дата звернення: 26.02.2023).
38. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>. (дата звернення: 26.02.2023).
39. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text>. (дата звернення: 26.02.2023).
40. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text>. (дата звернення: 26.02.2023).
41. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів від 27.04.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text>. (дата звернення: 26.02.2023).
42. Кодекс суддівської етики від 22.02.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>. (дата звернення: 26.02.2023).

REFERENCES:

1. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Procedure of Ukraine], Zakon Ukrainy No. 2747-IV (2005) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> [in Ukrainian].
2. Hubanov O.O. (2020) Yurydychna vidpovidalnist publichnykh sluzhbovtziv: porivnialno-pravove doslidzhennia [Legal liability of public servants: comparative legal research]: Doctoral diss. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University [in Ukrainian]
3. Tsurkan M.I. (2010) Pravove rehuliuвання publichnoi sluzhby v Ukraini. Osoblyvosti sudovoho rozghliadu sporiv [Legal regulation of public service in Ukraine. Peculiarities of judicial consideration of disputes]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian]
4. Bila-Tiunova L.R. (2011) Sluzhbova kariera v Ukraini [Service career in Ukraine]. Odesa: Feniks [in Ukrainian]
5. Kivalov S.V., Bila-Tiunova L.R. (2011) Publichna sluzhba v Ukraini [Public service in Ukraine]. Odesa [in Ukrainian]
6. Pro vyvchennia ta uzahalnennia praktyky rozghliadu administratyvnymy sudamy sporiv z pryvodu pryiniattia hromadian na publichnu sluzhbu, yii prokhdzhennia, zvilnennia z publichnoi sluzhby [On studying and summarizing the practice of administrative courts considering disputes concerning the admission of citizens to public service, its performance, and dismissal from public service], analitychna dovidka Vyshchoho administratyvnoho sudu Ukrainy (2009) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006760-09#Text> [in Ukrainian].

7. Savchyn M.V. (2018) Suchasni tendentsii konstytutsionalizmu u konteksti hlobalizatsii ta pravovoho pliuralizmu [Current Trends in Constitutionalism in the Context of Globalization and Legal Pluralism]. Uzhhorod: RIK-U. [in Ukrainian]

8. Strekalov A.Ie. (2010) Obmezhennia osnovnykh prav ta svobod liudyny i hromadianyna yak instytut konstytutsiinoho prava Ukrainy [Restriction of Fundamental Rights and Freedoms of Man and Citizen as an Institution of Constitutional Law of Ukraine]: PhD thesis abstract. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian]

9. Osynska O.V. (2010) Obmezhennia prav i svobod liudyny: teoretyko-prykladni aspekty [Restrictions on human rights and freedoms: theoretical and applied aspects]: PhD thesis abstract. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy [in Ukrainian]

10. Obolenskyi O.Iu. (2003) Derzhavna sluzhba [Civil service] K.: KNEU [in Ukrainian]

11. Melnyk R.S., Bevzenko V.M. (2014) Zahalne administratyvne pravo [General administrative law]. Kyiv: Vaite [in Ukrainian]

12. Zahalna deklaratsiia prav liudyny vid 10 hrudnia 1948 roku [Universal Declaration of Human Rights from 10 December 1948 Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text] [in Ukrainian]

13. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) vid 04 lystopada 1950 roku [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms from 4 November 1950] Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian]

14. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava vid 16 hrudnia 1966 roku [International Covenant on Civil and Political Rights from 16 December 1966] Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text [in Ukrainian]

15. Sirakuzki pryntsypy tлумachennia obmezhen i vidkhylen vid polozhen Mizhnarodnoho paktu pro hromadianski i politychni prava 1984 roku [Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights from 1984] Retrieved from <https://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14624> [in Ukrainian]

16. Rekomendatsiia Komitetu Ministriv derzhavam-chlenam Rady Yevropy SM/REC(2016)1 «Pro zakhyst i pidvyshchennia uvahy do prava na svobodu vyrazhennia pohliadiv ta prava na pryvatnist v konteksti zabezpechennia merezhevoho neitralitetu», ukhvalena Komitetom ministriv 13 sichnia 2016 na 1244 zasidanni zastupnykiv ministriv [Recommendation CM/Rec(2016)1 of the Committee of Ministers to member States on protecting and promoting the right to freedom of expression and the right to private life with regard to network neutrality adopted by the Committee of Ministers on 13 January 2016, at the 1244th meeting of the Ministers' Deputies] Retrieved from <https://minjust.gov.ua/files/general/2016/03/31/201603310000008334.pdf> [in Ukrainian]

17. Rekomendatsiia № R (2000) 6 Komitetu ministriv derzhavam-chlenam pro status derzhavnykh sluzhbovtiv u Yevropi, pryiniata Komitetom Ministriv 24 liutoho 2000 roku [Recommendation No. R (2000) 6 of the Committee of Ministers to member states on the status of public officials in Europe adopted by the Committee of Ministers on 24 February 2000 at the 699th meeting of the Ministers' Deputies] Retrieved from <https://minjust.gov.ua/m/rekomendatsii-parlamentskoi-asamblei-ta-komitetu-ministriv-radi-evropi> [in Ukrainian]

18. Rekomendatsiia № R(2000)10 Komitetu Ministriv derzhavam-chlenam Rady Yevropy shchodo kodeksiv povedinky derzhavnykh sluzhbovtiv (pryiniata Komitetom ministriv na 106 sesii 11 travnia 2000 roku) [Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R(2000)10 to Member States on codes of conducts for public officials, adopted by the Committee of Ministers on 11 May 2000 at its 106th session] Retrieved from https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/Rekomend_poved_DS.pdf [in Ukrainian]

19. Mizhnarodnyi kodeks povedinky derzhavnykh posadovykh osib vid 23 lypnia 1996 roku [International Code of Conduct for Public Officials from 23 July 1996] Retrieved from https://www.zakon.cc/law/document/read/995_788 [in Ukrainian]
20. Yevropeyskyi kodeks politseiskoi etyky: Rekomendatsiia (2001)10, ukhvalena Komitetom ministriv Rady Yevropy 19 veresnia 2001 r. ta Poiasniuvalni memorandum [European Code of Police Ethics: Recommendation Rec(2001)10, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 September 2001 and explanatory memorandum] [in Ukrainian]. Retrieved from https://hrea.org/wp-content/uploads/2021/02/Recommendation-Rec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukrainian.pdf. [in Ukrainian]
21. Rekomendatsiia Rec (2000) Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo roli prokuratury v systemi kryminalnoho pravosuddia, ukhvalena Komitetom Ministriv Rady Yevropy na 724 zasidanni zastupnykiv ministriv 6 zhovtnia 2000 roku [Recommendation Rec(2000)19 of the Committee of Ministers to member states on the role of public prosecution in the criminal justice system adopted by the Committee of Ministers on 6 October 2000 at the 724th meeting of the Ministers' Deputies] Retrieved from https://supreme.court.gov.ua/user-files/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf. [in Ukrainian]
22. Vysnovok № 3 (2002) Konsultatyvnoi rady yevropeyskykh suddiv do uvahy Komitetu Ministriv Rady Yevropy shchodo pryntsyypiv ta pravyl, yaki rehuliuut profesiinu povedinku suddiv, zokrema, pytannia etyky, nesumisnoi povedinky ta bezstoronnosti vid 19 lystopada 2002 roku [Opinion no. 3 of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the principles and rules governing judges' professional conduct, in particular ethics, incompatible behaviour and impartiality from 19 November 2002] Retrieved from <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA%20%E2%84%96%203.pdf> [in Ukrainian]
23. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine], Zakon No. 254k/96-VR (1996) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]
24. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law], Zakon Ukrainy No. 389-VIII (2015) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian]
25. Pro pravovyi rezhym nadzvychainoho stanu [On the legal regime of the state of emergency], Zakon Ukrainy No. 1550-III (2000) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> [in Ukrainian]
26. Pro derzhavnu sluzhbu [On Civil Service], Zakon Ukrainy No. 889-VIII (2015) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#top> [in Ukrainian]
27. Pro Natsionalnu politsiiu [On the National Police], Zakon Ukrainy No. 580-VIII (2015) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> [in Ukrainian]
28. Pro prokuraturu [On the Prosecutor's Office], Zakon Ukrainy No. 1697-VII (2014) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> [in Ukrainian]
29. Pro sluzhbu v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia [On service in local self-government], Zakon Ukrainy No. 2493-III (2001) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#top> [in Ukrainian]
30. Proekt Zakonu pro sluzhbu v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia [Draft Law on Service in Local Self-Government] No. 6504 (2021) Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1143867> [in Ukrainian]
31. Pro sudoustrii i status suddiv [On the Judiciary and the Status of Judges], Zakon Ukrainy No. 1402-VIII (2016) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukrainian]
32. Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy [On the Constitutional Court of Ukraine], Zakon Ukrainy No. 2136-VIII (2017) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> [in Ukrainian]

33. Pro status narodnoho deputata Ukrainy [On the status of the People's Deputy of Ukraine], Zakon Ukrainy No. 2790-XII (1992) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text> [in Ukrainian]

34. Pro Kabinet Ministriv Ukrainy [On the Cabinet of Ministers of Ukraine], Zakon Ukrainy No. 794-VII (2014) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> [in Ukrainian]

35. Vyborchyi kodeks Ukrainy [Electoral Code of Ukraine] No. 396-IX (2019) [in Ukrainian]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

36. Pro ochyshchennia vlady [On Government Cleansing], Zakon Ukrainy No. 1682-VII (2014) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#n13> [in Ukrainian]

37. Rishennia YeSPL u spravi «*Poliakh ta inshi proty Ukrainy*» [ECHR judgment in the case of *Polyakh and others v. Ukraine*], zaiava № 58812/15 (2019) Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e71#Text [in Ukrainian]

38. Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [On the Fulfillment of Decisions and Application of Practice of the European Court of Human Rights], Zakon Ukrainy No. 3477-IV (2006) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> [in Ukrainian]

39. Pro zatverdzhennia Zahalnykh pravyl etychnoi povedinky derzhavnykh sluzhbovtsiv ta posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia [On Approval of the General Rules of Ethical Conduct for Civil Servants and Local Government Officials], Nakaz Natsionalnoho ahentstva Ukrainy z pytan derzhavnoi sluzhby No. 158 (2016) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text> [in Ukrainian]

40. Pro zatverdzhennia Pravyl etychnoi povedinky politseiskykh [On approval of the Rules of Ethical Conduct for Police Officers], Nakaz MVS Ukrainy No. 1179 (2016) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text> [in Ukrainian]

41. Kodeks profesiinoi etyky ta povedinky prokuroriv [Code of Professional Ethics and Conduct for Prosecutors] (2017) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text> [in Ukrainian]

42. Kodeks suddivskoi etyky [Code of Judicial Ethics] (2013) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text> [in Ukrainian]

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 342.851

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2023-3.06>

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОБАЦІЙНИХ ПРОГРАМ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ ПІД ЧАС НАГЛЯДОВОЇ ПРОБАЦІЇ

Гусак Андрій Петрович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і процесу

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0002-2142-5193

У статті досліджено поняття, основні принцип та напрями реалізації пробаційних програм в Україні. Автором проаналізовано основні функції пробаційних програм щодо неповнолітніх правопорушників. Метою даного дослідження є аналіз особливостей та механізмів реалізації заходів, які передбачені програмами пробації. Для досягнення цілей, які висвітлені в роботі, було проаналізовано порядок застосування пробаційних програм щодо неповнолітніх. Теоретичною основою даного дослідження стали дослідження українських вчених, які працювали і працюють над різними аспектами наглядової пробації. Введення нового механізму реалізації превентивних заходів – інституту пробації – виховних методів, засобів, програм, соціально-правових, психологічних та виховних заходів – дало можливість впливати та контролювати поведінку осіб, схильних до злочинів за допомогою участі громадян та різних інститутів суспільства. Крім того, реалізація пробаційних програм, спрямованих на корекцію соціальної поведінки та формування суспільно корисної зміни особистості, дає можливість суб'єкту пробації стати на шлях виправлення та попередження повторного вчинення злочину в межах наглядової пробації. Особливості підготовки працівників для роботи в органах ювенальної системи полягають у специфічних вимогах до кандидатів на посади у таких структурах. До основних таких вимог належать: спеціальна освіта в галузі соціальної роботи, психології, педагогіки, юриспруденції; наявність життєвого і практичного досвіду виховної роботи; регулярне відвідування курсів підвищення кваліфікації; суворий конкурсний відбір. Новизна публікації полягає в представленому поглибленому аналізі всіх аспектів реалізації пробаційних програм у рамках впровадження наглядової пробації відповідно до чинного національного законодавства у сфері протидії кримінальним правопорушенням; надання рекомендацій щодо внесення змін до індивідуальних програм наглядової пробації. На основі отриманих результатів було продемонстровано, що існуючі пробаційні програми потребують вдосконалення, особливо в частині розробки методів впровадження.

Ключові слова: служба пробації, ресоціалізація, пробаційні програми, наглядова пробація, соціально-виховні заходи, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, запобігання злочинам, неповнолітні.

Husak Andrii. Peculiarities of the implementation of probation programs for juvenile delinquents during supervised probation

The article is devoted to the problems of implementation of probation programs. The concepts, basic principles, main areas of implementation the probation programs in Ukraine are studied in the article. The author of the article analyses the functions of probation programs for juvenile delinquents. The purpose of this study is to analyze the peculiarities and the mechanisms for implementation measures, which are provided by the probation programs. To achieve goals, highlighted in this work, the following tasks were solved: procedure of application of probation programs for juvenile offenders, relevant proposals and recommendations regarding

the use of probation programs. The theoretical basis for this study is the researches of Ukrainian scientists who work at various aspects of supervised probation. Introduction of a new mechanism for implementation of preventive measures (educational methods, means of influence, programs, socially legal, psychological and educational measures), provided by the institution of probation, gave the opportunity to influence and control the behavior of individuals inclined to commit crimes. Implementation of probation programs, aimed at correcting social behavior and the formation of socially useful personality, gave the opportunity to the object of probation to get on the road of correction and prevention of re-commitment of crimes within the limits of supervised probation. The novelty of this publication is in in-depth analysis of all the aspects of the probation programs within the implementation of supervised probation in accordance with the current national legislation in the field of combating criminal offenses; providing recommendations on the changes to individual programs of supervised probation. One of the decisive factors for achieving the effect of correction is the study of the personality of the criminal. Peculiarities of training employees for work in the bodies of the juvenile probation system consist of specific requirements for candidates for these positions. Such basic requirements include: special education in the field of social work, psychology, pedagogy, jurisprudence, the presence of life and practical experience in educational work, attending advanced training courses, strict competitive selection. On the basis of obtained results it was demonstrated that the existing programs need improvement especially in terms of developing methods of their implementation.

Key words: *probation service, social maladaptation, social adaptation, resocialization, probation programs, supervised probation, criminal liability, criminal offence, crime prevention, curator of probation, minors.*

Постановка проблеми. *Наглядова пробація* – це один з видів пробації, який застосовується до осіб, які перебувають на обліку в уповноваженому органі з питань пробації. Як свідчить статистика, наглядова пробація має свої переваги серед інших видів пробації.

Актуальність впровадження пробаційних програм для профілактики правопорушень серед неповнолітніх є безсумнівною, оскільки включає психосоціальні аспекти профілактики правопорушень неповнолітніх. У рамках системи ресоціалізації метою запровадження системи пробації є попередження рецидиву злочинів неповнолітніми, тому, в першу чергу, має бути забезпечено їх працевлаштування та навчання. Орган пробації сприяє залученню неповнолітніх до навчання та здобуття ними повної загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Що стосується особливостей впровадження пробації, то науці потрібні більш детальні аналізи та дослідження з цього питання. Аспекти застосування пробаційних програм у контексті наглядової пробації висвітлено в роботах таких дослідників, як: О.В. Бец, О.І. Богатирьов, В.М. Кривцов, Т.В. Кушніров, І.С. Яковець, Д.В. Ягун, О.Б. Янчук та ін.

Формулювання мети статті. Метою даної публікації є дослідження поточного стану та особливостей організаційно-правових засад діяльності органів пробації під час здійснення наглядової пробації в Україні та визначення необхідності запровадження та функціонування програми пробації для неповнолітніх з метою подолання шкідливих звичок, ризику рецидиву правопорушень та формування безпечного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наглядова пробація являє собою здійснення наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, засуджених, яким покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено більш м'яким покаранням у вигляді громадських робіт або виправних робіт, засуджених осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також організацію роботи уповноваженого органу з питань пробації щодо направлення осіб, засуджених до

покарання у вигляді обмеження волі, до виправних центрів [5].

Під час реалізації нагляду при виконанні судових рішень, які набрали законної сили, законів про амністію, актів про помилування персонал органу пробації виконує такі функції: веде облік засуджених осіб; роз'яснює засудженим особам порядок та умови відбування покарання; здійснює контроль за виконанням засудженою особою обов'язків, встановлених законом та покладених на них судом; здійснює попереджувальні та виховні бесіди із засудженою особою, відвідує її за місцем проживання з метою забезпечення контролю за поведінкою та способом життя; визначає оцінку ризиків повторного вчинення кримінальних правопорушень; здійснює ознайомлювальні, попереджувальні бесіди з батьками неповнолітніх, їх законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення кримінального правопорушення; проводить індивідуально-профілактичні бесіди із засудженими особами і т. д. [5].

Зазначимо, що нагляд за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, здійснюється уповноваженим органом з питань пробації за місцем проживання, роботи або навчання засудженого, а за засудженими військовослужбовцями – командирами військових частин.

Розглянемо соціально-виховні заходи щодо суб'єктів пробації.

Отже, соціально-виховна робота – це цілеспрямована діяльність персоналу пробації для досягнення мети виправлення засуджених осіб [2].

Обов'язковим компонентом індивідуального професійного впливу на формування та корекцію поведінки особи є психологічні дослідження особи правопорушника [1].

Характерного значення психологічні дослідження набувають при здійсненні соціально-виховної роботи із засудженими під час проходження наглядової пробації. Така робота відбувається за індивідуальним планом з врахуванням оцінки ризиків

повторного вчинення кримінальних правопорушень відповідно до статті 13 Закону України «Про пробацію» та передбачає індивідуальний підхід під час надання консультативної та психологічної допомоги, а також проведення індивідуально-профілактичної роботи. Під час наглядової пробації орган пробації реалізує пробаційні програми стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Завданням пробаційних програм є застосування системи заходів, які необхідні для корекції соціальної поведінки суб'єктів пробації або її часткових проявів, формування соціальнопозитивних змін особистості, які можливо неупереджено обстежити [4].

Програма заходів з коректування поведінки повинна базуватися на результатах спеціальних психологічних методик для визначення особливостей суб'єкта пробації.

Фахівцями з психології в органах пробації для визначення характерологічних рис особистості застосовують різні тестові методики, наприклад: Фрайбурзький особистісний опитувальник [7]; 16-факторний особистісний тест Кеттелла [6]; методика «Самооцінки психічних станів» Г.Ю. Айзенка – для визначення таких емоційних станів, як тривожність, фрустрація, агресивність, ригідність, застосовується [14].

Психологічні дослідження є обов'язковим, корисним і результативним інструментом дослідження суб'єктів пробації. Одержані діагностичні дані дають змогу прогнозувати поведінку засуджених та обирати потрібний персональний стиль спілкування з ними та напрям психокорекційної роботи.

Ми погоджуємося з думкою Богатирьова І.Г., що «суспільству необхідно також усвідомити, що покарання, не пов'язані з позбавленням волі, теж є карою за вчинений злочин, не менш тяжкою та суворою для злочинця, ніж позбавлення волі. Сама форма покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, хоч і здається ліберальнішою, суттєво впливає на свідомість засудженого, показуючи, що держава надає йому шанс, залишаючись в суспіль-

стві, змінитись на краще і не допускати правопорушень в майбутньому» [4].

Відповідно до Закону України «Про пробацію» передбачено такий інструмент роботи із засудженими, як пробаційні програми. Вони призначаються за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити. Програми психологічної корекції та програми соціальної адаптації, спрямовані на усунення негативних факторів, що впливали та можуть в подальшому впливати на поведінку правопорушника.

На підставі частини 2 статті 76 Кримінального кодексу України на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням судом, може бути покладений обов'язок виконання заходів, передбачених пробаційною програмою [3].

Пробаційна програма – це система занять, які проводяться за визначеним графіком та мають ціллю корекцію поведінки, що суперечить прийнятним у суспільстві нормам, а також формування соціально-сприятливих змін особистості [12].

Відповідними наказами Міністерства юстиції України затверджено чотири пробаційні програми для повнолітніх і чотири для неповнолітніх суб'єктів пробації: «Зміна прокримінального мислення», «Попередження вживання психоактивних речовин», «Подолання агресивної поведінки», «Формування життєвих навичок» [10].

Метою реалізації пробаційних програм є виправлення суб'єктів пробації, звільнених від відбування покарання з випробуванням та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Завданням реалізації пробаційних програм є застосування комплексу заходів, які необхідні для корекції соціальної поведінки суб'єктів пробації або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити.

Пробаційна програма щодо неповнолітнього суб'єкта пробації здійснюється уповноваженим органом з питань пробації разом із суб'єктом, що надає соціальні послуги, визначені Законами України «Про соціальні послуги» та «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю».

Розглянемо існуючі на сьогодні пробаційні програми для неповнолітніх.

Почнемо з пробаційної програми «*Зміна прокримінального мислення*» для неповнолітніх суб'єктів пробації. Метою цієї програми є досягнення позитивних змін у поведінці суб'єкта пробації шляхом розвитку та підтримки у нього навичок конструктивного та критичного мислення, формування навичок рефлексії, планування та постановки цілей, а також сприяння розвитку співпраці у взаєминах з оточуючими та соціально прийнятних норм поведінки [11].

Програма «*Зміна прокримінального мислення*» спрямована на сприяння розумінню особою власних прокримінальних способів мислення та їх впливу на поведінку, важливості вибору цілей-орієнтирів та просоціальних шляхів їх досягнення, визначення важливих цілей та цінностей у своєму житті.

Наступна програма – програма «*Попередження вживання психоактивних речовин*». Метою цієї програми є досягнути позитивні зміни у поведінці неповнолітнього суб'єкта пробації шляхом розвитку та підтримки навичок ефективного самоконтролю, усвідомлення необхідності стратегій зменшення шкоди від вживання та підвищення вмотивованості до відмови від вживання психоактивних речовин [9].

Метою програми «*Подолання агресивної поведінки*» є досягнути позитивні зміни у поведінці суб'єкта пробації шляхом розвитку у нього навичок саморегуляції психоемоційних станів, управління гнівом та агресивною поведінкою, розширення інструментів ефективної взаємодії, формування готовності дотримуватися соціально прийнятних норм та ненасильницьких моделей поведінки [13].

Пробаційні програми щодо неповнолітніх сформовані та реалізуються з враху-

ванням психологічних та фізичних особливостей останніх.

Наглядову пробацію як один із видів пробації застосовують до великої кількості осіб, що перебувають на обліку уповноважених органів з питань пробації.

Отже, наглядова пробація має певні переваги серед інших заходів пробаційного характеру.

Основною відмінністю наглядової пробації від системи виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, є її соціальна складова. У період наглядової пробації щодо суб'єктів пробації здійснюється не тільки нагляд, а й проводиться соціально-виховна робота. Ця робота полягає у здійсненні заходів, які проводять згідно з індивідуальним планом роботи із засудженим, урахуваючи оцінки ризиків учинення ним повторних кримінальних правопорушень. Крім того, ця робота окреслює диференційований підхід під час надання консультативної, психологічної та інших видів допомоги; сприяння працевлаштуванню; залучення до навчання; участь у виховних заходах і соціально корисній діяльності; проведення індивідуально-профілактичної роботи [8].

Усі пробаційні заходи базуються на оцінці факторів ризику та викорис-

танні спеціальних методик пробаційної роботи [8].

Одним із вирішальних чинників для досягнення ефекту виправлення є вивчення особи злочинця. Особливості підготовки працівників для ювенальної системи полягають у спеціальних вимогах до кандидатів на посади, що забезпечують професійний підхід до справ неповнолітніх.

До основних таких вимог належать: спеціальна освіта в галузі соціальної роботи, психології, педагогіки, юриспруденції; наявність життєвого і практичного досвіду виховної роботи; регулярне відвідування курсів підвищення кваліфікації; суворий конкурсний відбір.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Протягом періоду наглядової пробації органом пробації впроваджуються процедури щодо звільнених після відбування покарання осіб. Це сприяє позбавленню від шкідливих звичок, зміні поняття злочинності, формуванню безпечного суспільства, зниженню рівня злочинності, запобіганню рецидивній злочинності. Органи пробації повинні вирішувати багато соціальних питань, особливо правового спрямування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII : станом на 1 січ. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>.
2. Стаття 13 Закону України Про пробацію. Соціально-виховна робота. Головна 2023. URL: https://urst.com.ua/pro_rprobatsiiu/st-13.
3. Стаття 76. Обов'язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням – Кримінальний кодекс України. Безкоштовний сервіс для вирішення Юридичних питань № 1 в Україні! URL: https://protocol.ua/ru/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_76.
4. Про затвердження Переліку заходів щодо реалізації пробаційних програм. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0483-18>.
5. Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : Наказ М-ва юстиції України від 29.01.2019 р. № 272/5 : станом на 14 лют. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#Text>.
6. 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла – ПСИХОЛОГІС. ПСИХОЛОГІС – енциклопедія практичної психології. URL: http://psychologis.com.ua/16-faktornyj_lichnostnyj_oprosnik_r_kettella.htm.
7. Багатофакторний особистісний опитувальник FPI – опис, інтерпретація та особливості. Українська «Преса» Онлайн. URL: <https://presa.com.ua/psykholohiia/bagatofaktornij-osobistisnij-opituvalnik-fpi-opis-interpretatsiya-ta-osoblivosti.html>.

8. Наглядова пробація. Пробація України. URL: http://www.probation.gov.ua/?page_id=131.
9. Попередження вживання психоактивних речовин. Методичний посібник до пробаційної програми для неповнолітніх. URL: <http://psychologdcpp.in.ua/wp-content/uploads/2022/06/%D0%91%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0-2-1.pdf>.
10. Пробаційні програми для засуджених, звільнених від покарання з випробуванням. URL: <https://vasilkivska.otg.dp.gov.ua/novini-ta-podiyi/novini/probaciyni-programi-dlya-zasudzhenih-zvilnenih-vid-pokarannya-z-viprobuванням#:~:text=>
11. Пробаційні програми для неповнолітніх. Пробація України. URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=150.
12. Пробація і її цілі – WikiLegalAid. Платформа правових консультацій – WikiLegalAid. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Пробація_і_її_цілі.
13. Проведення пробаційної програми «Подолання агресивної поведінки» з суб'єктом пробації | Офіційний сайт Кам'янської міської ради. Головна. URL: https://kam.gov.ua/ua/news/pg/261020991415636_p26/print/page.
14. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти : метод. посіб. / Упор.: Д.Д. Романовська, О.В. Ілащук. Чернівці: Технодрук, 2014. 133 с. URL: <http://lecture.in.ua/uporyadniki-romanovsekad-d.html?page=20>.

REFERENCES:

1. Pro probatsiiu : Zakon Ukrainy [About probation: Law of Ukraine] vid 05.02.2015 r. № 160-VIII : stanom na 1 sich. 2021 r. (2021) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>. [in Ukrainian]
2. Stattia 13. Zakonu Ukrainy Pro probatsiiu. Sotsialno-vykhovna robota. [Article 13 of the Law of Ukraine On Probation. Social and educational work] Retrieved from https://urst.com.ua/pro_rprobatsiiu/st-13. [in Ukrainian]
3. Stattia 76. Oboviazky, yaki pokladaie sud na osobu, zvilnenu vid vidbuvannia pokarannia z vyprobuvanniam – Kryminalnyi kodeks Ukrainy. [Article 76. Obligations imposed by the court on a person released from serving a probationary sentence – Criminal Code of Ukraine.] Protocol. Bezkoshtovnyi servis dlia vyrishennia Yurydychnykh pytan №1 v Ukraini!. Retrieved from https://protocol.ua/ru/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_76. [in Ukrainian]
4. Pro zatverdzhennia Pereliku zakhodiv shchodo realizatsii probatsiinykh prohram. [On the approval of the List of measures for the implementation of probation programs] Ofitsiyniy vebportal parlamentu Ukrainy. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0483-18>. [in Ukrainian]
5. Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia nahliadu ta provedennia sotsialno-vykhovnoi roboty iz zasudzhenymy do pokaran, ne poviazanykh z pozbavlenniam voli [On the approval of the Procedure for supervision and social-educational work with those sentenced to punishments not related to deprivation of liberty] : Nakaz M-va yustytisii Ukrainy vid 29.01.2019 r. № 272/5 : stanom na 14 liut. 2023 r. (2019) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#Text>. [in Ukrainian]
6. 16-faktornyi osobystisnyi opytuvalnyk R. Kettella. [R. Cattell's 16-factor personality questionnaire.] PSYKHOLOHIS – entsyklopediia praktychnoi psykholohii. Retrieved from http://psychologis.com.ua/16-faktorny_lichnostnyy_oprosnik_r_kettella.htm. [in Ukrainian]
7. Bahatofaktornyi osobystisnyi opytuvalnyk FPI – opys, interpretatsiia ta osoblyvosti. [FPI multifactorial personality questionnaire – description, interpretation and features.] Ukrainska «Presa» Onlain. Retrieved from <https://presa.com.ua/psykholohiia/bagatofaktornij-osobistisnij-opituvalnik-fpi-opis-interpretatsiya-ta-osoblyvosti.html>. [in Ukrainian]
8. Nahliadova probatsiia. [Supervisory probation.] Probatsiia Ukrainy. Retrieved from http://www.probation.gov.ua/?page_id=131.

9. Poperedzhennia vzhyvannia psykhoaktyvnykh rehovyn. [Prevention of the use of psychoactive substances.] Metodychnyi posibnyk do probatsiinoi prohramy dlia nepovnolitnikh. Retrieved from <http://psychologdcpp.in.ua/wp-content/uploads/2022/06/%D0%91%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0-2-1.pdf>. [in Ukrainian]
10. Probatsiini prohramy dlia zasudzhenykh, zvilnenykh vid pokarannia z vyprobuvanniam. [Probation programs for convicts released from sentences with probation] Retrieved from <https://vasilkivska.otg.dp.gov.ua/novini-ta-podiyi/novini/probaciijni-programi-dlya-zasudzhenih-zvilnenih-vid-pokarannya-z-viprobuvannyam#:~:text=> [in Ukrainian]
11. Probatsiini prohramy dlia nepovnolitnikh. [Probation programs for minors.] Probatsiia Ukrainy. Retrieved from https://www.probation.gov.ua/?page_id=150. [in Ukrainian]
12. Probatsiia i yii tsili [Probation and its goals] – WikiLegalAid. Platforma pravovykh konsultatsii – WikiLegalAid. Retrieved from https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Пробація_її_цілі [in Ukrainian]
13. Provedennia probatsiinoi prohramy «Podolannia ahresyvnoi povedinky» z subiektom probatsii. [Conducting the probation program "Overcoming Aggressive Behavior" with the subject of probation.] Ofitsiynyi sait Kam`ianskoi miskoi rady. Holovna. Retrieved from https://kam.gov.ua/ua/news/pg/261020991415636_p26/print/page. [in Ukrainian]
14. Profilaktyka posttravmatychnykh stresovykh rozladiv: psykhologichni aspekty [Prevention of post-traumatic stress disorders] : metod. posib. Upor.: D.D. Romanovska, O.V. Ilashchuk. Chernivtsi: Tekhnodruk. 133 s. (2014) Retrieved from <http://lecture.in.ua/uporyadniki-romanovsekad-d.html?page=20>. [in Ukrainian]

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НАСИЛЬНИЦЬКІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН, ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Довженко Ярослава Миколаївна,

аспірантка IV курсу

Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ORCID ID: 0000-0001-8551-2395

У статті проведений порівняльний аналіз кримінального законодавства України та Республіки Польща у частині відповідальності за насильницькі кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я у сфері сімейних відносин. Зазначено, що кримінальне законодавство кожної із країн має свої особливості, пов'язані з історичними, культурними, релігійними та соціальними факторами.

Висвітлені позитивні напрацювання української нормативно-правової бази щодо запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема у ст. 126-1 Кримінального кодексу України, якою передбачена відповідальність за домашнє насильство. У польському Карному кодексі відсутня стаття, яка передбачала би відповідальність за домашнє насильство, але має низку норм, які захищають від цього виду кримінального правопорушення.

Акцентується увага на те, що українське кримінальне законодавство має ширше коло осіб, які можуть бути суб'єктами та об'єктами домашнього насильств, ніж польське законодавство.

Обидва кримінальні законодавства передбачають відповідальність за насильницькі кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я, але вони відрізняються своїми особливостями. Зокрема, у Польщі захист життя та здоров'я дитини виникає з моменту зачаття, тоді як в Україні дозволені аборти за медичними показаннями до 22 тижнів вагітності. Карний Кодекс Республіки Польща окремими статтями передбачає кримінальну відповідальність за застосування насильства проти вагітної жінки або припинення вагітності. На відміну від українського законодавства польське законодавство уточнює, що припинення вагітності може здійснюватися з незаконною погрозою, обманом чи будь-яким іншим способом без її згоди (ст. 153), заподіяння тілесних ушкоджень зачатій дитині або розладу здоров'я, що загрожує її життю (ст. 157а).

За результатами аналізу, була виявлена суттєва різниця в підходах двох країн до кваліфікації тілесних ушкоджень. Карний кодекс Республіки Польща не поділяє тілесні ушкодження за тяжкістю, як це передбачено Кримінальним кодексом України. Він поділяє тілесні ушкодження на дві групи: заподіяння серйозної шкоди здоров'ю (ст. 156) та порушення функцій органу тіла або розлад здоров'я (ст. 157), в яких зазначаються лише їх ознаки.

Порівняльний аналіз чинного кримінального законодавства Польщі і України свідчить про суттєві напрацювання обох країн щодо протидії злочинності у сфері сімейних відносин. Однак, вирішення цього питання здійснено різними шляхами.

Ключові слова: порівняльний аналіз, домашнє насильство, сфера сімейних відносин, насильницькі кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення проти життя, кримінальні правопорушення проти здоров'я, тілесні ушкодження, кримінальне законодавство Республіки Польща, Стамбульська Конвенція.

Dovzhenko Yaroslava. Comparative analysis of responsibility for violent criminal offenses against life and health committed in the sphere of family relations under the criminal legislation of Ukraine and the Republic of Poland

The article provides a comparative analysis of the criminal legislation of Ukraine and the Republic of Poland in terms of liability for violent criminal offenses against life and health in the sphere

of family relations. It is noted that the criminal legislation of each country has its own characteristics related to historical, cultural, religious, and social factors.

The positive developments of the Ukrainian legal framework regarding the prevention and counteraction of domestic violence are highlighted, particular in Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for responsibility for domestic violence. The Polish Penal Code does not have an article that provides for liability for domestic violence but has several norms that protect against this type of criminal offense.

Attention is drawn to the fact that Ukrainian criminal legislation has a wider range of persons who can be subjects and objects of domestic violence than Polish legislation.

Both criminal laws provide for liability for violent criminal offenses against life and health, but they differ in their features. In Poland, the protection of a child's life and health occurs from the moment of conception, while in Ukraine medical abortions are allowed up to 22 weeks of pregnancy. The Criminal Code of the Republic of Poland, in separate articles, provides for criminal liability for the use of violence against a pregnant woman or termination of pregnancy. In contrast to the Ukrainian legislation, the Polish legislation clarifies that the termination of a pregnancy can be carried out with an illegal threat, deception or any other method without her consent (Art.153), causing bodily harm to the conceived child or a health disorder that threatens her life (Art.157a).

According to the results of the analysis, a significant difference was found in the approaches of the two countries to the qualification of bodily injuries. The Criminal Code of the Republic of Poland does not divide bodily injuries by severity, as provided by the Criminal Code of Ukraine. It divides bodily injuries into two groups: causing serious harm to health (Art. 156) and violation of the functions of a body organ or health disorder (Article 157), in which only their symptoms are indicated.

A comparative analysis of the current criminal legislation of Poland and Ukraine shows that both countries have made significant progress in combating crime in the field of family relations. However, this issue was resolved in different ways.

Key words: comparative analysis, domestic violence, the sphere of family relations, violent criminal offenses, criminal offenses against life, criminal offenses against health, bodily harm, criminal legislation of the Republic of Poland, the Istanbul Convention.

Постановка проблеми. Проблема насильства в сім'ї є однією із основних, що існують в будь-якій країні світу незалежно від соціально-економічного, культурного розвитку держави. Для захисту людей від вчинення проти них умисних насильницьких кримінальних правопорушень, що вчиняються в сімейній сфері різні країни світу у своєму національному законодавстві криміналізують відповідні діяння. Україна та Республіка Польща не стали виключенням. Аналіз законодавства цих країн дає можливість зрозуміти особливості кримінально-правового регулювання цього питання у кожній із них задля встановлення логічних закономірностей, пошуку переваг та недоліків регулювання даного питання для пошуку варіантів вдосконалення чинного законодавства України. Наразі немає жодного наукового дослідження, яке було б проведене в контексті порівняння кримінального законодавства

України та Республіки Польщі стосовно криміналізованих ними умисних насильницьких кримінальних правопорушень, що вчиняються в сфері сімейних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі домашнього насильства присвячено досить велика кількість досліджень. Серед вітчизняних дослідників слід згадати О.Л. Беспаль, І.А. Ботнаренко, Л.Д. Гаухман, В.К. Грищук, О.О. Дудоров, О. Ігнатів, А.В. Кладков, І.Я. Козаченко, Н.О. Ліщук, Л.В. Максимів, У.М. Митник, М.О. Мягков, Р.Д. Сабіров, Л.В. Сердюк, В.І. Осадчий, Н.А. Орловська, М. Ткаченко, М.І. Хавронюк, Р.Д. Шарапов та польських науковців Грегорж Врона та Адам Януш Блачніо досліджували ст. 207 Карного кодексу Республіки Польща в контексті кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

І хоча досліджень у цій сфері в цілому досить багато, комплексного компарати-

вістського аналізу кримінального законодавства України та Республіки Польща у контексті умисних насильницьких кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, що вчиняються в сімейній сфері у вітчизняному законодавстві не досліджене.

Формулювання мети та завдань статті. Провести компаративістський аналіз чинного кримінального законодавства Республіки Польща та України та виявити особливості регулювання кримінальної відповідальності за умисні насильницькі кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я, що вчиняються в сімейній сфері, з метою оцінки ефективності чинного українського законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Республіка Польща належить до романо-германської правової сім'ї, характерною ознакою якої є те, що основним джерелом права є кодифіковані нормативно-правові акти. Так само як і Україна. В Україні кримінальна відповідальність за насильницькі кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я в сімейній сфері передбачена чинним Кримінальним кодексом України від 05 квітня 2001 року та Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року. Регулювання кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у сімейній сфері забезпечується Карним кодексом Республіки Польща від 6 червня 1997 року, який набув чинності 1 вересня 1998 року, замінивши собою попередній Карний кодекс 1969 року та Уставом «щодо протидії домашньому насильству» Республіки Польща від 29 липня 2005 року.

В Україні передбачена кримінальна відповідальність за домашнє насильство ст. 126-1 КК України. Поняття «домашнє насильство» закріплене в законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та визначає його як «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між роди-

чами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [2].

В першу чергу слід звернути увагу на те, що п. 1 ст. 2 Уставу «щодо протидії домашньому насильству» Республіки Польща «член сім'ї» визначається як найближча особа у розумінні ст. 115 Карного кодексу Республіки Польща, а також інша особа із якою разом проживають або ведуть господарство [6]. Ст. 115 Карного кодексу Республіки Польща закріплено визначення поняття «найближчої особи». Найближчою особою є чоловік, дружина, предки, нащадки, брати та сестри, споріднені в одній лінії чи ступені, усиновлена особа та їх подружжя, а також особа, яка проживає разом [4].

Польське законодавство закріплює цікаве положення, що домашнє насильство може виявлятися у піддаванні членів родини ризику втрати життя та здоров'я. Українське законодавство, яке регулює питання запобігання та протидії домашньому насильству на противагу польському має ширше коло осіб захищених від домашнього насильства: колишнє подружжя, особи з якими проживали спільно однією сім'єю, але «не перебували у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживала особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь, наречені, мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя), особи, які мають спільну дитину (дітей)» [2].

П. 2 ст. 2 Уставу «щодо протидії домашньому насильству» Республіки Польща закріплене визначення поняття «домашнє насильство». Відповідного до нього «домашнім насильством» є разовий або повторюваний умисний вчинок або без-

діяльність, що порушує права чи особисті права осіб перелічених у п. 1 ст. 2 Уставу, зокрема піддаючи цих людей ризику втрати життя та здоров'я, порушуючи їх гідність, недоторканність тіла, свободи, у тому числі статевої, завдаючи шкоди їх здоров'ю фізичному чи психічному, а також заподіюють страждання та моральну шкоду людям, які постраждали від насильства [6].

Чинний Карний кодекс Республіки Польща не містить жодної статті, яка передбачала би відповідальність за саме домашнє насильство, але має низку норм, які захищають від цього виду кримінального правопорушення. Власне кримінально-правові норми Карного Кодексу Республіки Польща, які стосуються сімейно сфери та передбачають умисні насильницькі кримінальні правопорушення можна поділити на 2 види:

1. Умисні насильницькі кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я, які можуть вчинятися тільки в сімейній сфері.

2. Умисні насильницькі кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я, які можуть вчинятися в будь-якій сфері, в тому числі і в сімейній.

До умисних кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, які можуть вчинятися тільки в сімейній сфері відноситься правопорушення передбачене ст. 207, що передбачає кримінальну відповідальність за знуцання. Дане правопорушення полягає у заподіяння фізичної або психічної шкоди близькій особі, або іншій особі, яка залишається у постійних або тимчасових стосунках залежності від винного, неповнолітній особі або людині, яка перебуває в безпорадному стані через свій психічний або фізичний стан. За скоєння цього кримінального правопорушення передбачається покарання у вигляді позбавлення волі від 3 місяців до 12 років, в залежності від обставин скоєного [4]. Грегорж Врона у своєму дисертаційному дослідженні «Конфлікт і насильство. Застосування ст. 207 § 1 карного кодексу проти насильства в родині» зазначає, що «ознаки будь-якого злочину,

зокрема злочину зловживання (зазвичай прирівнюваного до домашнього насильства), передбаченого ст. 207 § 1 Карним кодексом не збігаються із положеннями визначення домашнього насильства закріпленими в уставі «щодо протидії домашньому насильству» Республіки Польща. Отже, у кримінальних справах не визначається, чи є дана особа винуватцем домашнього насильства» [7]. «Заява про те, що особа не вчинила насильницького злочину зазначеного у ст. 207 Карного кодексу не передбачає, що ця особа не є винною у домашньому насильстві. Кримінальний суд не може накласти кримінальну санкцію за вчинення домашнього насильства, оскільки поведінка злочинця відповідала критеріям неіснуючого діяння у кримінальному кодексі, таким чином, не регулюється іншим актом, у якому він не підлягає кримінальній санкції злочин» [7].

Умисними кримінальними правопорушеннями проти життя та здоров'я, які можуть вчинятися в будь-якій сфері, в тому числі в сімейній, Карний кодекс Республіки Польща відносить: вбивство, доведення до самогубства, вчинення насильства стосовно вагітної жінки та примусовий аборт, заподіяння тілесних ушкоджень зачатій дитині, заподіяння шкоди здоров'ю та зараження ВІЛ-інфекцією, венеричною або інфекційною хворобою, серйозною невиліковною або справді небезпечною для життя хворобою.

Ст. 148 Карного кодексу Республіки Польща передбачає кримінальну відповідальність за вбивство. Статтею передбачено, що вбивця підлягає позбавленню волі від 8 до 25 років або довічному ув'язненню. Кваліфікуючими ознаками вбивства є вчинення його: 1) з особливою жорстокістю; 2) у зв'язку з захопленням заручників, згвалтуванням або пограбуванням; 3) в результаті мотивації, яка заслуговує на особливе засудження; 4) з використанням вибухівки. Також туди відносяться випадки, якщо: 1) вбивство більше ніж однієї особи одним діянням; 2) особа раніше була судима вбивством; 3) особа раніше була судима за вбивство

державної посадової особи вчиненого під час або у зв'язку з виконанням своїх службових обов'язків пов'язаних із захистом безпеки людини або охороною громадської безпеки або порядку. Мінімальним строком позбавлення волі за кримінальне правопорушення вчинене з кваліфікуючими ознаками є 12 років [4].

Слід зазначити, що на відміну від українського законодавця польський законодавець пішов шляхом поділу кваліфікуючих обставин на дві частини: 1) в ч. 2 ст. 148 Карного кодексу Республіки Польща прописані способи вчинення вбивства та мотиви його вчинення (у зв'язку з захопленням заручників, зґвалтуванням, пограбуванням), тобто «особливих обставин, що впливають на соціальну шкоду» [5], 2) а в ч. 3 ст. 148 Карного кодексу містяться кваліфікуючі обставини із прив'язкою до злочинця: «раніше судимий за вбивство, раніше судимий за вбивство державної посадової особи вчиненого під час або у зв'язку з виконанням своїх службових обов'язків пов'язаних із захистом безпеки людини або охороною громадської безпеки або порядку та/або потерпілого (вбиті більше ніж 2 особи, вбита державна посадова особа під час або у зв'язку з виконанням своїх службових обов'язків пов'язаних із захистом безпеки людини або охороною громадської безпеки або порядку») [4].

В Україні кримінальна відповідальність за доведення до самогубства настає за ст. 120 Кримінального кодексу України. Доведення до самогубства передбачене ст. 151 Карного кодексу Республіки Польща. Особи, які переконуючи або надаючи допомогу, змушують людину позбавити себе життя, караються позбавленням волі від 3 місяців до 5 років [4]. Слід зазначити, що українська норма ширша та передбачає доведення особи до замаху на самогубство та визначає способи доведення до самогубства (жорстоке поводження з нею, «шантаж, систематичне приниження її людської гідності або систематичний протиправний примус до дій, що суперечать її волі, схилення до

самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства» [1].

У п. 7 ч. 1 ст. 67 Кримінального кодексу України визначено, що вчинення кримінального правопорушення щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності є обставиною, що обтяжує покарання. На відміну від Кримінального кодексу України Карний кодекс Республіки Польща приділяє особливу увагу захисту від насильства відносно вагітних жінок та захисту життя та здоров'я зачаті дитини окремими статтями особливої частини. Кримінальну відповідальність за ст. 153 Карного кодексу Республіки Польща буде нести будь-яка особа, яка застосовує насильство проти вагітної жінки або незаконною погрозою, обманом чи будь-яким іншим способом без її згоди, припиняє вагітність або змушує вагітну жінку переривати вагітність силою. Така особа підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі за строк від 6 місяців до 8 років. Кожен, хто вчинить вище зазначенні діяння, після того як зачата дитина досягла здатності самостійно жити поза тілом вагітної жінки, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк від одного до 10 років [4]. Таким чином, положенням п. 2 ст. 153 Карного кодексу Республіки Польща ставить під захист життя ненародженої дитини яка досягла здатності самостійно жити поза тілом вагітної жінки та встановлює кримінальну відповідальність за переривання вагітності.

У п. 4 ст. 154 Карного кодексу Республіки Польща зазначено, що якщо наслідком дії, зазначеної у ст. 153 буде смерть вагітної жінки, злочинець буде нести кримінальну відповідальність у вигляді позбавленням волі на строк від 2 до 12 років [4]. В Польщі, на відміну від України проведення абортів дозволене тільки в двох випадках: 1) коли вагітність становить загрозу для життя або здоров'я вагітної жінки (без обмежень які стосуються віку плоду), 2) коли є обґрунтована підозра, що вагітність стала наслідком забороненої дії (до 12 тижнів від початку вагітності) [8].

Кримінальне законодавство Республіки Польща захищає дитину з моменту зачаття. Ст. 157а Карного кодексу Республіки Польща криміналізувала заподіяння тілесних ушкоджень зачатій дитині або розладу здоров'я, що загрожує її життю. Особа яка вчинила вищезазначені дії підлягає покаранню у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на строк до 2 років. Не підлягає кримінальній відповідальності мати дитини, яка вчинила вищезазначене діяння [4].

Кримінальний кодекс України на відміну від Карного кодексу Республіки Польща, не містить окремих норм, які передбачали б кримінальну відповідальність за вчинення насильницьких дій стосовно життя і здоров'я ненародженої дитини. Чинним Українським законодавством переривання вагітності може класифікуватися за ст. 121 Кримінального кодексу, як тяжке тілесне ушкодження, якщо було спричинене вчиненням насильницьким діянням по відношенню до вагітної жінки. Ст. 134 Кримінального кодексу України криміналізуване незаконне проведення абортів, до якого відноситься: 1) проведення абортів особою, яка не має спеціальної медичної освіти, 2) примушування до абортів без добровільної згоди потерпілої особи, 3) незаконне проведення абортів, що спричинило тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої особи.

Слід зазначити, що питання визначення ступеня тілесних ушкоджень більш детально розроблено у Кримінальному кодексі України. На відміну від Карного кодексу Республіки Польща, КК України передбачає три види тілесних ушкоджень: легкі, середньої тяжкості та тяжкі, кримінальна відповідальність за скоєння яких передбачена статтями 121, 122 та 125 КК України. Ступень тяжкості визначається згідно Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6. При цьому враховуються ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, що характеризують розмір шкоди, яка

завдана здоров'ю внаслідок тілесного ушкодження, небезпека для життя, тривалість розладу здоров'я та втрата працездатності.

Карний кодекс Республіки Польща не поділяє тілесні ушкодження за тяжкістю, як це передбачено Кримінальним кодексом України. Він поділяє тілесні ушкодження на дві групи: заподіяння серйозної шкоди здоров'ю (ст. 156) та порушення функцій органу тіла або розлад здоров'я (ст. 157), в яких зазначаються лише їх ознаки. Так, ст. 156. Карного кодексу Республіки Польща відносить до заподіяння серйозної шкоди здоров'ю: 1) позбавлення особи зору, слуху, мови, репродуктивної здатності, 2) іншої важкої інвалідності, важкої невиліковної або тривалої хвороби, дійсно небезпечної для життя хвороби, постійного психічного захворювання, повної або значної постійної непрацездатності за професією або постійного, значного спотворення або деформації тіла, за що винні караються позбавленням волі на строк не менше 3 років. Якщо наслідком вище вказаних діянь є смерть людини, злочинець підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі від 5 до 25 років або у вигляді довічного позбавлення волі [4]. В той же час ст. 157 передбачає кримінальну відповідальність за заподіяння порушень функцій органу тіла або розлад здоров'я (окрім зазначених у ст. 156), за що винні караються позбавленням волі на строк від 3 місяців до 5 років. Таким чином, Карний кодекс Республіки Польща не поділяє ознаки тілесних ушкоджень за ступеню тяжкості, які характеризують розмір шкоди, яка завдана здоров'ю внаслідок тілесного ушкодження та її тривалість. Лише у п. 3 ст. 153 Карного кодексу Республіки Польща дається ознака терміну розладу здоров'я, де закріплено, що той хто спричинить порушення функцій органу тіла або розлад здоров'я тривалістю не більше 7 днів підлягає покаранню у вигляді штрафу або покаранню у вигляді обмеження волі або позбавлення волі до 2 років. Однак передбачено, що у разі якщо потерпілим є найближча

особа, до кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення зазначене у п. 3 ст. 153 Карного Кодексу Республіки Польща буде притягуватися винуватий за заявою потерпілого.

Стаття 131 Карного кодексу Республіки Польща передбачає кримінальну відповідальність особи яка знала про те, що вона є ВІЛ-інфікованою і при цьому піддала зараженню іншу особу. Така особа карається позбавленням волі на строк від 6 місяців до 8 років; а зараженням венеричною або інфекційною хворобою, серйозною невиліковною або справді небезпечною для життя хворобою – притягується до кримінальної відповідальності у вигляді позбавлення волі строком від 3 місяців до 5 років. Однак кримінальне переслідування за правопорушення відбувається на прохання потерпілої сторони [4].

Слід зазначити, що Кримінальним кодексом України передбачено ширше визначення способів вчинення кримінального правопорушення і форм вини, за цим видом кримінального правопорушення. Так, ст. 130 КК України, крім передбаченої Карним кодексом Республіки Польща кримінальної відповідальності за зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби особою, яка знала про те, що вона є носієм цього вірусу, передбачена також відповідальність за свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини та умисне зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини.

Висновки. Україна та Республіка Польща є країнами, що відносяться до романо-германської правової. Кримінальне законодавство країн різниться та має свої особливості у зв'язку із різними факторами (історичними, культурними, релігійними, соціальними), які вплинули на формування норм кримінального законодавства. Україна та Республіка Польща пішли різними шляхами в регулюванню

питань абортів та його криміналізації, тілесних ушкоджень, та визначення того, хто може бути потерпілим від вказаних кримінальних правопорушень.

Нормативно-правова база щодо запобігання та протидії домашньому насильству в Україні залишається порівняно новою сферою і позитивні напрацювання є, до яких слід віднести ст. 126-1 Кримінального кодексу України, якою передбачена відповідальність за домашнє насильство. Чинний Карний кодекс Республіки Польща не містить жодної статті, яка передбачала би відповідальність за саме домашнє насильство, але має низку норм, які захищають від цього виду кримінального правопорушення, в тому числі ст. 207 Карного кодексу Республіки Польща, яку найчастіше зазначають в контексті кримінальної відповідальності за домашнє насильство. На відміну від польського кримінального законодавства, яке регулює питання домашнього насильства, українське має у більш широке коло осіб захищених від цього явища.

Кримінальні законодавства обох країн у яких закріплена відповідальність за умисні насильницькі кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я, які можуть вчинятися в будь-якій сфері, в тому числі і в сімейній відрізняються своїми особливостями. Захист життя та здоров'я дитини в Республіці Польща виникає з моменту зачаття у зв'язку із чим у них заборонені аборти окрім декількох виключень, в той час, як в Україні припинення вагітності може здійснюватися за бажанням вагітної до 12 тижнів вагітності, а до 22 тижнів – за медичними показами. Карний Кодекс Республіки Польща окремими статтями передбачає кримінальну відповідальність за застосування насильства проти вагітної жінки або припинення вагітності. На відміну від українського законодавства польське уточнює, що припинення вагітності може здійснюватися з незаконною погрозою, обманом чи будь-яким іншим способом без її згоди (ст. 153), заподіяння тілесних ушкоджень зачатій дитині або розладу здоров'я, що загрожує її життю (ст.157а).

Карний кодекс Республіки Польща не поділяє тілесні ушкодження за тяжкістю, як це передбачено Кримінальним кодексом України. Він поділяє тілесні ушкодження на дві групи: заподіяння серйозної шкоди здоров'ю (ст. 156) та порушення функцій органу тіла або розлад здоров'я (ст. 157), в яких зазначаються лише їх ознаки.

Кожне законодавство має свої особливості та специфіку, яка враховувалася при його розробці та прийнятті. Порівняльний аналіз чинного кримінального законодавства Польщі і України свідчить про суттєві напрацювання обох країн щодо проти-

дії злочинності у сфері сімейних відносин. Однак, вирішення цього питання здійснено різними шляхами. На наш погляд українське законодавство пішло більш прогресивним шляхом, а саме – шляхом реалізації у вітчизняному кримінальному законодавстві норм Стамбульської Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, більш чіткому визначенню переліку кримінальних правопорушень та форм домашнього насильства в той час як, Республіка Польща вийшла зі Стамбульської конвенції в 2020 році.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: [https:// zakon. rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text) (дата звернення: 20.09.2021).
2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 5. Ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 20.09.2021).
3. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95> (дата звернення: 22.09.2021).
4. Kodeks karny Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (дата звернення: 07.07.2021).
5. Adam Janusz Włachnio, materiały szkoleniowe, Prokuratura i Prawo 3, 2007, ст. 113. URL: <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2013/12/b2000baee5b58c831de1021f7c4eac4b.pdf> (дата звернення: 28.06.2021).
6. Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dnia 29 lipca 2005 r. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20051801493/U/D20051493Lj.pdf> (дата звернення: 17.09.2021).
7. Grzegorz Wrona Rozprawa doktorska "Konflikt a przemoc. Zastosowanie art.207 §1 KK w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie" ст. 6. URL: <https://depotuw.ceon.pl/bitstream/handle/item/2167/Praca%20doktorska%2027%20listopada%202016.pdf?sequence=1> (дата звернення: 26.04.2023).
8. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1997. URL: <https://prawo.money.pl/orzecznictwo/trybunal-konstytucyjny/orzeczenie;z;dnia;1997-05-28,k,26,96,350,orzeczenie.html> (дата звернення: 10.09.2021).
9. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2020 r. URL: <https://prawo.money.pl/orzecznictwo/trybunal-konstytucyjny/orzeczenie;z;dnia;1997-05-28,k,26,96,350,orzeczenie.html> (дата звернення: 19.09.2021).
10. Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z dnia 30 kwietnia 2020 r. URL: <https://www.dziennikustaw.gov.pl/D2020000095601.pdf> (дата звернення: 19.09.2021).

REFERENCES:

1. Criminal code of Ukraine. (2001, April 5). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny № 25–26, 131. Retrieved from [https:// zakon. rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text) [in Ukrainian].

2. Law of Ukraine on Prevention and Combating Domestic Violence № 2229-VIII. (2017, December 7). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny № 5, 35. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> [in Ukrainian].

3. Rules for forensic medical determination of the severity of bodily injuries, approved by order of the Ministry of Health of Ukraine (1995, September 17). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95> [in Ukrainian].

4. The Criminal Code of the Republic of Poland (1997, June 9). Retrieved from <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> [in Polish].

5. Adam Janusz Blachnio (2007). *Materialyzkoleniowe, Prokuraturai Prawo* 3, 113. Retrieved from <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2013/12/b2000baee5b58c831de1021f7c4eac4b.pdf> [in Polish].

6. Act on counteracting domestic violence of the Republic of Poland (2005, July 29). Retrieved from <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20051801493/U/D20051493Lj.pdf> [in Polish].

7. Grzegorz Wrona Rozprawa (2016). *Conflict and Violence. Application of Article 207 §1 of the Penal Code in counteracting domestic violence*, Doctor's thesis. Warsaw: University of Warsaw, faculty of law and administration. Retrieved from <https://depotuw.ceon.pl/bitstream/handle/item/2167/Praca%20doktorska%2027%20listopada%202016.pdf?sequence=1> [in Polish].

8. Judgment of the Constitutional Tribunal of the Republic of Poland (1997, May 28). Retrieved from <https://prawo.money.pl/orzecznictwo/trybunal-konstytucyjny/orzeczenie;z;dnia;1997-05-28,k,26,96,350,orzeczenie.html> [in Polish].

9. Judgment of the Constitutional Tribunal of the Republic of Poland (2020, October 22). Retrieved from <https://prawo.money.pl/orzecznictwo/trybunal-konstytucyjny/orzeczenie;z;dnia;1997-05-28,k,26,96,350,orzeczenie.html> [in Polish].

10. Act amending the Act – Code of Civil Procedure and certain other acts (2020, April 30). Retrieved from: <https://www.dziennikustaw.gov.pl/D2020000095601.pdf> [in Polish].

УДК 342.9:342.5

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2023-3.08>

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКТОР КОРУПЦІЙНИХ ПРОЯВІВ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ ТА ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХОДИ

Чернишова Валерія Юріївна,

доктор філософії в галузі права,

викладач кафедри загальноюридичних дисциплін юридичного факультету

Приватного вищого навчального закладу

«Фінансово-правовий коледж»

ORCID ID: 0000-0002-6974-1021

Дане дослідження присвячене з'ясуванню особливостей впливу економіки на рівень корупції у країні та, зокрема, у сфері функціонування публічної служби. У роботі охарактеризовано міжнародний підхід до акцентуалізації економіки як одного з вирішальних факторів впливу на рівень корупції, наведено підтвердження визнання національним законодавством аналогічної позиції. Автором було наведено актуальну інформацію щодо індексу сприйняття корупції в Україні та рівнем розвитку економіки нашої держави (на основі одного з показників) та зроблено висновок про їх прямопропорційну залежність.

Економічний фактор у вимірі корупції пропонується розглядати також як особисту зацікавленість публічного службовця в отриманні неправомірної вигоди, так як недостатній рівень матеріального забезпечення даних осіб є основною причиною проявів корупції в публічному секторі. Окрему увагу приділено науковим економічним підходам до розуміння сутності корупції та з'ясовано, що корупцію можна розглядати як прояв економічної поведінки за умов надмірного втручання держави в функціонування ринку та недосконалого та неефективного державного управління. Таким чином, зроблено проміжний висновок про тісний зв'язок економічного фактору корупції (як наслідку) та системи функціонування публічної служби (як причини). Окрему увагу приділено ринково-центристському підходу до розуміння корупції.

Зроблено висновок про безпосередній та стійкий зв'язок економічного потенціалу країни та корупції, а також про взаємозв'язок рівня задоволеності життям населення, прозорості функціонування публічної служби, результативності та ефективності управлінських рішень і гарантій контролю за їх виконанням та очікуваного рівня корупції. Відзначено позитивні тенденції у сфері вітчизняного нормативно-правового регулювання корупційної складової та ефективність поточного правозастосування.

Ключові слова: корупція, корупційні правопорушення, публічна служба, публічний службовець, економічний фактор корупції.

Chernyshova Valeriia. The economic factor of corruption manifestations: legal regulatory and theoretical approaches

This study is devoted to finding out the specifics of the economy's influence on the level of corruption in the country and in the field of public service functioning. The work characterizes the international approach to the accentuation of the economy as one of the decisive factors influencing the level of corruption and provides confirmation of the recognition of a similar position by national legislation. The author provided relevant information on the index of perception of corruption in Ukraine and the level of development of our state's economy (based on one of the indicators) and concluded that they are directly proportional.

The economic factor in the dimension of corruption is proposed to be considered also as a public official's personal interest in obtaining an illegal benefit, since the insufficient level of financial support of these persons is the main reason for manifestations of corruption in the public sector. Special attention is paid to scientific economic approaches to understanding the essence of corruption and it is found that corruption can be considered as a manifestation of economic behavior under the conditions of excessive state intervention in the functioning of the market and imperfect

and ineffective state management. Thus, an intermediate conclusion was made about the close connection between the economic factor of corruption (as a consequence) and the public service functioning system (as a cause). Particular attention is paid to the market-centric approach to understanding corruption.

A conclusion was made about the direct and stable connection between the economic potential of the country and corruption, as well as about the relationship between the level of satisfaction with life of the population, the transparency of the functioning of the public service, the effectiveness and efficiency of management decisions and guarantees of control over their implementation, and the expected level of corruption. Positive trends in the field of domestic regulatory and legal regulation of the corruption component and the effectiveness of current law enforcement were noted.

Key words: *corruption, corruption offences, public service, public servant, the economic factor of corruption.*

Постановка проблеми та актуальність обраної тематики. Економічна стабільність та економічна безпека є тими критеріями, які не лише впливають на внутрішній добробут населення, а й гарантують зовнішню стабільність країни у процесі утвердження нею власних позицій на міжнародній арені. В свою чергу правова система будь-якої країни формується під впливом низки факторів, в тому числі і економічного: добробут країни, рівень задоволеності від життя громадян, рівень функціонування суб'єктів публічної служби – не є абсолютно окремо існуючими явищами.

Дане дослідження пропонується присвятити економічним передумовам виникнення корупції, аналізу теоретичних та наукових підходів до розуміння сутності корупції в економічному вимірі, зокрема і в системі функціонування суб'єктів публічної служби, як фактору, що безпосередньо впливає на рівень корупції в цілому та на ціннісний компонент проходження суб'єктами публічної влади публічної служби. Потреба в превенції корупційних проявів, в тому числі і в системі діяльності публічних адміністрацій, лише додатково підкреслює актуальність обраної тематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на постійну потребу у дослідженні причин, наслідків та специфіки корупційних проявів, а також до корупційних правопорушень суб'єктів публічної служби, з'ясування особливостей проявів корупції в публічному сек-

торі було і залишається предметом досліджень таких вчених, як В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, А. І. Берлач, М. Ю. Віхляєв, В. М. Гаращук, В. Л. Грохольський, С. Дубенко, Н. В. Коваленко, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, М. В. Корнієнко, Г. В. Кохан, О. В. Кузьменко, Є. В. Курінний, Т. О. Коломоєць, Ю. О. Легеза, П. С. Лютіков, С. В. П'ясецька-Устич, О. П. Рябченко, С. Серьогін, М. І. Хавронюк, І. В. Шевчук, Н. Янюк та інших. Неодноразово дотична тематика була предметом досліджень в роботах авторки.

Проте, визначення економічних передумов прогресії корупції у державі та зв'язку даного негативного явища і діяльності суб'єктів публічної служби, вплив економічної складової на динаміку розвитку суспільних відносин потребує додаткового науково-практичного розкриття.

Метою статті є дослідження теоретичних та нормативних аспектів у контексті впливу економічних умов функціонування держави та суспільства на рівень прояву корупції, зокрема і в діяльності суб'єктів публічної служби.

Науковою новизною публікації є з'ясування обставин економічного характеру та визначення економічних передумов зміни корупційних ризиків у державі та суспільстві та в контексті публічної влади.

Методи дослідження. В основу методології дослідження покладено використання сукупності методів наукового пізнання, серед яких варто виокремити як спеціальною юридичні (порівняльно-пра-

вовий, статистичний, формально-юридичний) так і загальноюридичні (узагальнення, системного аналізу, дедукції). Комплексне використання такого методологічного інструментарію дозволить досягнути поставленої у роботі мети.

Виклад основного матеріалу. Конвенція ООН проти корупції визнає економічний фактор як один із суттєвих, передбачаючи у положеннях, що корупція вже не є локальною проблемою, а перетворилася на транснаціональне явище, яке впливає на суспільства й економіки всіх країн, що зумовлює винятково важливе значення міжнародного співробітництва в галузі запобігання корупції та контролю за нею, а незаконне придбання особистого майна може завдати серйозної шкоди інститутам демократії, національним економікам та принципу верховенства права [1].

За даними міжнародної неурядової організації Transparency International у 2022 році показник індексу сприйняття корупції в Україні піднявся на 1 бал і становить на сьогодні 33, що на 8 балів більше за показник 2013 року [2].

Більше того, за результатами дослідження World Economic Forum Executive Opinion Survey 2021 Україна отримала додаткових 9 балів. Саме дослідження проводилося у квітні – жовтні 2021 року й охопило думки 12 550 керівників бізнесу в 124 країнах, а респондентами виступили підприємці щодо поширеності хабарів у країні [3].

Такий стрімкий в сучасних нестабільних та надважких і небезпечних умовах ріст даних показників свідчить про неабиякі позитивні зрушення у контексті сприйняття корупції та реагування на неї. На останньому аспекті особливо наголошує міжнародна спільнота: проведення судової реформи, налагодження роботи антикорупційних органів та організація відкритих та незалежних конкурсів на зайняття в таких органах вакантних посад, обов'язкове декларування доходів публічних службовців, жорсткий фінансовий моніторинг за діяльністю представників влади усіх рівнів тощо.

Варто також відзначити прогресивне зростання ВВП з 2013 в розрізі кінцевого споживання за той самий період, який брався при дослідженні індексу корупції [4].

З наявного на сьогодні офіційного законодавчого визначення корупції стає очевидно, що економічний фактор у формуванні даної дефініції (вторинного) та і самого явища (первинного) відіграє неабияку роль.

Положення пункту 6 частини 1 статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» передбачає, що корупція – це використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. Окремо надається визначення неправомірній вигоді. Так, відповідно до положень пункту 7 частини 1 статті 1 вищезазначеного закону – це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав [5].

Тобто, задоволення власних матеріальних та нематеріальних потреб уповноваженими суб'єктами є елементом корупційних правопорушень. В даному випадку доречним буде з'ясувати, які економічні передумови цьому сприяли та чому так відбувається в об'єктивній дійсності.

В даному випадку неможливо залишити без уваги вже усталену традицію визначати основною причиною корупції низький рівень матеріально-технічного забезпечення державних службовців. Наприклад,

на думку С. Роуз-Акерман, з огляду на те, що державні службовці мало заохочені рівнем офіційної заробітної плати, хабарі впливають на них як стимуляційні бонуси [6, с. 148], як зазначає і В. Щегорцова, вказуючи, що низька заробітна плата спонукає державних службовців до корупційних діянь [7, с. 443].

На користь даної позиції, можна навести гіпотезу, що на рівень прогресуючої корупції впливають і високі доходи незначної групи осіб (публічних службовців) у тісному зв'язку із зростаючою бідністю населення країни, що провокує незаконну поведінку та сприяє неправильному формуванню уявлення про високі стандарти публічної служби.

З даними твердженнями не можна погодитися повністю, як і абсолютно їх заперечити. Останні реформи в Україні, значне підвищення рівня заробітної плати, наприклад, суддів Верховного Суду, з одного боку сприяло запобіганню вчиненню корупційних правопорушень, але з іншого – корупція на місцевому рівні продовжує діяти, не зважаючи на зміни в матеріально-технічному забезпеченні. Тому, на думку авторки, рівень матеріально-технічного забезпечення, як економічний фактор, вартий окремої уваги, але не є абсолютно визначним.

В середині ХХ століття популярності набув економічний або ринково-центристський підхід до розуміння корупції, як тіньового політико-економічного ринку зі своїми чіткими правилами й нормами поведінки, що обумовлюють можливості отримання економічних винагород та соціальних очікувань, чим очевидно корупція є і на сьогодні.

Прихильники даної концепції пов'язували корупційні відносини з надмірним державним регулюванням економічних процесів, в ході якого законні нормативно-правові трансакційні витрати людини на досягнення бажаного результату стають значно менш вигідними, аніж трансакційні витрати у вигляді корупційних платежів.

За такого підходу корупцію слід розглядати як різновид економічної поведінки,

яка має на меті максимізацію корисності за допомогою вилучення непродуктивного доходу внаслідок маніпуляції ресурсами, що знаходяться в розпорядженні посадових осіб органів публічної влади відповідно до їх посадових повноважень [8, с. 14].

Яскравою представницею такого економічного (ринково-центристського) підходу є дослідниця С.Роуз-Екерман. Корупція, на її погляд, пов'язана з двома такими факторами:

- надмірним державним втручанням в економіку;
- неспроможністю державного апарату до ефективного управління.

Яскраві приклади неякісного адміністрування можна знайти майже у всіх сферах економіки і, що дуже прикро, часто це є наслідком певної корупційної схеми, за що державами передбачається юридична відповідальність.

У зв'язку з цим вектор поглядів на корупцію може кардинально змінитися: корупція може набути функціонального значення, так як схильна протидіяти безмежній та неефективній бюрократизації та інструментом прискорення в процесах прийняття управлінських рішень, а також присутнім є шанс, що саме корупція може стати поштовхом до ефективного господарювання [6].

В даному випадку важливо не оминати увагою інститут довіри до суб'єктів управління та не «підірвати» авторитет до влади, оскільки надмірна зосередженість на позитивних аспектах корупції, які перелічує вищезазначена авторка, може спричинити хибне уявлення про функціонування держави в цілому та відбудеться процес руйнування постулатів сучасної держави.

Втім, за такого підходу детінізація економіки будь-якої країни залишається під загрозою, хоча сама ж детінізація є одним із дієвих інструментів боротьби з корупцією. Наприклад, за оцінками спеціалістів Ради Європи на пострадянському просторі існують чотири основні сфери кримінальної активності, які дають можливість отримувати нелегальні прибутки: контрабанда, ухилення від сплати подат-

ків, нелегальне маніпулювання процесом приватизації, корупція [9].

Вкрай цікавим, на думку автора статті, видається підхід, за яким корупція розглядається як інвестиція. Так, як зазначає І. Бачинська, «інвестуючи» кошти в одержання посади, чиновник стає приреченим на корупцію, оскільки, згідно з основними постулатами економічної теорії, будь-який інвестор має відшкодовувати витрати, яких зазнав, та отримати максимальний прибуток [10, с. 379].

Не менш вартим уваги є підхід О. Стогової, відповідно до якого корупція фактично є неформальним інституційним середовищем економічних, адміністративних і інформаційних ресурсів, у якому владні еліти взаємодіють між собою та іншими структурами суспільства [11, с. 169].

Так, в першому випадку корупція може виступати у ролі самого економічного фактору, інструменту, проте незаконного та такого, який не оподатковується, але й ніколи не закінчиться. Такий підхід вартий того, щоб його враховувати при дослідженні корупційних явищ.

Ще одним цікавим підходом є ревізійністський підхід, запропонований Хантінгтоном, який зазначає, що корупція вища там, де вищі темпи соціально-економічної модернізації. Її основною задачею виступає збалансування низки дестабілізуючих факторів та чинників, які виникають на фоні стрімких змін [12], а К. Лейес та Н. Лефф уточнюють, що в транзитивних забюрократизованих державах хабарі можуть допомагати здолати надмірні бар'єри, встановлені неефективною бюрократією [13, с. 9].

Виходячи з цього визначення, можна зробити висновок, що корупція продовжуватиме своє існування навіть при наявності умов стрімкого розвитку суспільства, оскільки можна припустити, що поява нових форм відносин у суспільстві та державі провокуватимуть виникнення нових форм корупції або ж поширення чи ріст її на нові рівні.

При аналізі запропонованої тематики важливо враховувати той факт, що

на діяльність суб'єктів публічної служби впливають і інші учасники суспільних відносин, особливо бізнес-структур.

Так, С. П'ясецька-Устич зазначає, що корупція як системне та комплексне явище може гарантувати бізнес-структурам отримання державного або муніципального замовлення, забезпечуючи стабільне джерело фінансування підприємницької діяльності (виграний тендер, участь в реалізації певної програми або інвестиційного проекту). Корупція дає можливість навмисно створювати перешкоди для бізнесу, штучно обмежуючи його пропозицію та отримуючи при цьому значну вигоду. Така ситуація в економічній теорії визначається як формування монопольного прибутку, або монопольної ренти [14, с. 22].

Наведену вище думку можна розвинути та додатково прослідкувати, надавши приклад розміру заборгованості із виплати заробітної плати на підприємствах, підпорядкованих центральним органам виконавчої влади: так, станом на 31.05.2021 року, заборгованість із виплати заробітної плати на таких підприємствах склала колосальні 1,55 млрд гривень [15].

В даному випадку варто зазначити, що потенційно має місце прямий зв'язок між діяльністю даних підприємств, які є замовниками у процедурах закупівель, та корупційними ризиками їх діяльності, а наявність факту невчасної виплати заробітної плати лише виступатиме додатковим стимулюючим фактором для вчинення корупційних діянь. Таким чином дослідження внутрішніх особливостей функціонування і взаємозалежних суб'єктів відносин з публічної службою дає підстави зробити висновки про тінізацію діяльності окремих структур та значний прояв корупції.

Висновки. Отже, вплив економічного добробуту на рівень корупції у державі є безпосереднім та сталим. Враховуючи сучасні умови розвитку вітчизняного законодавства можна відзначити позитивні тенденції до мінімізації корупційних проявів, проте, одного законодавчого (нормативного) визначення замало, для повно-

цінної реалізації поставлених державою завдань необхідно передбачити чіткий прозорий та карний механізм.

Економічні передумови розвитку корупції у сфері функціонування публічної служби зводяться до застарілого, але досі актуального недостатнього матеріально-технічного забезпечення, відсутності впевненості у стабільності майбутнього призначених на державну службу осіб за умови наявності більш загальних корупційних проявів, таких як непотизм, фаворитизм, кумівство, блат та інші.

Що стосується розвитку економічного потенціалу країни та його зв'язку із коруп-

цією, то можна зробити висновок, що від рівня задоволеності життям населення, прозорості функціонування публічної служби, результативності та ефективності управлінських рішень, а також гарантій контролю за їх виконанням на пряму залежить очікуваний рівень корупції, про що свідчить показник індексу корупції в Україні за останнє десятиліття.

Окремо слід зазначити, що не зважаючи на очевидність ринково-центристського підходу до розуміння корупції, не варто виправдовувати корупцію, а зважати на ті негативні наслідки, які вона несе в дійсності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#top (дата звернення: 12.04.2023).
2. Індекс сприйняття корупції 2022. Transparency International Ukraine. Веб-сайт Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2022/> (дата звернення: 12.04.2023).
3. Global Risk Report 2022. Appendix B: Executive Opinion Survey: National Risk Perceptions. World Economic Forum web-site. URL: <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2022/in-full/appendix-b-executive-opinion-survey-national-risk-perceptions/> (дата звернення: 12.04.2023).
4. ВВП України за роками (в розрізі кінцевого споживання). Веб-сайт Незалежної асоціації банків України. www.nabu.ua. URL: <https://nabu.ua/ua/vvp-2.html> (дата звернення: 09.04.2023).
5. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 22.04.2023).
6. Роуз-Аккерман С. Корупція та урядування: причини, наслідки та зміни / пер. С. Кокістюк, Р. Ткачук. Київ : К.І.С., 2004. 296 с.
7. Щегорцова В. М. Мотивація як засіб подолання корупції в органах державного управління України. *Ефективність державного управління*. 2008. Вип. 14/15. С. 441–450.
8. Rose-Ackerman S. *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform* / Susan Rose-Ackerman, Bonnie J. Palifka. Cambridge: Cambridge University Press. 2016. 616 p.
9. Черниш О. М. Тіньова економіка: особливості та шляхи легалізації. *Ефективна економіка*. 2009. No 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=68> (дата звернення: 17.04.2023).
10. Бачинська І. С. Детермінанти корупції в Україні, або чому державні службовці залучені до корупційного процесу. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 32. С. 377–382
11. Стогова О. В. Люстрація як передумова ефективно боротьби з корупцією. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2016. Вип. 1(13). С. 167–178.
12. Huntington S. *Modernization and Corruption. Political Order in Changing Societies*. New Haven, Conn: Yale University Press, 1968. 488 p.
13. Leyes C. What is the Problem About Corruption? / C. Leyes // *Journal of Modern African Studies*. 1965. Vol. 3. No 2. P. 215–230.
14. П'ясецька-Устич С. В. Феномен корупції в Україні (політико-економічний аналіз). *Глобальні та національні проблеми економіки*. Випуск 14. 2016. С. 20–25.

15. Інформація про реформи ринку праці. Веб-сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=596eb7ae-1738-4939-8e80-ae3b4f57ddec&title=InformatsiiaProReformuRinkuPratsi> (дата звернення: 22.04.2023).

REFERENCES:

1. Konventsiiia OON proty koruptsii vid 31 zhovtnia 2003 roku [Unated Nations Convention against Corruption of October 31, 2003]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#top [in Ukrainian].
2. Indeks spryiniattia koruptsii 2022 [Corruption index 2022]. Transparency International Ukraine. Veb-sait Transparency International Ukraine [Website Transparency International Ukraine]. Retrieved from: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryniyattya-koruptsiyi-2022/> [in Ukrainian].
3. Global Risk Report 2022. Appendix B: Executive Opinion Survey: National Risk Perceptions. World Economic Forum website. Retrieved from: <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2022/in-full/appendix-b-executive-opinion-survey-national-risk-perceptions/> [in English].
4. VVP Ukrainy za rokamy (v rozrizi kintsevoho spozhyvannia) [GDP of Ukraine by year (in terms of final consumption)]. Veb-sait Nezaleznoi asotsiatsii bankiv Ukrainy [Website of the Independent Association of Banks of Ukraine] www.nabu.ua. Retrieved from: <https://nabu.ua/ua/vvp-2.html> [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" dated 14.10.2014 No. 1700-VII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> [in Ukrainian].
6. Rouz-Akkerman S. (2004). Koruptsiia ta uriaduvannia: prychny, naslidky ta zminy [Corruption and governance: causes, consequences and changes] / per. S. Kokiziuk, R. Tkachuk. Kyiv : K.I.S. 296 p. [in Ukrainian].
7. Shchhortsova V. M. (2008). Motyvatsiia yak zasib podolannia koruptsii v orhanakh derzhavnoho upravlinnia Ukrainy [Motivation as a means of overcoming corruption in the state administration bodies of Ukraine]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia – Efficiency of public administration*. Vyp. 14/15. P. 441–450. [in Ukrainian].
8. Rose-Ackerman S. (2016). Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform / Susan Rose-Ackerman, Bonnie J. Palifka. Cambridge: Cambridge University Press. 616 p. [in English].
9. Chernysh O. M. (2009). Tinova ekonomika: osoblyvosti ta shliakhy lehalizatsii [Shadow economy: features and ways of legalization]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*. No 3. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=68> [in Ukrainian].
10. Bachynska I. S. (2012). Determinanty koruptsii v Ukraini, abo chomu derzhavni sluzhbovtsi zalucheni do koruptsiinoho protsesu [Determinants of corruption in Ukraine, or why civil servants are involved in the corruption process]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia – Efficiency of public administration*. Vyp. 32. P.377-382. [in Ukrainian].
11. Stohova O. V. (2016). Liustratsiia yak peredumova efektyvno borotby z koruptsiieiu [Lustration as a prerequisite for effective fight against corruption]. *Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiologichni nauky, kulturolohichni nauky – Modern society: political sciences, sociological sciences, cultural sciences*. Vyp. 1(13). P. 167–178. [in Ukrainian].
12. Huntington S. Modernization and Corruption. Political Order in Changing Societies. New Haven, Conn: Yale University Press, 1968. 488 p. [in English].
13. Leyes C. What is the Problem About Corruption? / C. Leyes // Journal of Modern African Studies. 1965. Vol. 3. No 2. P. 215–230. [in English].
14. Piassetska-Ustych S. V. (2016). Fenomen koruptsii v Ukraini (polityko-ekonomichnyi analiz) [The phenomenon of corruption in Ukraine (political and economic analysis)]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*. Vypusk 14. 2016. P. 20–25. [in Ukrainian].
15. Information on labor market reforms. Web-site of Ministry of Economy of Ukraine. Retrieved from: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=596eb7ae-1738-4939-8e80-ae3b4f57ddec&title=InformatsiiaProReformuRinkuPratsi> [in Ukrainian].

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 351.94:341.232:343.132

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2023-3.09>

НАГЛЯД ПРОКУРОРА ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО МІЖНАРОДНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Коваль Ольга Іванівна,

аспірантка кафедри кримінального процесу

Національної академії внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0002-6666-2467

Статтю присвячено аналізу сутності нагляду прокурора за дотриманням законодавства про міжнародну правову допомогу при проведенні процесуальних дій в стадії досудового розслідування.

Зазначено про те, що нагляд прокурора при наданні міжнародної правової допомоги на стадії досудового розслідування слугує гарантією дотримання відповідним національним органом норм кримінального процесуального законодавства, зокрема і міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України та які також є його частиною.

Звернено увагу на тому, що поняття нагляду прокурора у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України не знайшло свого правового визначення та закріплення. Однак наголошено, що дана діяльність пронизує кримінальне провадження від початку внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та до вступу судового рішення в законну силу, а отже, є ключовою та вирішальною для нього.

Відзначається, що імперативний характер та обов'язковість вказівок та доручень прокурора відіграють вирішальну роль у здійсненні ним наглядових функцій, зокрема під час співробітництва із компетентними органами іноземних держав, оскільки активна та ініціативна поведінка прокурора під час досудового розслідування відіграє вирішальну роль у виконанні завдання кримінального провадження.

Разом з цим відмічено, що вирішальну роль у міжнародній співпраці під час досудового розслідування відведено саме центральному органу України – Офісу Генерального прокурора, оскільки саме він остаточно перевіряє матеріали виконання запиту компетентного органу іноземної держави на обґрунтованість та відповідність вимогам законів та міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України перед їх направленням безпосередньо запитуваній стороні та навпаки.

Також у статті сформовано сутність нагляду прокурора під час надання міжнародної правової допомоги запитуючій державі, яка полягає у здійсненні ним нагляду за дотриманням законності та повноти проведених органом досудового розслідування процесуальних дій на виконання запиту компетентного органу іноземної держави.

Ключові слова: кримінальне судочинство, міжнародне співробітництво, завдання кримінального провадження, запит, компетентний орган іноземної держави.

Koval Olha. The prosecutor's supervision of compliance with the legislation on international legal assistance during the conduct of procedural actions during the pre-trial investigation

The article is devoted to the analysis of the essence of the prosecutor's supervision of compliance with the legislation on international legal assistance when conducting procedural actions at the stage of pre-trial investigation.

It is noted that the supervision of the prosecutor during the provision of international legal aid at the stage of pre-trial investigation serves as a guarantee of compliance by the relevant national body with the norms of criminal procedural legislation, in particular international treaties, the binding consent of which was given by the Verkhovna Rada of Ukraine and which are also part of it.

Attention is drawn to the fact that the concept of prosecutor supervision in the current Criminal Procedure Code of Ukraine has not found its legal definition and consolidation. However, it was emphasized that this activity pervades criminal proceedings from the beginning of entering information into the Unified Register of Pretrial Investigations and until the entry into force of the court decision, and therefore is key and decisive for it.

It is noted that the imperative nature and obligation of the instructions and assignments of the prosecutor play a decisive role in his performance of supervisory functions, in particular during cooperation with the competent authorities of foreign countries, since the active and proactive behavior of the prosecutor during the pre-trial investigation plays a decisive role in achieving the task of criminal proceedings.

At the same time, it was noted that the decisive role in international cooperation during the pre-trial investigation was assigned to the central body of Ukraine – the Office of the Prosecutor General, since it is he who finally checks the materials of the implementation of the request of the competent body of a foreign state for the validity and compliance with the requirements of laws and international treaties of Ukraine, consent to the binding nature of which was given by the Verkhovna Rada of Ukraine before sending them directly to the requested party and vice versa.

The article also describes the essence of the prosecutor's supervision during the provision of international legal assistance to the requesting state, which consists in his supervision of compliance with the legality and completeness of the procedural actions carried out by the pre-trial investigation body to fulfill the request of the competent body of a foreign state.

Key words: *criminal justice, international cooperation, task of criminal proceedings, request, competent authority of a foreign state.*

Вступ. Інтеграція України у європейський правовий простір заклала основи до реформування не тільки її правової системи, але й системи національних органів, які здійснюють боротьбу зі злочинністю, а також виконують правоохоронні та правозахисні функції.

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про прокуратуру» та ратифікація Верховною Радою України численних міжнародних договорів про правову допомогу з іноземними державами позначились не тільки на розширенні обсягу міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, але й на здійсненні нагляду прокурором під час досудового розслідування.

Вказане вимагає приведення вітчизняного законодавства, зокрема і норм кримінального процесуального, до міжнародних стандартів шляхом періодичного внесення змін та доповнень до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Як відомо, для будь-якого органу в системі державного механізму притаманний порядок здійснення ними законодавчо визначених функцій з однієї сторони, а з іншої – наявність органу, покликаного здійснювати нагляд та контроль за дотриманням ним законів.

Відтак безпосередній нагляд за дотриманням законів органами, які, зокрема, проводять досудове розслідування здійснює прокуратура.

Саме нагляд прокурора під час міжнародного співробітництва на стадії досудового розслідування слугує запорукою дотримання відповідним національним органом норм кримінального процесуального законодавства, зокрема і міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України та які також є його частиною.

Тому питання прокурорського нагляду у кримінальному провадженні є актуальним та важливим для кримінального процесу і вимагає вчених повертатися періодично до цієї проблематики.

Мета статті – дослідити сутність нагляду прокурора за дотриманням законодавства про міжнародну правову допомогу при проведенні процесуальних дій під час досудового розслідування.

Дослідження та публікації. Питанню дослідження нагляду прокурора за дотриманням норм кримінального процесуального законодавства свої праці присвятили такі вчені, як В. Сухонос, Р. Благута, А.-М. Ангеленюк та Ю. Гуцуляк, В. Юрчишин, В.Р. Огальська та багато інших.

Виклад основного матеріалу. Однією із важливих форм здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій, зокрема в стадії досудового розслідування.

Важливою гарантією належного додержання органами досудового розслідування законів під час проведення ними розслідування є нагляд прокурора, зокрема під час виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або ж при його підготовці перед направленням до уповноваженого органу України для його розгляду та подальшого скерування до компетентного органу запитуваної держави.

Необхідно відмітити, що поняття нагляду прокурора у кримінальному провадженні у чинному КПК України не знайшло свого правового означення та закріплення. Однак необхідно пам'ятати, що дана діяльність пронизує кримінальне провадження від початку внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та до вступу судового рішення в законну силу, а отже, є ключовою для нього.

Так, п. 17 ч. 2 ст. 36 КПК України передбачено, що прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений, зокрема доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття

кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому від іноземних держав кримінальному провадженні [1].

Наведене положення не знайшло повного правового співставлення зі ст.ст. 40–41¹ КПК України, адже у повноваженнях слідчого та дізнавача конкретно не закріплено їх право на виконання запиту компетентного органу іноземної держави про здійснення міжнародного співробітництва, зокрема при міжнародній правовій допомозі при проведенні процесуальних дій [1].

Вказане повноваження впливає із імперативного характеру ч.ч. 3,4 зазначених статей, якими регламентовано обов'язковість виконання слідчим та дізнавачем доручень та вказівок прокурора, які надаються у письмовій формі, отже і доручень в порядку п. 17 ч. 2 ст. 36 КПК України.

На противагу КПК України, повноваження поліції щодо здійснення ними міжнародного співробітництва закріплено у Законі України «Про Національну поліцію».

Відтак п. 25 ст. 23 зазначеного Закону передбачено, що поліція відповідно до покладених на неї завдань виконує в межах компетенції запиту органів правопорядку (правоохоронних органів) інших держав або міжнародних організацій поліції відповідно до закону та міжнародних договорів України [2].

Саме обов'язковість вказівок та доручень прокурора відіграють вирішальну роль у здійсненні ним наглядових функцій, зокрема під час співробітництва із компетентними органами іноземних держав, оскільки активна та ініціативна поведінка прокурора під час досудового розслідування відіграє вирішальну роль у виконанні завдання кримінального провадження.

Тому вважаю за необхідне відмітити думку Благуги Р.І., Ангеленюк А.-М.Ю. та Гуцуляка Ю.В. та інших щодо наглядових функцій прокурора, яка узгоджується із вищенаведеним.

Відтак процесуальне керівництво прокурора досудовим розслідуванням, за активного використання ним наданих кримінальним процесуальним законом повноважень, є ефективним способом забезпечення законності дій та рішень органів досудового розслідування та реалізації визначених Конституцією України відповідних наглядових функцій. Нагляд за додержанням законів у формі процесуального керівництва дозволяє прокурору за допомогою обов'язкових для виконання зазначеними органами вказівок, доручень, процесуальних дій та рішень безпосередньо спрямовувати хід і перебіг кримінального провадження на стадії досудового розслідування, дієво впливати на зміст та результати діяльності слідчих, а також виконання ними завдань кримінального судочинства, насамперед щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування у розумні строки [3, ст. 143].

Водночас, говорячи про нагляд прокурора за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва, необхідно зазначити, що основним його завданням є здійснення наглядових функцій щодо неухильного дотримання вимог закону та їх правильне виконання органами досудового розслідування.

Наведене узгоджується із трактуванням Сухоноса В.В., який слушно відзначив, що прокурорський нагляд за точним виконанням законів є єдиним щодо діяльності всіх державних органів, на які покладена функція попередження і розслідування злочинів, у тому числі проведення оперативно-розшукової діяльності, незалежно від того, у якій формі воно здійснюється і до якого відомства належить [4, ст. 185].

Вирішальну ж роль у міжнародній співпраці під час досудового розслідування відведено центральному органу України – Офісу Генерального прокурора,

оскільки саме він остаточно перевіряє матеріали виконання запиту компетентного органу іноземної держави на обґрунтованість та відповідність вимогам законів та міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України перед їх направленням безпосередньо запитуваній стороні та навпаки.

Зі змісту Глави 43 КПК України, якою врегульовано порядок міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій у кримінальному провадженні, впливає, що така співпраця відбувається у двох напрямках.

Перший: надсилання до уповноваженого органу України запиту про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні прокурором або слідчим за погодженням з прокурором для його розгляду на предмет обґрунтованості і відповідності вимогам законів та міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України та подальшого направлення до компетентного органу запитуваної держави [1].

Другий, власне, передбачає розгляд центральним органом України запиту компетентного органу запитуючої держави про міжнародну правову допомогу на предмет обґрунтованості і відповідності вимогам законів або міжнародних договорів України, ратифікованих Верховною Радою України та його надсилання до компетентного органу України для безпосереднього виконання [1].

З урахуванням важливого значення органів прокуратури у напрямку здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження в стадії досудового розслідування, необхідно відзначити, що саме їх нагляд як еталон, гарант, слугує взірцем ефективного та неухильного дотримання норм закону у напрямку боротьби зі злочинністю, охорони та відновленні прав, свобод та інтересів людини, оскільки як би не змінювалось законодавство України, існування нагляду прокурора у кримінальному процесі свідчить про те, що без нього він, апіорі,

би не міг би виконувати своє завдання у демократично-правовому суспільстві

Невипадково вищенаведене узгоджується із позицією Юрчишина В.М., який слушно відмічає, що функцією нагляду наділяється виключно прокурор, оскільки його наглядова діяльність носить постійний, безперервний і всеохоплюючий характер, а у деяких випадках і оперативний, що свідчить про її незмінний та конституційний характер [5, ст. 130].

При цьому належить пам'ятати, що здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням не зводиться лише до нагляду за дотриманням законів органами досудового розслідування.

Ця діяльність є набагато ширшою і відповідальнішою, оскільки прокурор уповноважений особисто розпочинати здійснення досудового розслідування та, в необхідних випадках, особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України [1].

Ось чому неможливо не погодитись із думкою Рогальської В.В., яка слушно зазначає про те, що прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, перебуває вже «поруч і разом зі слідчим». Прокурор у такому разі безпосередньо керує діями органу досудового розслідування щодо проведення певних процесуальних або слідчих дій, бере активну участь у проведенні будь-якої процесуальної, слідчої дії або сам проводить їх [6, ст. 7].

З урахуванням того, що прокуратура є центральним органом, уповноваженим на міжнародне співробітництво під час досудового розслідування, слід зазначити про те, що питання «забезпечення належної організації роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва під час кримінального провадження та здійснення ефективного нагляду на зазначеному напрямі» знайшло своє врегулювання у наказі Генерального прокурора України «Про органі-

зацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва» від 18.09.2015 [7], тому що міжнародне співробітництво є одним із основних напрямків прокурорської діяльності.

Водночас Законом України «Про прокуратуру» передбачено, що з метою реалізації своїх функцій прокуратура здійснює міжнародне співробітництво. До того ж, органи прокуратури згідно з міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та кримінальним процесуальним законодавством України здійснюють співробітництво з компетентними органами інших держав з питань проведення процесуальних дій при розслідуванні кримінальних правопорушень, видачі осіб, які їх вчинили, перейнятті кримінального провадження та з інших питань, передбачених такими договорами. У разі відсутності міжнародного договору України співробітництво у цій сфері здійснюється органами прокуратури України на підставі взаємних письмових гарантій [8].

Для більш кращого розуміння прокурорського нагляду на напрямку міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій необхідно зупинитись на безпосередній процедурі надсилання запиту до компетентного органу іноземної держави або ж, навпаки, його виконання на території України.

Відтак ст. 551 КПК України передбачено, що прокурор або слідчий за погодженням з прокурором надсилає до уповноваженого (центрального) органу України запит про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні, яке він здійснює.

Уповноважений (центральный) орган України розглядає запит на предмет обґрунтованості і відповідності вимогам законів та міжнародних договорів України.

У разі прийняття рішення про направлення запиту уповноважений (центральный) орган України протягом десяти днів надсилає запит уповноваженому (центральному) органу запитуваної сторони безпосередньо або дипломатичним шляхом. У разі відмови у направленні запиту

всі матеріали протягом десяти днів повертаються відповідному органу України з викладом недоліків, які потрібно усунути, або з поясненням причин неможливості направлення запиту [1].

Разом з цим ч. 3 ст. 558 КПК України врегульовано порядок оформлення та перевірки документів за результатами виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу на території України.

Так, складені органом досудового розслідування, слідчим, прокурором або суддею документи для забезпечення виконання запиту про міжнародну правову допомогу підписуються зазначеними посадовими особами та скріплюються печаткою відповідного органу. Отримані за результатами виконання запиту від інших відомств, установ чи підприємств (незалежно від форми власності) документи повинні бути підписані їхніми керівниками та скріплені печаткою відповідного відомства, установи чи підприємства. Орган досудового розслідування або слідчий передає матеріали виконання запиту прокурору, який здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування, для перевірки повноти і законності проведених слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Наведені положення щодо перевірки обґрунтованості та відповідності законам та ратифікованим Верховною Радою України міжнародним договорам запиту та його матеріалів становлять частину суті нагляду прокурора під час міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій в стадії досудового розслідування, а іншу – законність їх проведення органом досудового розслідування.

Ось чому, перш ніж направити матеріали виконаного доручення про міжнародну правову допомогу уповноваженому органу запитувачої держави або ж, навпаки, вони

проходять перевірку на обґрунтованість, повноту, точність та законність через всі ланки органів прокуратури, що приводить до наступного твердження: міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні відіграє важливу роль для ефективного та ініціативного співробітництва органів прокуратури України з компетентними органами іноземних держав, а ретельність та всебічність проведення ними перевірки матеріалів слугує запорукою належного розвитку співпраці у вирішенні нагальних та важливих питань в сфері кримінального судочинства, а також повному, всебічному та об'єктивному виконанню завдання кримінального провадження.

Висновки. Досліджуючи сутність нагляду прокурора під час міжнародної правової допомоги на стадії досудового розслідування вважаю за необхідне акцентувати увагу на його невід'ємності від кримінальної процесуальної діяльності.

Розширення правового регулювання міжнародного співробітництва у кримінальному процесі позначилось на збільшенні обсягу наглядових повноважень прокурора, що наводить на думку про можливе формування та закріплення у нормах КПК України означення нагляду прокурора під час міжнародної правової допомоги у кримінальному процесі.

Відтак нагляд прокурора під час міжнародної правової допомоги можна сформулювати як здійснення нагляду прокурором за дотриманням законності та повноти під час проведення органом досудового розслідування процесуальних дій на виконання запиту компетентного органу іноземної держави на території України або ж законності та обґрунтованості запиту про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні при його підготовці з метою подальшого направлення до компетентного органу запитуваної держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 р. /Верховна Рада України. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show) (дата звернення: 05.01.2023, 20.01.2023, 27.01.2023).

2. Про Національну поліцію: Закон від 02 липня 2015 р. № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 05.01.2023).

3. Досудове розслідування : навч. посібник / Р.І. Благута, А.-М. Ю. Ангеленюк, Ю.В. Гуцуляк та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 600 с.

4. Сухонос В.В. Прокуратура в системі державних органів України: теоретичний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку : монографія. Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. 448 с.

5. Юрчишин В.М. Співвідношення прокурорського нагляду і судового контролю у досудовому розслідуванні за новим КПК України. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 128–133.

6. Рогальська В.В. Прокурорський нагляд та судовий контроль на досудовому провадженні: конспект лекцій. Дніпро, 2016. 67 с.

7. Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва: Наказ Генерального прокурора від 18 вересня 2015 р. № 223 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0223900-15#Text> (дата звернення: 26.01.2023).

8. Про прокуратуру : Закон від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 28.04.2023).

REFERENCES:

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy "Criminal Procedural Code of Ukraine". (n.d.). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy "Pro Nationalnu policiu" [The Law of Ukraine "About the National Police"]. (n.d.). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> [in Ukrainian].

3. Blaguta, R.I., Angeleniuk, A.-M.Yu., Hutsuliak, Yu.V. ta inshi. (2019). *Dosudove rozsliduvannia* [Pre-trial investigation]. Lviv. LvDUVS [in Ukrainian].

4. Suhonos, V.V. (2008). *Prokuratura v systemi derzhavnyh organiv Ukrainy: teoretychniy analiz suchasnoho stanu ta perspektyv rozvytku* [Prosecutor's office in the system of state bodies of Ukraine: theoretical analysis of the current state and development prospects]. Sumy: VTD "University book" [in Ukrainian].

5. Yurchishin, V.M. (2012). *Spivvidnoshennia prokurorskogo nagliadu i sudovogo kontroliu u dosudovomu rozsliduvanni za novym KPK Ukrainy* [The ratio of prosecutorial supervision and judicial control in the pre-trial investigation under the new Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Yuridichna Ykraina – Legal Ukraine*, 11, 128–133 [in Ukrainian].

6. Rogalska, V.V. (2016). *Prokurorskyi nagliad ta sudovy control na dosudovomu rozsliduvanni* [Prosecutor's supervision and judicial control in pre-trial proceedings]. Dnipro [in Ukrainian].

7. *Nakaz Generalnogo prokurora "Pro organizatsiiu roboty organiv prokuratury Ukrainy u galuzi mizhnarodnogo spivrobitnytstva"* [On the organization of the work of the prosecutor's office of Ukraine in the field of international cooperation]. (n.d.). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0223900-15#Text> [in Ukrainian].

8. Zakon Ukrainy "Pro prokuraturu" [About the Prosecutor's Office]. (n.d.). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> [in Ukrainian].

НОТАТКИ

КИЇВСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 3

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Наталія Сергіївна Кузнєцова

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 10,0. Замов. № 0623/416. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.